

Sociometrická studie ve skupině herců bezdomoveckého divadla Ježek a Čížek

Bc. Jana Trechová

Diplomová práce
2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana TRECHOVÁ**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Sociometrická studie ve skupině herců
bezdomoveckého divadla Ježek a Čížek**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti sociometrie a psychologie.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu L-J sociometrickou metodou ve sledované skupině.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah práce: 102

Rozsah příloh: 24

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

MUSIL, J. V.: L-J sociometrická technika. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 2006. ISBN 80-903449-1-7

MUSIL, J. V.: Sociometrie v psychologické kognici. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 2003. ISBN 80-238-8935-4

MUSIL, J. V.: Sociografie - milieusociogram. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 2008. ISBN 978-80-903449-5-2

HAYESOVÁ, N.: Základy sociální psychologie. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-198-3

KRAUS B.: Sociální aspekty výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-841-9

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Jiří Musil, CSc.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **12. ledna 2010**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2010**

Ve Zlíně dne 12. ledna 2010

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 25.4.2010

Bo. Jana Kubicek

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato práce mapuje interpersonální vztahy v souboru divadla Ježek a čížek, které formou teatroterapie pomáhá svým hercům, lidem bez domova, ke znovunabytí klíčových sociálních kompetencí. Použitá výzkumná metoda je modifikace klasického Morenova sociometrického testu, konkrétně L-J sociometrická technika, kterou do československé odborné literatury uvedl prof. Jiří Musil. Výsledky šetření se staly základem snahy o zlepšení mezilidských vztahů a sociálního klimatu mezi členy souboru, kteří coby bezdomovci postrádají v běžném životě standardní sociální síť a nezbytnou sociální oporu. Tito lidé v obtížné životní situaci, osamělí a bez rodin, si v mikroklimatu malé sociální skupiny poskytují tyto lidské hodnoty vzájemně při společné práci. Proto jsme se snažili přispět ke zlepšení mezilidských vztahů v této skupině.

Klíčová slova:

Sociometrie, sociální skupina, rodina, interpersonální vztahy, teatroterapie

ABSTRACT

This work maps interpersonal relations of Ježek a čížek theatre ensemble. The ensemble is formed by homeless people so the theatre work, in effect by a teatrotherapy, helps them to find out against their key competency. We used the scientific research method, the Moreno sociometric test modification, exactly mean the L-J sociometric method. The L-J sociometric method has been published in Czechoslovakia scientific literature first by proff. Jiří Musil. Our findings result stay a base to improve of interpersonal relations and social feeling in the ensemble. The ensemble - the homeless people - miss a standard social network and a necessary social support in their ordinary life. So the lonely people, without family, in a painful situation, they gives each other these human value in a small social group at dramatic work. For these reasons we want to improve interpersonal relations in the small group of homeless ensemble.

Keywords:

Sociometry, social group, family, interpersonal relations, teatrotherapy

Děkuji panu prof. PhDr. Jiřímu Musilovi, CSc. za cenné rady při realizaci této práce.

Děkuji hercům pražského divadla Ježek a čížek, kteří mi věnovali svoji důvěru.

Bezdomovcem není ten, kdo se ztratil, ale ten, kdo nehledá.

Miroslav Drábek, Náhradní služba

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 SOCIOMETRIE	12
1.1 L-J SOCIOMETRICKÁ TECHNIKA.....	16
1.2 ENGELMAYERŮV MILIEUSOCIOGRAM	19
1.3 DALŠÍ SOCIOMETRICKÉ TECHNIKY	23
2 SOCIÁLNÍ SKUPINA	24
2.1 RODINA	27
3 DIVADLO JEŽEK A ČÍŽEK	34
3.1 TEATROTERAPIE.....	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	46
4 SOCIOMETRIE SOUBORU DIVADLA JEŽEK+ČÍŽEK	47
4.1 CÍL VÝZKUMU	49
4.2 ŠETŘENÝ VZOREK.....	50
4.3 METODIKA A METODA VÝZKUMU	51
4.3.1 Výzkumné metody	51
4.3.2 Metody matematicko statistického zpracování dat	52
4.4 VÝSLEDKY	53
4.4.1 L-J sociometrická technika, grafické zpracování	53
4.4.2 Indexová analýza	66
4.4.3 Sociometrická deskripce	68
4.4.4 Milieusociogram.....	71
4.4.5 Histogram, kvocient zátěže	78
4.4.6 Doplnkové techniky	80
4.4.7 Sociotechnická strategie	81
4.4.8 L-J sociometrická technika, zpracování retestu	83
4.4.9 Rating	88
4.4.10 Spearmanův a Kendallův koeficient	89
4.5 DISKUSE	92
ZÁVĚR	97
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	100
SEZNAM PŘÍLOH	103

ÚVOD

Lidé na okraji společnosti, zejména bezdomovci, velmi často žijí v sociální izolaci. Absence rodiny a přátel, neexistující nebo citelně redukované pozitivní mezilidské vztahy, to představuje pro osoby bez domova velkou psychickou zátěž. Pro skupinu herců bezdomoveckého divadla Ježek a čížek mnohdy představuje tento divadelní soubor jedinou spojnici se světem mimo bezdomovecké prostředí. Většinou postrádají standardní sociální síť a soubor jim poskytuje možnost pozitivní interakce a komunikace.

Soubor pracuje formou teatroterapie a klienti si působením v něm udržují, obnovují nebo získávají klíčové sociální kompetence, které jim mohou usnadnit start nové do životní etapy. Tato sociální skupina tedy vzbuzuje zájem sociálního pedagoga a nepochybně je vhodnou platformou pro výzkum mezilidských vztahů.

Během neformálního rozhovoru s dramaterapeutkou souboru Ježek a čížek byla autorka práce informována, že stávající vztahy mezi herci souboru se postupně stávají problémovými. To znamená, že teatroterapeutické působení je oslabeno a léčebný i pedagogický efekt se snižuje. Bylo vysloveno přání - kéž by se v souboru pracovalo tak příjemně, jako tomu bylo dříve. Tuto výzvu jsme pojali jako společenskou objednávku a nabídli jsme provedení sociometrického šetření, neboť se domníváme, že lepší znalost mezilidských vztahů ve skupině, kterou sociometrie dokáže zprostředkovat, znamená snadnější a tedy uspokojivější spolupráci a lepší výsledek práce. V tomto případě také větší terapeutický efekt.

Mezilidské vztahy v malé sociální skupině, společenská objednávka na řešení problému, zajímavé prostředí a zajímaví lidé, tato kombinace nás vedla k rozhodnutí využít pokus o pomoc potřebným také jako námět diplomové práce. Problém mezilidských vztahů považujeme za stěžejní faktor, reflektujeme tuto cílovou skupinu z hlediska speciální pedagogiky a tak stanovení tohoto výzkumného problému dává naší práci smysl. Cílem tohoto výzkumu je analyzovat interpersonální vztahy ve skupině, provést sociotechnický zásah a pomocí readministrace testu zpětnovazebně ověřit účinnost zásahu. Zároveň tím ověříme přínos sociometrické techniky při plánování zásahů do skupiny.

Sociální psychologie disponuje sociografickými metodami, popisujícími a diagnostikujícími intenzitu, skladbu a kvalitu lidského sociálního milieu. Disponuje také diagnostickými metodami deskripce, měření a evaluace meziosobních vztahů. (Musil, Musilová, 2008). Rozhodli jsme se pro tento účel využít možnosti, které nabízí sociometrie,

kromě jiných především L-J modifikace Morenova testu, kterou známe z odborné literatury (Musil, 2003, 2006, 2008) a kterou považujeme za dostatečně sofistikovanou. Zmíněné metody lze považovat za validní nástroje psychologického poznání, psychologické kognice.

V teoretické části práce se podrobněji věnujeme sociometrii obecně a zejména sociometrické L-J technice, která je stěžejní výzkumnou metodou této práce. Dále popisujeme sociometrickou techniku Engelmayerova milieusociogramu, kterou jsme zde také použili, a zmiňujeme ještě dvě doplňkové sociometrické techniky.

Samostatný oddíl v teoretické části samozřejmě věnujeme bezdomoveckému divadlu Ježek a čížek, jehož soubor se stal objektem našeho zkoumání. Tento divadelní soubor je vlastně teatroterapeutická léčebná skupina. Teatroterapie je nesmírně zajímavá terapie, která se dvojakostí a zároveň neoddělitelností svých dvou cílů (léčebného a uměleckého) zcela vymyká všem ostatním. Věnovali jsme tedy také teatroterapii samostatný oddíl v teoretické části práce.

To podstatné, o co jde v sociometrii, jsou mezilidské vztahy v malé sociální skupině. Je tedy samozřejmé, že v naší práci věnujeme podstatný díl také této oblasti. Víme, že celá společnost je založena na vztazích, skupina je nejdůležitější prvek společnosti a ze skupin je to rodina. Vidíme tedy společenský kontext jedinec-skupina-rodina, proto nevynecháme ani stručnou zmínku o nejdůležitější a nejtrvalejší malé sociální skupině, kterou je odedávna rodina, základ všech lidských společenství.

První herecká základna Ježka a čížka se rekrutovala z prodejců street papers Nový prostor, se kterým autorka práce dlouhodobě spolupracuje jako dobrovolnice. To znamená příležitost udělat si na lidi bez domova komplexnější a pozitivnější názor, než je názor běžné populace. Nejen proto doufáme, že se díky výsledkům této práce podaří dekodovat vzájemné sympatie a antipatie mezi členy souboru, což samo o sobě umožní informovanější vedení souboru a úspěšnější spolupráci. Chtěli bychom touto prací přispět ke zlepšení kvality meziosobních vztahů a tvůrčího prostředí v souboru divadla lidí bez domova, neboť považujeme za důležité, aby prostředí souboru bylo harmonické a poskytovalo hercům přívětivé zázemí, kde se budou cítit po všech stránkách dobře a kde budou nacházet přátelské prostředí, náhradou za chybějící vztahy rodinné a přátelské.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIOMETRIE

Sociometrie je jedna z vědeckých metod výzkumu a diagnostiky malých sociálních skupin. Je to teorie a metoda měření interpersonálních vztahů (sympatie a antipatie), měří a interpretuje kvalitu a kvantitu mezilidských vztahů ve skupině.

Za zakladatele sociometrie je považován rumunský psychiatr *Jakob Levy Moreno* (1892 - 1974), který vydal roku 1934 základní dílo sociometrické literatury „Who shall Survive“.

„Termín sociometrie z hlediska etymologického je pojmem složeným a jeho význam je vyjádřen obsaženými pojmy socius a metrum znamenajícími měření druha, druhého – obecněji sociální měření.“ (Musil, 2003, str. 16).

Moreno definuje sociometrii jako vědu pojednávající o sociálních fenoménech v obecnosti. Sociometrie se přitom zabývá měřením těchto sociálních jevů. (Musil, 2003, str. 32) Švédský sociometrik Ake Bjernstedt vybral v roce 1956 různých 13 definic sociometrie a podle posouzení mnoha oslovených odborníků sestavil vlastní definici: „Sociometrií se rozumí měření jakéhokoli druhu mezilidských (interhuman) a meziživočišných (interanimal) vztahů s primárním zaměřením na současné zkoumání mezilidských preferenčních situací za pomoci víceméně specifických metod subjektivní výpovědi.“ (Bjernstedt in Musil, 2003, str.17)

Moreno zařazuje sociometrii do sociologie, ovšem současný náhled na ukotvení sociometrie v systému věd není jednoznačný. Např. Z. Strmiska rozlišuje příslušnost sociometrické metody k sociální psychologii či k sociologii obecně, a to podle referenčního systému, kterým je „osobnost“ pro sociální psychologii nebo „společnost“ pro sociologii. Existují i jiné aspekty a hlediska. (Musil, 2003)

Podle Petruska si byl Moreno vědom významnosti svých dvou centrálních objevů, sice pevně spjatých, ale přesto podstatně odlišných. Šlo o psychodrama a sociodrama stvořené pro skupinovou terapii (s cílem pomoci individuu) a o sociometrické techniky, zejména sociometrický test, který může poskytnout data sociologicky interpretovatelná a použitelná pro sociotechnické cíle skupinové. (Petrusek, 1969) Moreno vytvořil sociometrii jako nástroj měření, který postrádal při práci se svým výzkumným (terapeutickým) záměrem, kterým bylo psychodrama a sociodrama. Sociometrie je výzkumná metoda, která umožnila analýzu terapeutických skupin.

Sociometrie referuje o smyslu mezilidských vztahů, prokazuje, že měření jsou potřebná, neboť vedou k poznání strukturovaného celku, k smysluplné povaze struktury a funkce lidské skupiny. (Musil, 2003). „Je nepochybné, že klíčem k hlubšímu poznání psychologie osobnosti se může stát ten zdroj informací, který referuje o začlenění dané osobnosti do struktury malé sociální skupiny. Sociometrická metoda je prvořadým a patrně nejoperativnějším zdrojem informací tohoto typu.“ (Musil, 2003, str. 92)

Jako každá vědecká metoda musí také sociometrie splňovat určité parametry. Jsou to především objektivita, reliabilita a validita. Těmito otázkami se podrobně zabývá např. M. Petrusek (1969, str. 140-151) a J. Musil (2003, str. 98-105). Ačkoli někteří vědci metodologové nahlíží na sociometrii kriticky, např. K. Eyferth (in Musil, 2003, str. 98), přesto Petrusek dochází k závěru, že za splnění určitých podmínek „sociometrický test je vysoce validní technikou měření verbálního sociopreferenčního chování, které významně koresponduje se skutečnou sociopreferenční orientací individua“ (1969, str. 148). K reliabilitě uvádí, že za splnění určitých podmínek je „interpretace spolehlivost sociometrického testu vysoká“ (1969, str.150)

Musil říká, že výsledky aplikace sociometrických metod „lze vyhodnocovat a interpretovat podle řádných vědeckých nároků zaměřených na validitu, reliabilitu, objektivitu, efektivitu, výpovědní intenzitu, utilitu a další možné aspekty vědeckého posuzování“ a že „uvedené metody lze přičíst k základnímu instrumentáriu speciálně psychologické metodologie uplatňované nejen v oborech sociální klinické psychologie, ale také v pedagogické diagnostice a ve většině ostatních speciálních a aplikovaných psychologických oborů.“ (Musil, Musilová, 2008, str. 7). Podle Chrásky je pojem reliabilita zatím v pedagogických výzkumech spojován jen s didaktickými testy, ale například při dotazníkovém měření (aj.) není toto kritérium uplatňováno. (2006)

Moreno užíval celou řadu sociometrických technik (test seznámení, sociometrický test, test vzájemného působení, test rolí, sociodrama, psychodrama, test spontánnosti, živé noviny, terapeutický film, studium v přirozené situaci aj.), přesto se v sociologické empirické praxi nejčastěji používá jako výzkumná technika sociometrický test, který by měl být doplněn pozorováním a rozhovorem.

Stejně jako ostatní vědecké metody má i sociometrie svou metodiku a metodologii. Za dobu téměř sta let své existence byly metody získání sociometrických dat zdokonaleny. Byly formulovány také způsoby sociometrické registrace, analýzy, interpretace a prezentace

získaných dat. Základní forma sběru dat je sociometrický test, k prezentaci výsledků používáme sociometrickou matici a sociogram.

Chceme-li získat přehled o interpersonálních vztazích ve skupině, použijeme nejčastěji sociometrický test. Ten je založen na odpovědích členů skupiny na vybrané sociometrické otázky. Základní sociometrické pojmy, se kterými sociometrie pracuje, jsou:

Sociometrický vztah je souhrn formálních a neformálních interakcí, jednostranných a vzájemných preferencí různého typu mezi dvěma osobami ve skupině.

Sociometrická vazba je základní složka sociometrického vztahu. Tvoří ji každá jednotlivá komunikace či preference (volba), k níž dochází mezi dvěma členy skupiny.

Sociometrická volba tvoří základ metodiky pro sociometrické zjišťování struktury neformálních vztahů ve skupině. Má aspekt aktivní (volí) a pasivní (je volen). Celkem existuje 6 variant vzájemných voleb mezi 2 jedinci.

Sociometrický test se provádí dotazníkem, který obsahuje preferenční otázky, tzv. výběrová kritéria. Tento dotazník se používá k poznání vzájemných vztahů mezi členy skupiny. Nejčastěji používáme kritérium reálné, potenciální a esenciální, některá literatura používá jiné označení např. pracovní, rekreační, komunikační apod. Některé dotazníky kladou pouze pozitivní kritéria, ale přesnější představu o skupině poskytují pozitivní i negativní otázky. Zkoumaná skupina má existovat delší dobu, podle okolností alespoň několik týdnů, aby role ve skupině již byly určeny a vztahy rozvinuty.

Na základě položených otázek (např. „s kým bys nejraději spolupracoval na zadaném úkolu?“) má proband za úkol označit osoby ze zkoumané skupiny, které by si vybral, event. nevybral. Často je požadováno, aby probandi určili intenzitu své volby, tedy aby vybraná jména zapsali ve zvoleném pořadí.

J. L. Moreno stanovil 6 pravidel pro konstrukci sociometrického testu:

1. musejí být vymezeny hranice skupiny (tzv. preferenční pole)
2. počet výběrů má být neomezený
3. výběrová kritéria volby mají být reálná (situace, které mohou skutečně nastat)
4. výsledky mají být využity k restrukturalizaci skupiny
5. výběry musí být provedeny anonymně pro ostatní členy skupiny
6. otázky musí být probandům srozumitelné

Zpracování dat je relativně náročné. Data získaná z dotazníků se transformují do *sociometrických matic*, což jsou v podstatě tabulky. Matice jsou základem

pro vypracování tzv. sociogramu, který vyjadřuje sociometrickou strukturu skupiny podle daného kritéria.

Sociogram je jasně určeným grafickým znázorněním meziosobní vztahové situace v šetřené skupině, je to v podstatě mapa sociálních vztahů mezi jedinci v šetřené skupině. Sociogram vypovídá o existenci podskupin, struktuře vztahů, oblibě a rejekci členů, izolovaných jedincích apod. Rozlišujeme několik typů sociogramů: individuální, kruhový, osový, terčový, topologický, strukturální aj. Každý z těchto sociogramů má své přednosti a každý prezentuje vztahy ve skupině s důrazem na jiný aspekt. Používá se někdy také individuální sociogram, který neznázorňuje vztahovou strukturu skupiny, ale pouze vybraného jedince.

Kromě matic a grafů mají v metodě své místo také *sociometrické indexy*, které měří status jednotlivých členů i indexy celé skupiny – index koheze (soudržnosti), index koherence (spojitosti), index skupinové integrace apod. Jestliže sociogramy graficky znázorňují strukturu vztahů (sociopreferečních vazeb) ve skupině, sociometrické indexy představují kvantitativní analýzu sociometrických údajů. Normální skupiny se vyznačují poměrně vysokým počtem párů voleb, párové formace svědčí pro dobré emocionální přizpůsobení a harmonické osobnosti. (Musil, 2003)

Indexy mají nejvyšší informační hodnotu, pokud porovnáваме dvě skupiny ve stejných podmínkách. Rozlišujeme indexy měřící sociometrický status jednotlivce, podskupiny a celé skupiny. Individuální a podskupinové indexy se používají zřídka. Skupinové sociometrické indexy jsou:

- Skupinová koheze (spojitost)
- Skupinová koherence (soudržnost)
- Skupinová intenzita
- Skupinová expanzivita
- Skupinová integrace

Výsledky sociometrického šetření mohou napomoci při zjišťování sociálního klimatu ve skupině, při určení neformálního vůdce skupiny a různých podskupin, ukáží izolované osoby, mohou odhalit zdroje konfliktů ve skupině atd. To má praktický dopad při sestavování pracovní skupiny, při nápravě nezdravých vztahů ve skupině a podobně. Možnosti využití jsou zejména ve studijních, pracovních, sportovních a podobných skupinách. Můžeme také posoudit integritu, kohezi a koherenci skupiny a můžeme se pak pokusit o zlepšení těchto předpokladů dobré kooperace.

Sociometrický test poskytuje cenné údaje, ale sám o sobě nestačí k dokonalému poznání vztahů jednotlivců v sociálních skupinách. Ke shromáždění potřebných údajů užíváme také metody rozhovoru, abychom získali údaje pro anamnézu a posoudili interakci tazatele a tázaného, a pozorování, abychom viděli chování lidí při společné činnosti a mohli registrovat určité děje a projevy ve skupině. „Využití sociometrický nálezů pro řízení malé sociální skupiny je přitom zcela logickým závěrem, k němuž by sociometrická šetření měla být zaměřena. Je nesporné..., že sociometrická metoda představuje v sociologii i v sociální psychologii...jeden z nejvlivnějších trendů první poloviny XX. století.“(Musil, 2003, str.12)

1.1 L-J SOCIOMETRICKÁ TECHNIKA

Morenova sociometrická metoda v klasické podobě z 1. poloviny 20. století prošla řadou úprav. Změny se dotkly jak sběru dat (formulace a administrace dotazníku), tak i způsobu zpracování a prezentování dat. Autoři jedné z modifikací Morenova testu, která respektuje Morenovův vzor, Nicholas J. Long a Evelyn Jonesová, ji nazvali iniciálami svých příjmení „*L-J sociometrická technika*“.

Tuto sociometrickou techniku uvedl v Československu do odborného povědomí v roce 1974 obhájením disertační práce prof. Jiří V. Musil. Musil také provedl první výzkumy touto technikou u nás a publikoval je později v časopise *Československá psychologie* a jinde. Musil se stal objevitelem a propagátorem této vysoce sofistikované sociometrické metody pro českou vědu, zejména sociální pedagogiku. Jeho publikace o výzkumech provedených touto metodou jsou zdrojem informací nejen pro studenty pedagogických fakult. Přesto dosud není modifikace sociometrické metody podle Longa - Jonesové v České republice příliš známa, i když byla vytvořena již v roce 1960. „Považujeme ji za zatím metodologicky nejčistší, standardizovaný projev sociometrického myšlení. Vychází ze socioemocionální teorie začlenění jedince do malé skupiny.“ (Musil, 2003, str. 13)

Long a Jonesová se v nově modifikované Morenově technice snaží o vyšší exaktnost a zavedení stabilních kritérií. Vyšli ze zjištění, že stávající sociometrické testy buď neposkytovaly kritérium skupinového statusu, nebo byly přespříliš složité na statistické zpracování. U. Bronfenbrenner se řešil tento problém vypracováním absolutního kritéria založeného na statistickém konceptu očekávání náhody. Domníval se, že jestliže jsou sociální výběry ve skupině rozšiřovány naslepo na základě náhody, může každý člen skupiny teoreticky obdržet tentýž počet výběrů, jaký sám učinil (Musil, Směšná, 2006)

Dalším podnětem k tvorbě L-J modifikace byla pro autory Campbellova domněnka, že preference členů skupiny by měly být váženy, tedy posouzeny podle intenzity výběru. D.T. Campbell se domníval, že první výběr vybírající osoby je intenzivnější, tedy hodnotnější než třetí nebo pátý výběr. Použil tedy ve svých výzkumech sociometrický test o třech výběrech a jednotlivým pořadím výběrů přidělil určité bodové váhy tak, aby celkový vážený skóre lépe vystihl sociometrický status probandů. (Musil, Směšná, 2006) E. Jonesová dospěla k tomu, že metoda *vážených skóre* má větší souběžnou validitu.

L-J sociometrická technika akceptuje myšlenky Campbella i Bronfenbrennera, ovšem s vlastními úpravami, jako např. vážení výběrů je bodově jinak oceněno (1. výběr = 3 body, 2. výběr = 2 body, 3. výběr = 1 bod, žádný výběr = žádný bod).

E. Jonesová rovněž modifikovala *terčový sociogram*. Užívá pěti soustředných kružnic, přičemž každá odpovídá různé úrovni náhodného rozložení. Do terčového sociogramu se umísťují symboly probandů podle jejich váženého skóre blíže či dále od středu kružnic. Neobdrží-li osoba žádnou volbu, je umístěna v zóně 1, což označuje její signifikantní odlišnost od ostatních lidí, a to na 0,1 hladině statistické významnosti. Obdrží-li osoba vážený skóre o hodnotách 1-5, je umístěna v zóně 2, což znamená, že dosáhla takového skóre sociometrického statusu, který je nižší než teoreticky očekávaná úroveň. Prostřední ze zón vymezených kružnicemi je označována jako „očekávaná úroveň“. V L-J sociometrické metodě tedy může každý člen zkoumané skupiny obdržet jeden první, jeden druhý a jeden třetí výběr či jiný ekvivalent váženého skóre 6. Obdrží-li volby, které po zvážení překročí tuto hodnotu a jsou přitom nižší než 13, umísťuje se v zóně 4, což znamená, že skóre jeho sociometrického statusu převyšil očekávanou úroveň. Je-li jeho vážený skóre 13 a více, je umístěn ve středové nejvyšší zóně, což znamená, že skóre jeho sociometrického statusu se signifikantně liší od statusu ostatních lidí. (Musil, Směšná, 2006)

Konstrukce sociometrického dotazníku dodržuje i v této L-J modifikaci Morenem stanovená pravidla. Zásadně se liší v omezení počtu výběrů na maximálně a minimálně tři. Dotazník je sestaven tak, aby mu probandi rozuměli, otázky jsou reálné a jasné, je administrován tak, aby pochopili co mají dělat. Důležité je věnovat pozornost a správně zvolit výběrová kritéria (otázky), aby získaná data byla validní.

Sociometrická matice je prvním výstupem zpracování dotazníků. Získaná data se uspořádají do tabulky - matice. Jména probandů jsou zpravidla v abecedním pořádku uvedena v levém sloupci. Sloupce a řádky jsou označeny symboly (či jmény) probandů. Na řádcích volících osob se pod symboly ve sloupcích volených osob vepíše pořadové číslo volby. Pod tabulkou se provede součet všech voleb v jednotlivých sloupcích. Poté se tyto

součty transformují podle váhy (první volba obdrží 3 body, druhá volba 2 body a třetí volba 1 bod) a výsledkem na dalším řádku je průměrné pořadí převážených skóre.

Konstrukce L-J sociometrického testu vychází z Morenových doporučení:

1. *Sféra výběru* – probandi jsou vyzváni k výběrům pouze v rámci vymezené skupiny
2. *Počet výběrů* – je zadán počet sociometrických výběrů na limit 3 výběrů (min-max)
3. *Druh výběrů* – probandi jsou vyzváni k pozitivním event. také negativním volbám
4. *Intenzita výběrů* – je vysloven požadavek seřazení jednotlivých výběrů podle intenzity
5. *Počet a druh výběrových kritérií* - např. sociodiagnostické či psychodiagnostické, reálné, potencionální nebo esenciální
6. *Motivační faktor a samoodhad* - zpravidla nejsou požadovány
7. *Sociotechnický cíl* – šetření může a nemusí mít za cíl programované zásahy do struktury zkoumané skupiny

Při statistickém zpracování sociometrického šetření můžeme využít dalších možností, jako je například korelace různých pořadí probandů, nejčastěji pomocí Spearmanova korelačního koeficientu. Získaná data se sestavují do korelačních matic, které přehledně znázorňují rozdíly v pořadích podle různých ukazatelů.

Pokud je v rámci sociometrického šetření proveden také rating stupně oblíbenosti, nejčastěji je to ve školním prostředí rating žáků třídními učiteli, výsledkem je pořadí posuzovaných žáků od nejoblíbenějších po nejméně oblíbené. Toto pořadí je možné podrobit korelaci s pořadím naměřeným a získat tzv. validizaci testu.

Etické zásady a ochrana před misinterpretacemi

Adekvátní analýza a interpretace sociometrických údajů mohou vést k odstranění mnoha problémů, které by učitel (vedoucí skupiny – pozn. autorky) nedokázal vyřešit před sociometrickým šetřením. Je nutná systematická práce s touto metodou a jako nezbytné se jeví využít znalostí získaných při každodenní práci se třídou.

I když se podle názorů autorů tato technika stává velmi přínosným zdrojem informací a oproti jiným variantám představuje přístup výrazně exaktnější, přesto jen ji nepovažují nekriticky za konečnou možnost ve vývoji posuzovacích škál. Poukazují otevřeně na proměnné, které mohou citelně ovlivnit objektivitu výsledků a dospívají tak k řadě omezení, která je nutno mít při práci s metodou na zřeteli. (Musil, Musilová, 2008).

Při výzkumu je nutno dbát *etických aspektů* a zásad práce sociometrika:

1. Profesionální kompetence – způsobilost, odpovědnost.
2. Dodržení zásad odborné práce s probandy.
3. Diskrétnost při práci se zjištěnými údaji ve vztahu ke klientům, ve vztahu k profesionálům a ve vztahu k příslušníkům rodiny a dalším laikům.
4. Spolupráce se sociometrickým tutorem a sociometrickým supervizorem.
5. Ochrana zjištěných osobních údajů – způsob archivace. (Musil, Směšná, 2006)

Sociogram odhaluje sociální strukturu existující ve skupině v době administrace testu a je především východiskem pro další zkoumání determinant zjištěné skupinové struktury. Adekvátní analýzou a interpretací sociometrických údajů je možno odstranit mnoho problémů, které pedagog nedokázal vyřešit před sociometrickým šetřením. Velmi důležité je využití jeho znalostí, získaných při každodenní práci se svěřeným kolektivem. Při interpretaci získaných výsledků je nutno brát v úvahu i podmínky administrace a vyvarovat se jakékoli zobecňující tendence. Každý pedagogův pokus o změnu struktury skupiny musí být pečlivě naplánován a obratně proveden. (Musil, Směšná, 2006)

Sociometrické šetření ve skupině se zpravidla neskládá jen ze sociometrického testu, ale je doplněno pozorováním a rozhovory pro získání anamnézy probandů. Je vhodné použít i některou další techniku, např. sociometrickou metodou Engelmayerova milieusociogramu.

1.2 ENGELMAYERŮV MILIEUSOCIOGRAM

Profesor Otto Engelmayer je představitelem německé sociologické školy, která v polovině XX. století zdůraznila význam studia milieusociologických kauzálních faktorů pro pochopení sociálního chování individua. (Musil, Musilová, 2008).

„*Milieu* je francouzským ekvivalentem českého pojmu prostředí....Význam pojmu milieu vztahujeme na vymezení užšího společenského prostředí, především prostředí rodin, škol, kolejí, internátů, kasáren, soc. ústavů..., zkrátka prostředí, v nichž žijí lidé.“ (Musil, Musilová, 2008, str. 15)

Zkoumání sociálního prostředí je především předmětem sociografie a přísluší k široké škále metod sociometrického směru. K tradičním metodám patří zejména anamnézy – rodinná, osobní, školní, pracovní, zdravotní atd. Sociální prostředí lze zkoumat také specializovanými nástroji z oblasti sociometrie. Sem patří také Engelmayerův milieusociogram.

Engelmayerovy výzkumy potvrdily význam faktorů sociálního prostředí při utváření sociálního statusu a dalších charakteristik sociálního zařazení jedince. Komplex faktorů sociálního milieu (zvláště rodinného) má značný psychologický význam při formování fenotypu dětí. Má mimořádný vliv také na tvorbu genotypových vloh ve smyslu zrání osobnostních vlastností.

Profesor Engelmayer zaměřil pozornost na poznání signifikantních faktorů sociální zátěže, majících negativní vliv na sociální prosperitu žáků - především na jejich školní výkony a na jejich chování ve škole. „Tyto empiricky ověřené negativně působící milieusociologické faktory označil za sociální nápadnosti a považoval je za symptomy sociální zátěže, které jsou pro žáky nepříznivé a ohrožující... sociální nápadnosti jsou strukturovány do osmi významových kategorií heslového katalogu. Katalog deskribuje jako ohrožující zdroje především potenciální noxy sociopatogenního a psychopatogenního charakteru obsažené v rodinném milieu žáka.“ (Musil, Musilová, 2008, str. 30)

Heslový katalog sociálních nápadností

1. Narušená rodina:

- a) vinou otce – matky, neúplná rodina v důsledku rozvodu, úmrtí: otce – matky
- b) neharmonické, nespořádané manželství, spol. domácnost s druhem
- c) nevlastní otec – matka
- d) výchova prarodiči
- e) dítě v domově, v opatrovnické péči (vráceno opět do rodiny)
- f) nemanželské dítě
- g) otec žije mimo rodinu (vzdálené pracoviště, vězení, zahraničí)
- h) dítě v adopci (osvojené dítě), dítě v pěstounské péči

2. Abnormální struktura rodiny:

- a) jedináček
- b) početná rodina (od 5 dětí)
- c) nepřiměřené postavení dítěte mezi sourozenci (benjamínek)
- d) opožděnc (velký věkový rozdíl)
- e) preferované – zamítané dítě (otcem – matkou)

3. Zaměstnání otce:

- a) bez zaměstnání, střídavé a nestálé zaměstnání (fluktuant)
- b) zaměstnání neodpovídající jeho kvalifikaci
- c) povolání s nízkým sociálním statutem (sociální deklasace)

4. Matka zaměstnána:

- a) celodenně (dopolední směna 6-14 hod.)
- b) polodenně (kolem 4 hod. denně)
- c) odpolední a noční směny

5. Zaměstnanost dítěte:

Zpravidla každý den více než 2 hod. (zvláště u soukromých zemědělců: práce v domácnosti, těžší práce na poli), nákupy, vaření, úklid, prádlo, péče o mladší děti

6. Abnormální hospodářské a bytové podmínky rodiny.

Výchozím bodem je existenční minimum: vybavení bytového jádra, samostatná postel pro každé dítě, nemá svůj pracovní kout (pracovní místo)

7. Abnormální výchovná situace:

- a) abnormální emocionální, hyperprotektivní výchova, přílišná péče, erotizující, rozmazlující výchovný přístup
- b) nepřiměřená, tvrdá, zavrhuje – rejektivní, autoritativní, nedětská výchova
- c) bezcílná, nejednotná, zmatená výchova
- d) nedostatečně výchovně stimulující prostředí (nezájem rodičů o dítě, lhostejné okolí, dítě často ponecháno samo sobě)
- e) negativní či nepřátelský postoj rodičů ke škole, neschopnost rodičů vychovávat
- f) výrazně neurotizující rodinné prostředí
- g) rodina přesídlence

8. Rodinná péče o dítě:

- a) nedostatky v péči o zevnějšek – čistota těla a oděvu
- b) nemá vhodný oděv odpovídající ročnímu období a počasí
- c) nemá potřeby do školy, nezajištěna snídaně, přesnídávka, nemá školní pomůcky
- d) otec nebo matka nesledují přípravu (úkoly) dítěte do školy, schází pravidelná kontrola a výrazný zájem o prospěch dítěte ve škole
- e) kontakty otce – matky se školou jsou nedostatečné, nepravidelné, není účast rodičů na školních akcích, třídních schůzkách, rodiče se pravidelně nezajímají o prospěch a chování dítěte ve škole, zejména u dětí s výchovně vzdělávacími problémy (Musil, Musilová, 2008).

Praktické provedení Engelmayerova milieusociogramu

Pokud se výzkumník rozhodne využít této sociometrické metody, zpravidla pro šetření ve školní třídě, provádí základní registraci relevantních údajů na základě Heslového katalogu sociálních nápadností. Pracuje nejčastěji formou strukturovaného rozhovoru a informace získává jak od žáků, tak od jejich rodičů i učitelů.

Zpracování dat

Získaná data se zpracují graficky do kroužků rozdělených na oktanty. Každý oktant představuje jeden z 8 katalogových syndromů a písmena v něm označují písmeno symptomu v katalogu. Každý člen sledované skupiny (třídy) má svůj kroužek s vyznačením sociální zátěže, která byla zjištěna. Tyto kroužky, symboly jednotlivých probandů, výzkumník sestaví do tzv. sociografických karet skupiny

Data o sociální zátěži lze využít také ke kvantitativní analýze, která se provádí tzv. *Engelmayerovými indexy*. Tyto indexy výzkumníkovi umožní porovnat výsledná čísla s běžnou standardní školní třídou (průměrná data jsou experimentálně určena), nebo poslouží k porovnání šetřené třídy se třídou srovnávací.

První z indexů je koeficient zátěže (KZ, také Belastungskoeffizient, BLQ) KZ vyjadřuje relativní četnost symptomů zátěže ve třídě. Je vyjádřen poměrem mezi počtem žáků s určitou sociální zátěží a celkovým počtem žáků ve třídě. KZ nabývá hodnot $/0,1/$ přičemž číslo blízké jedné znamená velkou sociální zátěž ve třídě a tedy obtížnou výchovnou situaci ve školní třídě. Je důležité přikládat váhu struktuře zátěže, ne jen množství symptomů. KZ má tedy spíše popisnou hodnotu než hodnotu statistickou.

Dalším používaným indexem je koeficient střední četnosti symptomů zátěže (KSČS, také Häuffungskoeffizient, HK), který má také význam spíše jen pro popis pedagogické situace, demonstruje četnost (kumulaci) symptomů zátěže ve zkoumané třídě (skupině). Jeho hodnota je určena podílem součtu symptomů sociální zátěže ve všech oktantech katalogu u všech žáků třídy a počtu všech žáků ve třídě se zátěží.

V poslední době lze do instrumentáře komplexní sociální diagnostiky zařadit metodická kritéria sociografie sociálního včetně rodinného milieu, která jsou obsažena v Mezinárodní klasifikaci nemocí. Musil vidí paralelu k poznání pomocí techniky milieusociogramu v X. decenální revizi Mezinárodní klasifikace nemocí, která nově zařazuje jako poslední kapitolu přehled faktorů ovlivňujících zdravotní stav a kontakt se zdravotnickými službami, kde lze pod položkami Z00-Z99 rozlišit okolnosti jiné než jsou nemoci, poranění nebo jiná příčina ohrožení lidského zdraví. (Musil, Musilová, 2008)

V X. decenální revizi Mezinárodní klasifikaci nemocí, konkrétně v subkapitolách Z55, 59-65, 72,73, 81Z, čerpala inspiraci autorka této práce pro pozměněné znění (příloha P II) původního Engelmayerova katalogu sociálních nápadností. K této ad hoc změně jsme přistoupili ve snaze využít Engelmayerovu metodu, původně určenou pro školní kolektivy, také pro konkrétní kolektiv dospělých osob.

1.3 DALŠÍ SOCIOMETRICKÉ TECHNIKY

Při provádění sociometrického výzkumu je nezbytné mít velmi dobrou představu o sociálních vztazích ve zkoumaném kolektivu, proto je žádoucí, aby výzkumník rozšířil spektrum používaných metod. Engelmayerův milieusociogram se tedy nejčastěji kombinuje s výsledky některého druhu sociometrického testu mezosociálních vztahů ve skupině, nejčastěji s L-J sociogramem, ale to může být například SORAD, sociometrický ratingový dotazník V. Hrabala a další.

Ve vhodných případech je administrována i některá další ze sociometrických technik, např. technika Hádej kdo? Ta je řazena k metodám, které jsou založeny na pozorování, popisu a srovnávacím hodnocení, ratingu. Je to nominační technika přispívající k možnostem zkoumání charakterových vlastností osobnosti, měří pověst (reputaci) jedince u jiných členů skupiny... Jejími autory jsou H. Hartshorne, J.B. Maller a M.A. May....byla užívána ve spojitosti s technikami sociometrickými, ke kterým má blízko díky tomu, že je založena na volbě a posuzování či hodnocení. (Musil, Musilová, 2008) Pracuje se škálou hodnotících výroků, které si členové kolektivu vzájemně přisuzují.

Další používaná technika je hodnocení stupně agresivity. Jejím autorem je bělehradský profesor psychologie A. Krkovič, který o metodě referoval... v roce 1966. ...jejím základem je také v tomto případě vzájemné hodnocení členů skupiny. Technika se opět vztahuje k interpersonální výpovědi, jejíž předpokládaná validita se opírá o vzájemnou děledobou známost. (Musil, Musilová, 2008, str. 56) Škála s charakteristikami pěti stupňů agresivního chování se předloží respondentům a ohodnotí příslušným stupněm členy skupiny včetně sebe.

Je samozřejmostí, že kvalitní sociometrické šetření pracuje nejen se správně provedenými a vyhodnocenými sociometrickými technikami, ale používá také metodu rozhovoru a pozorování, které jsou pro takovýto výzkum nezbytné.

Považujeme za samozřejmé zařadit do této práce také několik informací a úvah o sociální skupině, zejména o malé sociální skupině, neboť bez potřeby poznat ji by sociometrie nevznikla.

2 SOCIÁLNÍ SKUPINA

Problematikou mezilidských vztahů se zabývá sociální psychologie, která studuje psychický život člověka ve společenských podmínkách, tedy při sociálním styku. Zoon politikon, člověk je svou podstatou tvor společensky, ocitá se ve styku s jinými lidmi prakticky neustále.

Vztahy, do kterých vstupujeme vůči jiným lidem, jsou velmi pestré. Kromě formálních vztahů existují vztahy neformální, soukromé, v nichž jde podle Morena o vyjádření sympatie či antipatie. Všichni hledáme takové vztahy s jinými lidmi, které by nám umožnily žít, cítit se dobře a které by nám umožnily seberealizaci. To se nevyhnutelně musí odehrávat v sociálních skupinách různého druhu.

Sociální skupina je množství jedinců od dvou až k velkým celkům, přičemž vztahy mezi jedinci jsou pravidelného a trvalejšího rázu. Tím se sociální skupina liší od náhodného shromáždění. (Jandourek, 2007)

Sociální skupinu lze vymezit jako kvalitativně specifický útvar, v němž určitý počet členů je v určitém sociálním vztahu jak vůči sobě navzájem, tak vůči skupině jako celku. (Geist, 2000)

Existují různá pojetí rozdělení či klasifikace skupin. Odvíjí se vždy od zvoleného pohledu na skupiny. Každé kritérium, na jehož základě skupinu klasifikujeme, umožňuje vyzdvihnout různé vlastnosti skupin. Rozdělení můžeme provádět podle různých kritérií :

- Sociální skupina podle *velikosti*

Malá - musí v ní existovat interpersonální vztahy v tváři v tvář, všichni se znají

Velká - je opakem malé, všichni členové nemusejí být ve přímé interakci

- Sociální skupina podle *vztahu cílů k individuálním potřebám* členů

Neformální - vzniká na základě vzájemného osobního výběru členů, spontánně, na základě společných cílů, potřeb, členové jsou navzájem poutáni citovým vztahem, z formální skupiny se může vyvinout neformální skupina a naopak

Formální - je součástí organizace, je vytvářena za určitým účelem většinou administrativní cestou, její cíle jsou určeny přímo institucí a přesahují individuální potřeby členů, jsou dána pravidla fungování.

Členská / interakční – vlastní skupina, kde je jedinec fyzicky zařazen, ke které patří a označuje její příslušníky slovem „my“

Referenční - skupina, která jedince přitahuje, není jejím členem, ale chtěl by. Tato skupina má na jedince velký vliv.

- o podle *emocionální angažovanosti*

Primární – především rodina, poskytuje zázemí pro emoce, pocit bezpečí atd. Primární skupiny jsou prvotním socializačním prostředím, jsou zdrojem uspokojování sociogenních potřeb a jsou nositelem sociální kontroly. Primární skupiny se někdy stávají zprostředkujícím médiem mezi jednotlivci, vlastními členy a velkými organizacemi. (Musil, 2003)

Sekundární - skupina bez primárních citových vazeb (pracovní skupina atd.)

- o Dále můžeme dělit skupiny například podle:

délky trvání (dočasná, trvalá)

základu utvoření (přirozená, dobrovolná, vynucená)

formy přístupu (otevřená, polootevřená, uzavřená)

Existuje mnoho rozlišných sociálních skupin, jejichž členem se člověk během svého života stává. Bohužel si nemůžeme vždycky vybrat členství ve skupině. Počínáme rodinou, do které se narodíme. Školu a třídu nám vyberou jiní, zaměstnání volíme to které je nejlepší z dostupných. Otázka výběru skupiny přátel a partnerů nám naštěstí skýtá větší volnost, opět v rámci dostupných možností.

Jedinec bývá současně členem více skupin, které na něho mají vliv. Silný formativní vliv sociální skupiny na jedince je dán společenskou podstatou člověka. Sociální skupina totiž umožňuje jedinci uspokojovat důležité potřeby. Proto jednotlivci vždy přijmou názory, postoje a normy žádoucí skupiny. Zavržení jedince vlastní skupinou je odedávna považováno za nejhorší trest.

Existence skupiny není statická, stále se proměňuje. Skupiny mají svoji *dynamiku*, vyvíjejí se, procházejí určitými fázemi. Někteří autoři dělí proces vzniku skupiny do více fází, ale v zásadě jde o tytéž hlavní dynamické procesy.

etapa formování - nejistotou, snaha zorientovat se, najít si své místo a spojení

etapa bouření - konflikty, potvrzení nebo rozpad započatých vztahů, důvodem je konkurenční boj při obsazování pozic a rolí ve skupině

etapa vzniku skupinových mechanismů - obsazení rolí, vznik skupinových norem a hodnot jako výsledek předchozího bouření

etapa zaměření se na výkon - výkonnost skupiny je efektivní, začíná plnění úkolu, uspokojování úkolových potřeb

etapa zánik skupiny - skončí-li účel skupiny, rozpadne se

Existují také jiné typy rozdělení skupiny podle stadia vývoje. Například Kratochvíl je pro účely skupinové psychoterapie dělí takto : 1. orientace a závislost, 2.konflikty a protest, 3. vývoj koheze a kooperace, 4. cílevědomá činnost.

Vidíme, že ačkoli jde o skupinu vytvořenou k jinému účelu a stadia vývoje jsou jinak pojmenována, dynamický vývoj skupiny probíhá naprosto stejně. (Kratochvíl, 1995)

Tak jako se vyvíjí skupina, vyvíjí se i struktura vztahů v ní, je to vlastně tentýž proces. *Struktura* skupiny znamená uspořádání pozic a vzájemných vztahů mezi jedinci ve skupině. Rozložení pozic odráží dělbu moci ve skupině, hodnocení a posuzování jedince.

Pojem *pozice* znamená místo, které jedinec ve skupině zaujímá, určuje jeho postavení ve vztahu k ostatním členům skupiny. Podle toho, jak se jedinec chová a jak naplňuje svoji *rolí*, podle toho získává své místo v hierarchii pozic. Pozice konkrétního jedince v konkrétní skupině je vždy výslednicí skupinového posuzování jeho chování či projevů. Základním hlediskem je vždy *přijímání / odmítání, sympatie /antipatie, uznání /despekt*.

„Konkrétní systém pozic ve skupině není systémem neměnným. Členové s nízkou a průměrnou pozicí projevují tendenci ke zlepšení svého postavení... Řada sociometrických výzkumů potvrzuje zákonitosti gravitace osob s nižší pozicí ke členům s vyšší pozicí a ne naopak.“ (Zaborowski in Bartošová, 1970, str. 18) „Kvalita vztahů mezi dvěma jedinci je velmi nestálá, proměnlivá, závislá na mnoha okolnostech. Dynamicky se mění a může nabývat i zcela protikladných hodnot.“ (Bartošová, 1970, str. 19)

Malé společenské skupiny mají v lidském životě mimořádně důležité postavení, neboť ho osobně nejvíce ovlivňují a podílejí se na procesu jeho socializačního zrání. Působí na různé aspekty osobnosti - rozvíjí kognitivní procesy a schopnosti, formují motivy a emoce, působí i na sociální dovednosti a charakter.

Je to především rodina, nukleární i rozšířená, která nás od narození provází socializačním procesem. Dále jsou to vrstevnické skupiny při vzdělávání a volnočasových aktivitách, pracovní kolektivy, lokální sousedské skupiny, rekreační skupiny atd.

Abychom mohli označit nějakou sumu lidí za malou sociální skupinu, musí být splněny následující podmínky :

- a) musí mezi nimi být bezprostřední *interakce* – členové se navzájem znají, osobně spolu komunikují, vztahy mezi členy jsou navzájem závislé
- b) musí mít *společný cíl*
- c) musí společně *uznávat normy* skupiny - mají společnou ideologii (soubor názorů, hodnot a norem)
- d) jejich vztahy jsou *strukturované*

Vzhledem ke společenské výjimečnosti malých sociálních skupin se objevila potřeba dozvědět se o tomto fenoménu více. První výzkumy v této oblasti provedl *koncem 20. let 20. století Elton Mayo*, kterého zajímalo zvyšování pracovního výkonu jednotlivce v malé skupině při provedení určitých změn v kolektivu.

Věda se výzkumu malých skupin věnovala i nadále. I když se při výzkumu malých sociálních skupin používá mnoho jiných výzkumných metod, přesto je nejrozšířenější sociometrie, jejímž autorem je Jacob Levy Moreno. Moreno pracoval s malými skupinami jako lékař psychoterapeut. Ovšem jeho skupinová psychoterapie postrádala vědecký nástroj, jak měřit rozhodující faktory komunikačního procesu ve skupině (systém rolí ve skupině, neformální strukturu, interpersonální vztahy, kohezi aj.). Vymyslel tedy *sociometrii*, techniku pro zkoumání vztahů v malých sociálních skupinách, a tím umožnil jejich výzkum. Sociometrická technika je stěžejní metodou této diplomové práce.

Moreno se domníval se, že pokud se nám podaří vytvořit dobře fungující malé skupiny s dobrými vztahy, bude plně funkční i celá společnost. Zřejmě přeceňoval význam malých sociálních skupin.

Ovšem význam té nejzákladnější sociální skupiny, rodiny, přecenit nelze.

2.1 RODINA

Rodina je společensky nejvýznamnější malá sociální skupina, která je stále považována za nejběžnější a žádoucí formu soužití dvou lidí opačného pohlaví. Rodina je prvním, přirozeným a základním výchovným prostředím, které se významně podílí na formování lidské osobnosti. Je nejen výchovným prostředím ale současně také základní institucí, která uspokojuje potřeby společnosti jako celku.

Rodina je definována jako forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Všechno ostatní je však už sociokulturně podmíněno. (Jandourek, 2007)

Rodina je malá primární společenská skupina, založená na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím, na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jednotlivcům i celé společnosti. (Dunovský, 1986)

Rodina je nejvýznamnější malou sociální skupinou, která zásadním způsobem ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Všichni členové rodiny jsou ve vzájemné interakci, vzájemně se ovlivňují a přizpůsobují. Jednotliví členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží dítěti v rodině jako model, který napodobuje a identifikuje se s ním, osvojuje si zde určité vzorce chování.

Rodina má mezi všemi sociálními skupinami výsadní a jedinečné postavení. Stojí na počátku zrodu dítěte, nového člena společnosti, a má možnost ovlivňovat jeho vývoj v prvním nejdůležitějším životním období. Nejpřirozenějším způsobem může uspokojovat jeho základní psychické i fyzické potřeby. Představuje model mezilidských vztahů, který si dítě odnese do života a podle kterého bude posuzovat všechny vztahy do kterých vstoupí.

Rodina jako základní jednotka společnosti je známa ve všech lidských společenstvích, ačkoli má rozdílnou strukturu, rozdělení rolí a moci, její členové mají různá postavení a liší se i kvalitou vzájemných vztahů. Společenské instituce manželství a rodina jsou produktem historického vývoje a vznikly teprve na takovém vývojovém stupni, kdy společenské a výrobní vztahy jejich vznik a další vývoj umožnily.

Vlastností rodiny jako sociální skupiny je její stabilita, míra koheze, otevřenosti, pružnosti, adaptability a míra její integrovanosti v širším společenství. Tyto vlastnosti jsou z hlediska jejich působení na děti i dospělé velmi významné. Dá se říci, že jsou mnohdy ještě důležitější než materiální či vzdělanostní úroveň rodičů.

Manželské a rodinné soužití uprostřed společnosti plní *funkce*, jimiž jsou uspokojovány důležité lidské potřeby. Rodina plní funkce jednotlivě ke svým členům nebo obecně ke společnosti. Z toho vyplývají hlavní charakteristiky funkce rodiny.

Základní funkce lidské rodiny, na kterých se odborníci shodují, jsou následující:

Biologicko-reprodukční funkce. Rodina je stále základní buňkou pro plození nové generace, i když se rodí mnoho dětí mimo manželství. Tato funkce doznala za poslední století výrazné změny.

Ekonomicko-zabezpečovací (hospodářská) funkce. Zajištění hmotných potřeb i zájmů členů rodiny, vedení domácnosti, zabezpečení a hospodaření s financemi.

Emocionální a sociálně podpůrná funkce. Zajištění emocionálně podmíněných potřeb, jako je potřeba lásky, bezpečí a ochrany, sounáležitosti, sebeúcty, jistoty. *Část sociálně podpůrná* je nezbytná hlavně v době, kdy se u někoho z rodiny objeví psychosociální problémy nebo nějaké onemocnění.

Socializačně-výchovná funkce. Zahrnuje péči o děti a jejich výchovu. Rodina je univerzální socializační činitel co se týče všech činností, interakcí, specifických rodinných rolí, hodnot a cílů. Rodina uvádí dítě rozhodujícím způsobem do lidské společnosti, učí je základním způsobům společenského chování a předává mu základní kulturní statky společnosti.

Některé rodiny neplní všechny funkce rodiny správně. Pokud rodina některé funkce plní nedostatečně nebo nesprávně, hovoříme o rodině *problémové, afunkční* či *dysfunkční*.

Funkční rodina - V těchto rodinách její členové na sebe berou ohledy a respektují se. Je zde rovnováha mezi potřebou soukromí a potřebou sdílení. Rodina je otevřená pro nové myšlenky a nová řešení problémů. Vývoj dítěte je dobrý a jeho prospěch zajištěn.

Problémová rodina - Rodina, kde se vyskytují poruchy některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm. Rodina je schopna vlastními silami tyto problémy řešit či kompenzovat - někdy i pomocí jednorázové či krátkodobé pomoci zvnějšku.

Dysfunkční rodina - Rodina, kde se vyskytují vážnější poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují a poškozují rodinu jako celek a zvláště pak vývoj a prospěch dítěte. I běžná provozní rutina domácnosti je zde zvládána s obtížemi. Tato rodina vyžaduje soustavnou pomoc.

Afunkční rodina - Rodina, kde poruchy jsou takového rázu, že rodina přestává plnit svůj základní účel a dítěti závažně škodí či dokonce je ohrožuje v samostatné existenci. Jediné řešení, které prospěje dítěti, je vzít dítě z této rodiny a umístit jinde. (Dunovský, 1986).

Vzhledem k tomu, že objektem této práce je bezdomovecký divadelní soubor, musíme spolu s Hradeckým zdůraznit, že „Problémy rizikových rodin a jejich dopad na fenomén bezdomovství považujeme za jeden z ústředních problémů bezdomovství.“ (Hradecký, 1996)

Funkčnost rodiny velmi často závisí také na její úplnosti. Je nesporné, že neúplná rodina v České republice má většinou nižší socioekonomický status, protože děti zůstávají téměř vždy u rozvedených matek. Ženy pečující o malé děti mají omezený přístup k dobrému výdělku a navíc mzda žen v České republice stále nedosahuje výše mzdy mužů. Úmrtím nebo odchodem muže z rodiny se sníží ekonomická úroveň rodiny.

Z psychického hlediska je nesporné, že starosti s dětmi lépe zvládají dva lidé než jeden. K tomu přistupuje časový deficit, kdy člen rodiny musí obstarat celý chod domácnosti, takže mu na výchovu a volný čas strávený s dětmi nezbyvá dostatek času.

Rodiny podle úplnosti můžeme členit takto:

Úplná rodina - Rodina, kde žijí oba vlastní rodiče a alespoň jedno dítě.

Neúplná rodina - Jeden vlastní rodič žije osaměle s dítětem nebo dětmi.

Náhradní rodina - Dítě žije u adoptivních rodičů nebo pěstounů.

Doplňná rodina - Vlastní rodič, jemuž je dítě svěřeno do péče, žije v novém manželství s jiným partnerem.

Pokud rodina z jakéhokoli důvodu neplní základní funkce a požadavky dané společenskou normou, hovoříme o *poruše funkce rodiny*. Jde tedy o selhání některého nebo některých členů rodiny a poruchy mohou být vázány na jednu více základních funkcí rodiny.

Porucha biologicko-reprodukční funkce Když se v rodině z nejrůznějších důvodů nerodí děti nebo se rodí děti nějak poškozené

Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce - Je vždy podmíněna některými patologickými rysy osobnosti (mentální retardace rodičů, psychická anomálie, alkoholismus, delikvence rodičů apod.).

Porucha emocionální funkce - Zasahuje všechny ostatní sféry života uvnitř rodiny i v jejím vztahu ke společnosti.

Porucha socializačně výchovné funkce - Rodiče se nemohou, nedovedou nebo nechtějí starat o dítě (Dunovský, 1986).

Rozvoj dětské osobnosti ovlivňuje *styl rodinné výchovy*. Jako nejvýhodnější se ukázala *kombinace rodičovské lásky a disciplíny*, fungující jako opora a výzva, propojení individuální citové vazby s tolerancí k individualitě a k vývojově přiměřenému odpoutání. Často se jeví jako velmi prospěšné, jestliže všechny záměrné i spontánní způsoby chování rodiče vůči dítěti, které ovlivňují jeho vývoj, se klasifikují podle nějakého schématu, například do určitých typů, které lze souhrnně označit jako *celkový výchovný styl*. Často se přitom užívá staršího rozdělení na tři základní typy výchovných stylů:

Styl autoritativní - klade důraz na bezpodmínečnou poslušnost, podřízení dítěte autoritě rodiče, uposlechnutí všech příkazů a zákazů dospělé osoby bez výjimky a bez dlouhých diskusí.

Styl liberální - klade důraz na ponechání co největší volnosti dítěti bez omezování jeho vlastní aktivity.

Styl demokratický - pokládá za nejdůležitější respektování dítěte jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě poměrně svobodně vzhledem k věku a k předpokládaným následkům jednání. Dítě však musí současně poznávat svou odpovědnost vůči druhým lidem v rodině i mimo ni. Obecně se demokratický výchovný styl pokládá za nejpříznivější pro zdravý vývoj dítěte. Opírá se více o vysvětlení než o tresty, ponechává dítěti přiměřenou volnost a přitom mu klade nezbytné meze. (Langmaier, 2006)

Ve výchovném působení rodiny se často objevují závažné chyby. Některé výchovné styly můžeme popsat jako vyloženě nevhodné a pro vývoj dítěte škodlivé. Bývají popisovány hlavně tyto nevhodné styly výchovy :

Výchova rozmazlující - Rodiče vyhovují každému přání dítěte a projevují mu až „opičí“ lásku.

Výchova zavrhuje - Rodiče dávají svým chováním dítěti najevo otevřeně nebo častěji nepřímo své city odmítání a nesouhlasu (navenek to ovšem nepřiznávají a své chování zdůvodňují nezbytností kázně).

Výchova nadměrně ochraňující (hyperprotektivní) či nadměrně starostlivá - Ve snaze chránit dítě před každým rizikem brání rodiče dítěti v postupném získávání dovedností, které jsou nezbytné právě pro účelné zvládnutí nevyhnutelných rizikových situací.

Výchova perfekcionista - Výchova s přepjatou snahou po dokonalosti, perfektních výkonech doma, ve škole, ve sportu, v hudbě apod. Přitom rodiče kladou na dítě požadavky, které nemůže vzhledem ke svému věku a k individuálním vlastnostem splnit.

Výchova nedůsledná - Rodič kolísá mezi krajní přísností a krajní povolností (někdy jako by kompenzoval své pocity viny za dřívější nadměrnou přísnost). Nedůslednost může ovšem vyplývat i z odlišného přístupu obou rodičů (matka zatajuje před přísným otcem všechny přestupky dítěte apod.).

Výchova zanedbávající, týrající, zneužívající dítě, deprivující - Představují již případy vysloveného ohrožení vývoje dítěte. (Langmaier, 2006):

Tyto nevhodné styly výchovy jsou mj. zahrnuty v katalogu sociálních nápadností Otto Engelmayera, který jsme použili v empirické části této práce.

Se špatnou výchovou souvisí a často jsou jejími důsledky vysloveně negativní až patologické jevy, jako je týrání a zneužívání dětí (syndrom CAN, Child Abuse and Neglect) a jejich psychická, fyzická a sociální deprivace.

„Současná krize rodiny byla a je zřejmě jedním z nejzávažnějších sociálních problémů druhé poloviny 20. století, který přetrvává dodnes. Komplexní problém krize rodiny má značný potenciál ohrožující společenskou stabilitu...“ (Musil, Musilová, 2008, str. 65)

Současný model rodiny je významně ovlivněn tím, čemu se říká rodina měšťanská. Byla výrazně patriarchální a otcova autorita v ní byla dána tím, že byl živitelem rodiny. Dnešní rodina je pluralistická, má více podob, protože prošla a prochází řadou změn, kterými se liší od předchozího modelu rodinných vztahů v Evropě až do poloviny 20. století. Změny jsou velmi zásadní, týkají se například demokratičtějšího postavení manželů při dělbě práce v rodině a podílu na finančním zajištění. Starší rodiče při zakládání rodiny, zejména ženy prvorodičky. S tím souvisí velmi častý model rodiny jen s jedním dítětem. Nízká integrita rodin, málo času tráveného pohromadě. Velká rozvodovost, sériová monogamie se střídáním členů rodiny. Všechny tyto pozitivní i negativní charakteristiky rodiny se promítají do *socializačního procesu* dětí.

Socializace je základním, nezbytným a velmi komplexním procesem lidské ontogeneze. Jedná se o procesy individuace a enkulturace jedince, které provázejí jeho sociální zráním a rozvoj. Jedná se tedy o proces, během kterého jedinec vrůstá do společnosti, osvojuje si její poznatky, zvyky, tradice, postoje, víry, normy, ideály, internalizuje hodnoty a způsoby nahlížení světa převládající ve skupině a společnosti, osvojuje si kulturu a sám sebe. Cílem socializačního procesu je zralé a plně socializované já, které se dokáže uspokojivě realizovat podle vlastní představy a potřeby seberealizace. (Musil, 2003).

Rodina jako instituce prochází trvalým vývojem, který se nezastavuje ani dnes. Některé funkce rodiny se mění. Beze změny ovšem zůstává funkce socializační, péče o děti. *Přes současnou krizi je rodina stále nejdůležitějším prostředím, kde jedinec prochází prvními fázemi socializace, kde se mu dostává podpory a prožívá intimitu, kterou mu jiné instituce nemohou poskytnout.* Není žádný jiný prostředek, žádný stejně hodnotný institut jako je rodina, který by dovedl zajistit výchovu dětí v celé komplexnosti tak jako rodina. Socializace budoucích občanů republiky leží stále na bedrech našich rodin.

3 DIVADLO JEŽEK A ČÍŽEK

Divadlem k sobě, k druhým hrou. To je motto divadelního souboru Ježek a Čížek.

Občanské sdružení Ježek a Čížek je nevládním, neziskovým sdružením, které pracuje s lidmi bez domova. Sídlí v Praze. Jedna ze sociálních aktivit tohoto sdružení je divadelní soubor, divadlo lidí bez domova. Toto divadlo, můžeme je označit jako sociální divadlo, se snaží pomáhat svým klientům - hercům překonat krizové životní období tím, že jim nabízí možnost tvořivě se zapojit do kulturního dění.

Ježek a Čížek usiluje o stírání hranic mezi lidmi prostřednictvím divadelního představení, tedy oboustranného uměleckého zážitku, a pomáhá také prostřednictvím sociálních služeb k osobnímu rozvoji a překonávání obtížných životních situací.

Divadlo lidí bez domova za dobu své existence nastudovalo více než 15 inscenací a odehrálo přes 150 představení. V divadle se vystřídalo již mnoho lidí, herců i uměleckého personálu. Za dobu své existence divadlem prošlo na 300 herců. Některým z nich divadlo pomohlo jako první odrazový můstek do nového života. V současnosti tvoří stálé jádro hereckého souboru osm hereček a herců, kterým se podrobně věnuji v empirické části práce.

Nápad založit divadlo vznikl v roce 2000 jako možnost seberealizace pro lidi bez přístřeší, kteří se podíleli na prodeji časopisu Nový prostor. Prodejci street papers Nový prostor, lidé bez domova, tvořili první hereckou základnu divadla. Za zakladatele divadla Ježek a Čížek je považován jeho první režisér Miroslav Drábek.

Prodejci Nového prostoru podle mého názoru tvoří poměrně netypickou skupinu lidí bez domova. Někteří z nich jsou v obtížné životní situaci již mnoho let, přesto nepropadli apatii a dokazují svou pílí a vytrvalostí, že mají dobré pracovní návyky. Ačkoli má většina z nich zdravotní komplikace, přesto se snaží o pravidelný příjem obstaraný poctivou prací. Jistě není náhodou, že lidé s tak pevným odhodláním neskončí na úplném dně společnosti cítí také potřebu realizovat se nějakým smysluplným způsobem a touží po tom, aby dokázali světu i sami sobě svou cenu. Smyslem práce Ježka a Čížka je právě snaha umožnit bezdomovcům, aby se aktivně podíleli na kulturním dění a mohli ukázat společnosti, že i lidé, kteří se ocitli na okraji, mohou být prospěšní.

Cílovou skupinou Ježka a čížka jsou lidé, kteří ztratili střechu nad hlavou nebo mají nejisté, přechodné nebo jinak ohrožené bydlení. Divadlo jim pomáhá získat takové dovednosti, které potřebují ke změně své nepříznivé situace. Získání klíčových kompetencí, nezbytných pro zapojení běžného, života je terapeutickým cílem divadla Ježek a čížek.

Ježek a čížek ovšem není jen divadlo. V rámci této organizace probíhá hlavně projekt Cesta (centrum sociálních a terapeutických aktivit). Cílovou skupinou této aktivity jsou také bezdomovci, především tzv. roofless, tj. zjevní bezdomovci.

Většina klientů projektu Cesta má mimo své současné bezdomovecké komunity jen minimální sociální vazby. Jde vesměs o nekvalifikované a dlouhodobě nebo dosud nikdy nezaměstnané osoby. Pokus o jejich návrat do společnosti z extrémního sociálního vyloučení znamená dlouhodobé úsilí a citlivý individuální přístup. Těmto lidem většinou schází elementární orientace potřebná k fungování ve společnosti, základní sebereflexe, schopnost dlouhodobého plánování i motivace.

Projekt Cesta chce podporovat nezávislost a soběstačnost lidí bez domova rozvojem jejich klíčových kompetencí potřebných k samostatnému životu. Potenciální klienty získávají na místech, kde se bezdomovci shromažďují, tedy na nádražích apod. Svě známé přivádějí i herci Ježka a čížka. Někteří přicházejí sami podníceni letáčky, některé posílají sociální kurátoři. Z klientů Cesty se také rekrutují někteří herci divadla. Přímou práci s klienty zabezpečuje vedoucí sociální pracovník a dvě sociální pracovníce. (www.jezekacizek.cz)

Ale vraťme se zpět k divadlu.

Divadlo jako takové má velmi dlouhou historii a neustále je spjata s lidskou existencí. Má svůj původ v prastarých obřadech a rituálech - i to byl jistý způsob divadla.

Divadelní prvky lze využít také pro jiné účely, než umělecké, třeba jako nástroj pomoci, a v této souvislosti můžeme tento proces zařadit do sociální pedagogiky. Je prokázáno, že umělecké terapie mohou pomoci při integraci postižených či znevýhodněných jedinců. V případě Ježka a čížka jde o teatroterapii.

Ježek a čížek se v posledních letech přiklonil k označení sociální divadlo. Ovšem sami herci přikládají větší důležitost své divadelní práci než tomu, že v rámci této divadelní práce procházejí teatroterapeutickým působením. Proto v této stati nazýváme klienty Ježka a čížka zásadně jen herci, nikoli klienti.

Ježek a Čížek pořádá semináře a workshopy pro odbornou i laickou veřejnost a vystupuje na amatérských i profesionálních divadelních přehlídkách, letních festivalech, při charitativních a jiných společenských akcích a podobně.

Divadlo Ježek a Čížek se snaží měnit zažití stereotypy svých herců. Ovšem chce působit nejen na ně, ale také chce ovlivnit širokou veřejnost, aby pozměnila svou zažitou představu o bezdomovcích jako o homogenní, stále opilé, páchnoucí, líné, prostě obtížné skupině obyvatel. Není to snadné, neboť tento obrázek na ulici viděl snad každý, ale divadelní představení bezdomoveckého divadla málokdo.

Divadlo Ježek a Čížek je vlastně sociálně kulturní projekt. Přirozeným způsobem narušuje rozšířenou fobii ze světa bezdomovců a umožňuje veřejnosti zamyslet se nad lidskou hodnotou těch, kterými většinou a priori pohrdá a kterých se štítí

Při práci na inscenaci se Ježek a Čížek neliší od klasického amatérského divadla, klade především důraz na výsledný produkt, na divadelní představení. Nespolehá se na jen na to, že představení bude zajímavé už proto, že herci pocházejí z nějakého specifického prostředí.

Hra se studuje a role obsazují běžným způsobem, přičemž se ovšem musí počítat s přirozenou fluktuací herců. Život na ulici má svá vlastní pravidla, proto získat pocit odpovědnosti a dodržovat pravidla daná členstvím v souboru není pro herce lehké. Obsazení do role znamená pro klienta závazek a jeho úspěšné splnění mu přináší uspokojení. Práce s herci směřuje vždy k veřejnému vystoupení. Jak herci Ježka a Čížka sami říkají, hraní na veřejnosti jim dodává sebevědomí a zřejmě mění jejich postavení ve společnosti.

Ježek a Čížek má navíc také terapeutický rozměr, se souborem se pracuje formou teatroterapie. Díky pravidelným zkouškám a představením se mimo jiné učí, nebo se vrací, k samozřejmým věcem, jako je třeba dochvilnost nebo pravidelný režim. Spolupráce s profesionálním režisérem, kostýmy, kulisy, vlastní práce s rolí, to herce motivuje. Musí pro hru něco udělat, snaží se o společnou věc. To je žádoucí efekt teatroterapeutické práce.

Spolupráce zkušeného dramaterapeuta s profesionálním divadelním režisérem a dramaturgem umožňuje dostat z neprofesionálních herců slušné výkony a vytvořit dobré představení. Velký podíl na přípravě představení a na chodu souboru Ježek a Čížek má právě dramaterapeut, nyní (12/2009) je to dramaterapeutka. Ačkoli práce v souboru probíhá teatroterapeuticky, vžilo se zde slovo dramaterapeut/ka. Přidržíme se v této práci zavedené zvyklosti. Dramaterapeutka se o soubor stará nejen po umělecké a produkční

stránce, ale poskytuje v rámci své odborné přípravy také nenásilné a vlastně nepozorované teatroterapeutické vedení. Řekla nám: „Není v našich silách a není hlavním cílem tohoto divadla, aby se náš klient dostal z ulice a šel pracovat. Chceme jen aby hrál divadlo, plnil si úkoly, pravidelně chodil zkoušet, naučil se text. Tím, že to činí, dochází k jeho postupné proměně, neboť tato průprava ho může postrčit k získání normální práce.“

Ostatně dramaterapeutka v tomto souboru zastává velmi důležitou roli. Vynecháme-li umělecký přínos pro soubor, důležité jsou lidské kvality a odborná průprava. I když v Ježkovi a čížkovi není tato funkce chápána klienty jako terapeutická, přesto je tomu tak. Současná terapeutka projevila velmi dobrou znalost mezilidských vztahů v souboru, což jsme prokázali v empirické části této práce.

Každá terapie má svá úskalí i pozitiva a dobrý terapeut je důležitý. Definovat odborné a lidské kvality teatroterapeuta i dramaterapeuta není snadné, neboť tyto profese de iure neexistují. Pokusíme se o definici v další části práce věnované teatroterapii. Obecně můžeme ty nejzásadnější požadavky na terapeuta shrnout následovně: Musí dodržovat morální a etické zásady, musí mít dobrý vztah ke klientům, umět naslouchat, mít komunikační dovednosti. Roli hrají i další okolnosti, jako je hodnotový systém, nadšení, zralost osobnosti aj. Vztah mezi klientem a terapeutem je tedy důležitou proměnnou v každé terapii. Současná dramaterapeutka hereckého souboru Ježek a čížek podle mého názoru i podle názoru herců potřebná kritéria splňuje.

„Sociální divadlo Ježek a čížek se ukázalo jako nenásilný prostředek při zařazení jedinců do běžného života. Ač jsou výsledky individuální, přece stojí za to, se o to pokusit. Divadlo Ježek a čížek celkově obohacuje jeho členy, dodává jim sílu pro překonávání životních překážek, posiluje sebevědomí a sebedůvěru, pomáhá získat ztracenou sebeúctu a nabýt znovu své lidství. Především mění sociální pozici – pozice bezdomovce na pozici člověka žijícího v běžné společnosti, člověka-herce. Hraní divadla dává členům určité impulsy, které ho nenásilně nutí měnit své postoje a návyky. Postupně rozvíjí sociální dovednosti, které využívají ve svých životech. Tím, že často vystupují na veřejnosti, ukazují společnosti jiný pohled na bezdomovce a bezdomovectví – nutí diváka k zamyšlení. Pro členy divadla je to velký zážitek, cítí, že všechna ta práce má smysl, to je motivuje dále pracovat a klást si vyšší ambice. Potlesk diváků je pohladí po duši - konečně je někdy někdo vidí v pozitivním světle - a obdarovává úsměvem. Hlavní úlohu zde také sehrává přístup vedení, který je založený na rovnocenném partnerství.“ (Hanáková, 2009)

Divadlo Ježek a čížek na sebe úspěšně bere roli prostředníka mezi „normální“ společnostmi a lidmi, kteří žijí na jejím okraji. Je velmi pozitivní, že v Praze v roce 2009 vznikla samostatná scéna pro sociálně-terapeutické divadlo. Je to bývalé kino U pilotů v Praze 10. Hlavními organizacemi, spolupracujícími na tomto projektu, jsou občanská sdružení Ježek a čížek a Sananim. Projekt je samozřejmě otevřený i pro jiné neziskové organizace podobného typu, jako je např. Bohnická divadelní společnost. Autorka práce viděla většinu představení Ježka a čížka a věří, že na této scéně uvidí další zajímavé kusy.

Na závěr této stati citujeme z rozhovoru s dramaterapeutkou Lucií Poláchovou, který poskytla elektronickému magazínu Místní kultura. Dozvíme se zde něco, co většinu z nás jistě zajímá od chvíle, kdy jsme se o divadle Ježek a čížek poprvé doslechli.

Máte originální název, na základě čeho vznikl?

Na základě zdánlivě bezútěšného životního příběhu ruského experimentálního básníka D. I. Charmse (vlastním jménem Daniil Ivanovič Juvačev), který se narodil v leningradském útulku pro ženy propuštěné z vězení, jehož ředitelkou byla jeho matka... V roce 1928 začal vycházet časopis pro děti Ježek, do něhož Charms přispíval svými básněmi, povídkami a pohádkami, stejně jako do časopisu Čížek. Naší první dramatisací jeho absurdních textů, navazujících na expresionismus, dadaismus a surrealismus, byla inscenace „Děti, hlad, vlak, mráz, půda a kufr“ v režii Miroslava Drábka, kterou jsme hráli v letech 2001/2 převážně v klubu Roxy a ve squatech.

Jak svou činnost zajišťujete po finanční stránce?

Základní finanční prostředky na provoz našeho sdružení jsou čerpány z evropských grantů, z dotací ministerstev MPSV a MK, z městských částí a nadací. Další zdroj představují hmotné dary i drobné finanční příspěvky od sponzorů. Z těch odvážných, kteří se nebojí podpořit takovéto divadlo i za dob globálních krizí, je třeba zmínit ČSOB.

Kdo vaše inscenace režíruje?

Naše divadlo samozřejmě kooperuje s více režiséry, ale nejvýraznější stopu zanechal jeho zakladatel Miroslav Drábek. Letos (2009 – pozn. autorky) spolupracujeme se slovenským režisérem Českého rozhlasu Petrem Mančalem či duší Bohnické divadelní společnosti hercem a režisérem Martinem Učíkem.

Máte informace o svých klientech, zda se jim daří zařadit se opět do společnosti?

S mnohými bývalými herci jsme nějakým způsobem v kontaktu a jsou i tací, kteří se k nám rádi jednou za čas vracejí. Ze všech, kterým se podařilo postavit se na vlastní nohy, máme samozřejmě velkou radost. (www.mistnikultura.cz)

3.1 TEATROTERAPIE

Objektem této práce divadlo Ježek a čížek, sociálně terapeutický projekt, který pracuje se sociálně ohroženou skupinou - herci divadla jsou bezdomovci nebo lidé s nejistým a nestálým bydlením. Divadlo pracuje s klienty formou teatroterapie. Tato zajímavá psychoterapeutická technika se vymyká ze všech ostatních technik. Rozhodli jsme se proto zařadit do této práce stať o teatroterapii.

Ostatně, jak uvádíme dále v textu, teatroterapie má svým způsobem souvislost také se sociometrií, kterou jsme v této práci použili jako výzkumnou metodu, a to v osobě J. L. Morena.

Psychoterapie nemá jednotně přijímanou teorii, zahrnuje přibližně deset základních směrů. V posledních desetiletích se ještě vydělují nové terapeutické směry, které vyšly z klasických psychoterapeutických proudů. Ve spojení s jinými obory vytvářejí nové možnosti a metody terapeutické práce. Jde zejména o *umělecké terapie*, které spojují přístupy a metody psychoterapie a umělecké tvorby.

Umělecké terapie využívají prostředky dramatického, výtvarného, hudebního či literárního umění. Jejich cílem je vzbudit v klientovi motivaci ke změně, zlepšit sociální interakci a komunikaci, zvýšit sebedůvěru a sebehodnocení, integrovat klientovu osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění.

Umělecké terapie (arteterapii v širším smyslu) můžeme chápat jako cílevědomé upravování chybného fungování organismu s využitím uměleckých aktivit. Arteterapii v širším smyslu můžeme kromě terapeutických cílů použít také v léčebně-pedagogickém procesu jako prostředek výchovy a sociální integrace.

Mezi umělecké terapie patří:

Muzikoterapie, která využívá hudebních prostředků, tedy. melodie, harmonie, rytmu, tempa, dynamiky aj.

Arteterapie (v užším kontextu) využívá prostředky výtvarného umění.

Biblioterapie je léčba knihou, čtením, přemýšlením a rozpravou o souvislostech textu

Terapie využívající divadelních prostředků, která se dělí na psychodrama a psychogymnastiku.

- *Psychogymnastika* je neverbální expresivní postup, vyvinutý v Československu (Ferdinandem Knoblochem). Důraz je kladen na vyjádření vnitřních a vztahových konfliktů. Využívá hlavně pantomimu, tanec, gesta.

- *Psychodrama* je dramatická improvizace, kterou klient vyjadřuje své zážitky, přání, postoje. Psychodrama pomáhá klientovi pochopit vlastní reakce a usměrnit emoce. Stále se používají techniky zavedené zakladatelem psychodramatické školy J. L. Morenem.

Z psychodramatu se vydělila dramaterapie a teatroterapie. V osobě *J. L. Morena*, můžeme snad říci původce platformy pro vznik teatroterapie, vidíme souvislost s kardinální částí této práce, sociometrií, a chápeme to jako další důvod k zařazení stati o teatroterapii.

- *Dramaterapie* je především skupinová aktivita, ale cílem této aktivity je jedinec. Zakladatelem tohoto oboru v České republice je Milan Valenta, který působí jako docent na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde je jediné specializované vysokoškolské studium dramaterapie u nás.
- *Teatroterapie* je velmi mladou formou terapie, která se vymezuje jako příprava a realizace terapeuticko-divadelního představení, jehož aktéry jsou lidi s určitým handicapem. Je to expresivní forma podpůrné psychoterapie. Teatroterapie se u nás nevyučuje na žádném typu škol.

Dramaterapie i teatroterapie jsou paradivadelní obory, které hledají své místo v systému. Vyhraňují se současně proti sobě i vůči příbuzným arteterapeutickým disciplínám v užším významu. Nejen proto je značně problematické exaktně definovat teatroterapii. Valenta (2006) proto nejdříve definuje dramaterapii a na tomto základě vymezuje teatroterapii.

Dramaterapie je léčebně – výchovná metoda (terapeuticko-formativní) disciplína, v níž převažují skupinové aktivity využívající ve skupinové dynamice divadelních a dramatických prostředků k dosažení symptomatické úlevy, ke zmírnění důsledků psychických poruch i sociálních problémů a k dosažení personálně-sociálního růstu a integrace osobnosti.

Obdobně lze vymezit také *teatroterapii* s tím rozdílem, že u tohoto paradivadelního systému je kromě procesu kladen důraz na produkt, tj. na výsledný divadelní tvar a na vlastní divadelní představení před publikem. Veřejná performance pak přináší další pozitiva, jako je inkluze (integrace minority osob se zdravotním postižením do společnosti), sociální rehabilitace herců s postižením, úprava a posílení jejich aspirace, sebehodnocení a sebepojetí, saturování vyšších potřeb (seberealizace, životního cíle apod.). (Valenta, 2006)

„Teatroterapie patří mezi tzv. expresivní terapie, tedy léčebné metody využívající jako prostředku uměleckých postupů. ...V expresivních terapiích...nás zajímá spíše léčebný proces, konečný výstup je druhotný. Základem metod teatroterapie je však od samého začátku směřování k divadelnímu tvaru, k představení a k jeho interpretaci před diváky, čímž se zásadně liší od ostatních expresivních terapií. Na druhé straně není teatroterapie jen jakousi netradiční přípravou amatérského či profesionálního divadelního představení, základním cílem této disciplíny, jak již její název napovídá, je léčba – terapie, která se uskutečňuje právě procesem přípravy a následnou prezentací divadelního představení. Přesto můžeme říci, že se, ve srovnání s ostatními expresivními terapiemi, teatroterapie nejvíce blíží umění.“ (Valenta, 2006, str.11)

Teatroterapie se jako vědecká disciplína začala formovat na přelomu 70. a 80. letech 20. stol, ovšem její kořeny nacházíme již v základech lidské společnosti. Skutečný rozvoj nastal po uvedení australského filmu „Stepping Out“, který dokumentoval přípravu a realizaci divadelního představení *Madame Butterfly*, které hráli mentálně postižení herci. Evropa se poté začala zajímat o nový trend – divadlo hrané herci s handicapem. Tak se objevil i nový druh divadla – nový paradivadelní systém terapeutické povahy.

Hovoříme-li o teatroterapii, většinou myslíme divadlo hrané herci s různým handicapem (psychicky nemocní, mentálně retardovaní, tělesně postižení, nevidomí, neslyšící, aj.). Ovšem teatroterapii lze také úspěšně aplikovat ve skupinách lidí handicapovaných sociálně. To je právě případ souboru bezdomoveckého divadla Ježek a čížek, který je předmětem této sociometrické studie.

Teatroterapie není jen představení divadelního kusu veřejnosti. Je to komplexní proces přípravy a interpretace divadelního představení, který zahrnuje nejen samotné herce, ale i umělecké a pomocné technické profese kolem divadla. Z toho vyplývá široká rozmanitost terapeutického procesu, který takto zahrnuje mnoho různých činností a mnoho různých *sociálních vztahů*. Účastníci terapeutického procesu jsou stále účastníky rozličných sociálních interakcí, musí řešit nečekané úkoly, musí zapojovat svou kreativitu atd. To se odehrává pod vedením odborníka, např. speciálního pedagoga, terapeuta, profesionálního režiséra apod.

Podstatou této terapie je osobní zkušenost herců a jejich vnitřní prožitek, který získávají prostřednictvím přípravy a následného prezentování svého představení. Její základní koncepcí je totiž terapie skrze přípravu a realizaci uceleného divadelního tvaru a všeho, co s tím souvisí – od dramatizace či úpravy divadelní hry, přes čtené zkoušky,

jevištní aranže, tvorbu scény, kostýmů, osvětlení, zvučení až po vlastní hraní divadelní hry pro veřejnost. Teatroterapie je exaktní disciplína, má svá pravidla a specifika a nesmíme ji zaměňovat za přípravu vánoční besídky dětí s nějakým handicapem. (Valenta, 2006)

Teatroterapie se kromě práce ve skupině soustřeďuje také na výsledný produkt, tedy na divadelní představení pro veřejnost. Spojuje v sobě dva prvky – umění a terapii. Teatroterapie tedy dosahuje terapeutických cílů prostřednictvím přípravy a veřejné realizace divadelního tvaru.

„Právě definování cílů tuto terapii markantně odlišuje od dalších kreativních terapií, a to především v jakési dvojakosti těchto cílů. Zatímco většina kreativních terapií se vyznačuje prostředky uměleckými a cílem terapeutickým, můžeme u teatroterapie vysledovat též umělecký záměr v konečném efektu. Výstupem teatroterapie je určitý divadelní tvar, který je zpravidla prezentován veřejnosti... a to jej zavazuje k určité umělecké úrovni.... Teatroterapeutické cíle bychom tedy mohli teoreticky vnímat ze dvou hledisek: z hlediska terapeutického a z hlediska uměleckého.“ (Valenta, 2006, str. 12)

Aby mohla být teatroterapie zařazena mezi terapeutické metody, musí být její prioritou léčba a léčebný efekt. Kardinálním cílem je tedy cíl léčebný. (Valenta, 2006)

Nabízí se tedy otázka, jestli jsou umělecké cíle pro teatroterapii hlavní, nebo jestli jsou jen vedlejším produktem teatroterapie. Je nesporné, že se teatroterapie ze všech kreativních terapií nejvíce přibližuje umění. Souvislost mezi uměleckou kvalitou představení a terapeutickým účinkem, tedy léčebným efektem, je zřejmá. Úspěch teatroterapeutického projektu přímo úměrně pozvedne sebevědomí herců. Snaha o uměleckou kvalitu představení dodává práci herců rysy profesionality, což má na jejich motivaci velmi kladný dopad. Záleží na přístupu teatroterapeuta, který je zpravidla hlavním určujícím faktorem velikosti uměleckých cílů.

„Obor teatroterapeut u nás de iure neexistuje, stejně tak jako dramaterapeut.... Teatroterapie se u nás nevyučuje na žádném typu škol. ... Lidé zabývající se v praxi u nás teatroterapií nemají často potřebné profesionální kompetence, jejich působení je často intuitivní..., je vždy zaměřeno buď více terapeuticky, nebo více umělecky.... Vzhledem k tomu, že je teatroterapie snad nejvíce hraniční a nejvíce integrativní terapií, co se forem a metod týče, vzhledem k tomu, že se zde uplatňují nejen cíle terapeutické...ale v daleko větší míře se zde uplatňují cíle umělecké, jsou nároky na terapeuta velmi vysoké, co se odbornosti, kompetencí a rozsahu týče.“ (Valenta, 2006, str. 16)

Následující požadavky na teatroterapeuta nemohou být brány jako obecně závazné, mají za cíl definovat základní požadavky na teatroterapeuta, které vycházejí z praktických zkušeností. Vysoké nároky na profesní i osobní připravenost teatroterapeuta jsou dány i tím, že on je často tím nejzákladnějším prvkem v působení teatroterapie na klienty. Od něj se odvíjí celkový styl práce, motivace, podněcování, usměrňování klientů. Teatroterapeut se velkou měrou podílí na režijním vedení, dramatinaci, dramaturgii, ale také na směřování k terapeutickým cílům obecným i specifickým. Výsledný efekt teatroterapie, jak z uměleckého, tak i z terapeutického hlediska, je z velké míry závislý právě na osobnosti teatroterapeuta.

Profesní předpoklady teatroterapeuta vycházejí z dvojakosti cílů terapie:

- umělecké - výchovná dramatika, režie, dramaturgie, dramatinace, herecká příprava, scénografie, divadelní technika
- terapeutické - pedagogické, speciálně pedagogické, psychologické, psychoterapeutické, psychiatrické.

Nemalou úlohu... hrají osobnostní předpoklady charakterové, temperamentní a sociální. (Valenta, 2006) Terapeut by měl plnit úlohu motivačního faktoru, dodávat hercům - klientům odvalu, elán a sílu ke splnění daného cíle.

Metody teatroterapeutické práce jsou dramatické. Vycházejí z výchovné dramatiky, dramatických principů, z dramaterapie a také z psychologie, speciální pedagogiky aj. Výběr a užití vhodných metod závisí především na konkrétní situaci, možnostech a druhu postižení a věkové skladbě klientů a také na zaměření konkrétního teatroterapeuta.

Struktura teatroterapeutické lekce je také variabilní.... Teatroterapie se markantně liší od jiných kreativních terapií především svou dlouhodobostí a zaměřením na vytvoření určitého divadelního tvaru. Jedná se o jakousi projektovou metodu. Teatroterapie je rozdělena na jednotlivé projekty - práce na jednotlivých divadelních tvarech. Každý projekt je strukturován na několik fází. Fáze jsou odvozeny od stavu přípravy hry. (Valenta, 2006)

Metodika teatroterapie

Teatroterapie kromě kladných předpokladů zúčastněných pochopitelně odhaluje i jejich nedostatky. Ty je nutné akceptovat, vytvářet podmínky pro jejich minimalizaci, podporovat vzájemnou pomoc, v ideálním případě začlenit handicap do hry. Aby hraní rolí i vlastní příběh sloužily terapeutickým účelům, je vhodné vytvářet spolu s klienty autorská představení.

V přípravné části – *vytváření příběhu* – prvořadým a nelehkým úkolem terapeuta je sdělit základní myšlenku hry takovým způsobem, aby ji klienti pochopili. Teprve poté aktivitu terapeuta při vytváření příběhu přebírají klienti. Mohou zasahovat do děje, upravovat vztahy mezi postavami. Od takto postaveného příběhu, jehož je terapeut pouze spoluautorem a koordinátorem, se postupuje k rozpracování hry na jednotlivé role.

V další fázi – *vlastní zkoušení* – je scénář připraven a všemi akceptován. Tato část klade veliké nároky na paměť a soustředění. Je vhodné od počátku této fáze zkoušet na jevišti. Prostor, rekvizity atd. pomáhají při zpevnování a dávají nové impulsy. Scénář se stále dotváří a mění, spíše v detailech. ((Délka lekce se jeví optimální kolem devadesáti minut, je však nutno ji přizpůsobit specifickým potřebám klientů. (Valenta, 2006))

Poslední fáze – *hlavní zkoušky* – je nejvíce psychicky náročná. Téměř vždy se vyskytne fatální problém, nastane chaos. Terapeut musí tuto situaci předpokládat a rychle vyřešit. Napětí je přirozenou reakcí, kterou je ovšem nutné u klientů korigovat a více se zaměřit na pohodu všech zúčastněných.

Zakončení – *premiéra* – silný nával emocí, střídaný úlevou a pocitem z dobře odvedené práce. Očekávání dalších úspěchů při reprízách představení. (Řeřichová, 2006)

Prací na představení dochází u herců-klientů k rozvíjení *klíčových sociálních kompetencí*, dochází k celé řadě pozitivních změn v psychické, kognitivní i v sociální oblasti.

Spolupráce je při nácviu vystoupení nezbytná. Rozvíjí se schopnost domluvy, smysluplné vzájemné reakce.

Sebeúcta a sebevědomí vzrůstá se zjištěním, co jedinec dokáže a jak to oceňují druzí. S tím souvisí pozitivní sebepojetí, sebeobraz.

Komunikace je prostředkem k vytváření dobrých vztahů. V divadle spolu komunikují nejen herci, ale svým způsobem také diváci a herci. Prostřednictvím nácviu hry se herec učí komunikovat, vyjadřovat se, formulovat své myšlenky.

Tvořivost se dá do určité míry rozvíjet. Pomocí tvořivosti se dají léčit problémy jak osobního sebepojetí, tak i v komunikaci a interakci s lidmi.

Rozvíjí se *paměť*. Trénování paměti, resp. učení se za pomoci divadelně dramatických prvků je využitelné i v běžném životě klientů, je jednou z vhodných variant vzdělávání a přípravy na povolání osob se speciálními potřebami.

Jistě bychom našli i další pozitivní dopady správně prováděné teatroterapie na klienty herce. V neposlední řadě je to *integrace*. Už samotná příprava představení je často

propojením zástupců majoritní společnosti a handicapovaných herců, potom samo vystoupení na veřejnosti je výrazným integračním a socializačním faktorem. Ale v rámci teatroterapie se jedná o integraci oboustrannou, protože handicapovaní herci se dostávají ze sociální izolace, diváci z majoritní populace prostřednictvím představení poznávají specifika vnímání, prožívání a uměleckého ztvárnění lidí s handicapem.

Teatroterapii, respektive divadlo jako takové, můžeme považovat také za vzdělávací prostředek pro *sociální pedagogiku*. Sociální pedagog se věnuje práci s lidmi, kteří jsou zatíženi různými sociálními problémy a potížemi. Divadlo, které je nedílnou součástí našeho života, v určitých případech může sociálnímu pedagogovi posloužit jako prostředek edukace. Prostřednictvím divadla se člověk učí, učí se nejen své role, ale sleduje také role, jak je hrají ostatní. Sociální pedagog může divadelními aktivitami pozitivně ovlivňovat například volný čas, ale jistě a nejen ten. Pomocí divadelních prostředků může ovlivňovat některé oblasti, kterými se sociální pedagogika zabývá (např. bezdomovectví, stáří, týrání, prostituce atd.). Teatroterapie tedy má terapeutickou, uměleckou, estetickou i formativní hodnotu.

V české republice roste počet divadelních teatroterapeutických společností. Jsou tvořené různými specifickými skupinami, které spojuje skutečnost sociálního vyloučení, ať už z důvodu mentálního, fyzického či sociálního handicapu. Svoje místo si již mezi jinými vydobyla Bohnická divadelní společnost v Praze, divadlo Neslyším v Brně, divadelní soubor Rozkoš bez rizika a také již zmíněné pražské bezdomovecké divadlo Ježek a čížek.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 SOCIOMETRIE SOUBORU DIVADLA JEŽEK+ČÍŽEK

„Pro psychologii a pedagogiku představují výzkumy základních sociálních prostředí - rodinného milieu a školského milieu - možnosti prioritního uplatnění náležitě k tomu vybavených oborů a podoborů psychologické a pedagogické vědy. V první řadě obory aplikované sociální psychologie a sociální pedagogiky. Obě sociální prostředí jsou přirozenými prostředními, která jsou nejvíce významná a prospěšná sociální adaptaci, sociální formaci a v důsledku toho celoživotní optimální sociální adjustaci (vpravenosti, vyladěné přizpůsobivosti), tudíž uplatnění lidského jedince. Jsou zde zastoupeny možnosti poznání obou nejhumánnějších charakteristik lidské bytosti, její socialita a emocionalita, které lze považovat za základní hodnoty lidského individuálního a společenského bytí.“ (Musil, Musilová, 2008, str. 6,7)

Tento výzkum lze zařadit do kategorie sociálně psychologických výzkumů aplikovaných, zaměřených na zkoumání reálných situací a majících za cíl prospět řešení problému.

Zvolili jsme sociometrii jako hlavní metodu empirické části diplomové práce, konkrétně sociometrickou techniku Nicholase Longa a Evelyn Jonesové, což je modifikace klasické Morenovy verze sociometrické techniky. Tuto techniku jsme zvolili především kvůli tomu, že je důkladně propracovaná po logické i matematicko-statistické stránce.

Tuto L-J modifikaci sociometrické techniky, která byla vypracována již v roce 1960, uvedl poprvé v Československu do odborného povědomí (obhájením disertační práce v roce 1974 a publikováním prvních výzkumů provedených touto technikou ve vědeckých časopisech) profesor Jiří V. Musil. (Musil, Směšná, 2006). S touto metodou jsme se seznámili při studiu sociální pedagogiky právě zásluhou prof. PhDr. Jiřího Musila, CSc., jehož publikace věnované L-J sociometrické metodě byly neocenitelným vodítkem při tomto výzkumu (Musil, 2003, 2006, 2008).

Dále jsme použili metodu Engelmayerova milieusociogramu, kterou jsme ad hoc pozměnili pro použití ve skupině dospělých lidí, členů bezdomoveckého divadelního souboru. Inspiraci pro tuto změnu jsme čerpali v X. decenální revizi Mezinárodní klasifikace nemocí a také v seznamu sociálních nápadností disfunkční rodiny (Musil, Musilová, 2008). Výsledky L-J sociometrické techniky spolu s milieusociogramem Otto Engelmayera dávají ucelenou výpověď o vztazích ve skupině. Použili jsme také dvě další doplňkové sociometrické metody.

Zvolená L-J sociometrická technika i ostatní použité techniky jsou podrobně popsány v teoretické části práce.

Nejzávažnějším hlediskem při práci se sociografickými metodami a technikami je dodržení stanovených pravidel, aby technika nebyla zneužívána laiky ke stanovení laciných a vědecky i prakticky bezcenných závěrů. Základní pravidla stanovil J. L. Moreno a jsou stále platná. Je důležité neopomíjet také aspekt etický, protože práce s těmito technikami se uskutečňuje ve velmi citlivém poli poznání lidské osobnosti.

Výzkum byl proveden v období 8/2009 – 1/2010 ve skupině herců bez domova, působících v souboru divadla Ježek a čížek. Tento soubor je malou nehomogenní skupinou formálního typu, která v době našeho šetření společně pracovala již devátým rokem. Složení skupiny se během let průběžně obměňovalo, neboť jde o skupinu polootevřenou.

Chtěli jsme touto prací prospět lidem bez domova v souboru Ježek a čížek k lepší sociální provázanosti uvnitř skupiny, aby se v teatroterapeutické skupině cítili lépe.

Proto má tato studie pomocí sociometrického testu a dalších metod umožnit základní vhled do struktury mezilidských vztahů v souboru a následný rozbor poté umožní přesnou interpretaci stávajícího stavu. Chceme formulovat návrh vhodných sociotechnických zásahů do struktury skupiny, abychom pomohli napravit vztahy, pokud zjistíme výrazný nesoulad v jejich struktuře. Následovat bude zpětnovazební informace získaná z readministrace testu, která by měla dát dostatečnou výpověď tom, do jaké míry byl uskutečněný sociotechnický zásah účinný. Tím zároveň ověříme přínos sociometrické techniky při plánování socioterapeutického ovlivňování skupiny.

Posláním výzkumu vlastně bylo přispět k vyladění působení dramaterapeutky, event. režiséra a ostatního personálu neziskové organizace Ježek a čížek na herce ve smyslu socioterapeutickém, s cílem reintegrovat některé izolované či zamítané (rejektované) jedince. Mikroklima ve skupině herců se začalo citelně zhoršovat během roku 2009, aniž by byla zřejmá příčina. Tato okolnost nás vedla k rozhodnutí uskutečnit sociometrickou studii právě v tomto prostředí.

Jsme rádi, že tento výzkum je podložen sociální objednávkou, neboť „Sociální objednávka je... pokládána za velmi objektivní a kriteriální ukazatel, signalizující nezbytnost psychologické kognice sociálních jevů- stavů, funkcí a procesů.“ (Musil, 2003, str.14)

Sociometrický test byl administrován s časovým odstupem jako test a retest, a to v zájmu zachycení dynamiky interpersonálních vztahů ve skupině. Poznání změny vývoje vztahů v čase je žádoucí pro posouzení účinnosti sociotechnického zásahu. Druhý výzkum (retest) měl zpětnovazebně informovat o tom, do jaké míry bylo účinné toto sociotechnicky řízené socioterapeutické působení. I rating oblíbenosti zpracovaný dramaterapeutkou byl opakován pro ověření vnímání změny klimatu ve skupině a posloužil i k validizaci nálezu.

4.1 CÍL VÝZKUMU

Sociálně psychologický výzkum sociálního mikroklimatu v malé sociální skupině se nezbytně musí zabývat interpersonálními vztahy (vzájemná sympatie, obliba) členů skupiny. Výzkum tedy musí být zaměřen na determinanty kvantity a kvality interpersonálních vztahů a také na to, za jakých podmínek by se narušené vztahy daly optimalizovat. Zkoumaná proměnná je tedy sociální preference, obliba. Výsledky šetření budou využity nejen pro uskutečnění sociotechnického zásahu do skupiny, ale nález může být uplatněn při eventuálním individuálním psychologickém poradenství pro zúčastněné respondenty.

Hlavním cílem je prospět lidem bez domova v souboru Ježek a čížek, aby byli lépe sociálně provázáni, aby zažívali pocit uspokojení z tvůrčí práce v přívětivém a kolegiálním prostředí.

Cíl 1 Pomocí vědecké metody umožnit základní vhled do struktury mezilidských vztahů v souboru, umožnit popsat stávající situaci sociálně psychologickými prostředky a analyzovat určující faktory současného stavu tak, aby rozbor umožnil co nejpřesnější interpretaci stavu.

Cíl 2: Na základě zjištěných sociometrických údajů formulovat návrh vhodných sociotechnických zásahů do struktury kolektivu pro případ nápravy zjištěného nesouladu ve struktuře vztahů mezi členy skupiny.

Cíl 3: V dostatečném časovém odstupu provést readministraci testu, která by měla informovat o dynamice vztahů v souboru. Druhý výzkum by měl zpětnovazebně informovat o tom, do jaké míry bylo účinné toto řízené socioterapeutické působení.

Cíl 4: Ověřit přínos sociometrické techniky při plánování socioterapeutického ovlivňování skupiny.

4.2 ŠETŘENÝ VZOREK

Předmětem sociometrického výzkumu byl soubor herců divadla lidí bez domova Ježek+Čížek z Prahy.

Šetření bylo provedeno se všemi stálými, aktuálně frekventujícími členy souboru. Jedná se o 8 respondentů, z toho 2 ženy a 6 mužů. Při administraci retestu o 4 měsíce později se k souboru znovu připojila bývalá členka souboru, celkový počet byl 9 respondentů.

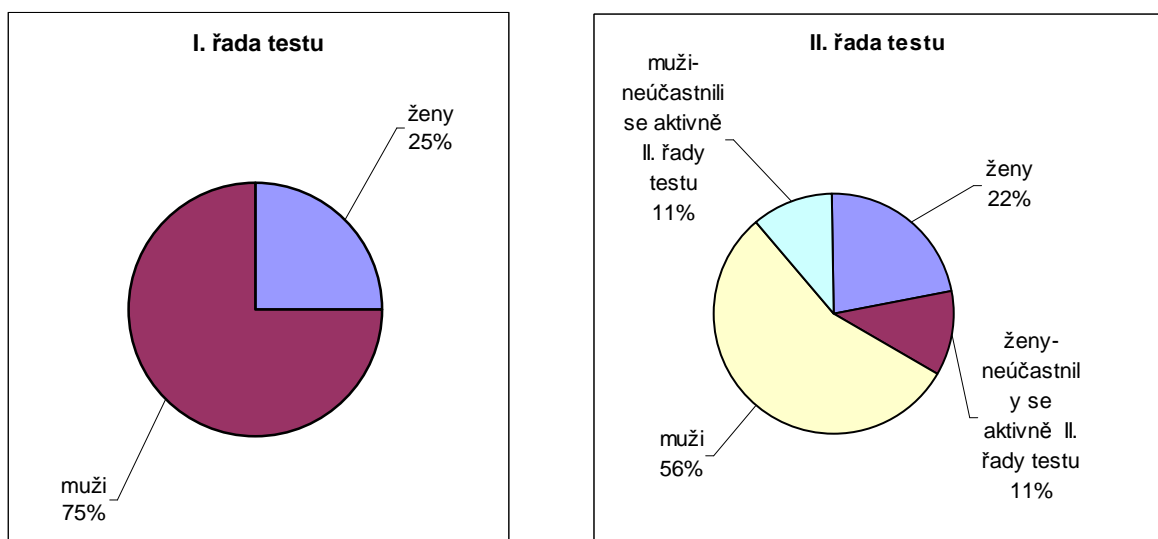
Všichni respondenti aktuálně prožívají situaci bezdomovce, žijí z části jako bezdomovci zjevně, z části jako skrytí či potenciální.

Stručné informace o podstatných sociálních danostech respondentů (údaje o výchově v dětství, o nynější sociální síti, zdraví, zdroji obživy, způsobu bydlení atd.) je uveden v oddíle 4.4.4, kde je zpracován milieusociogram souboru.

Test	počet respondentů			vzdělání				věk	
	celkem	muži	ženy	ZŠ	SOU	SŠ	VOŠ	Ø	meze
I.řada 27/8/2009	8	6	2	4	1	2	1	34	19-52
II. řada 15/12/2009	9*	6	3	5	1	2	1	34	19-52

* 2 respondenti se neúčastnili II. kola testu, nevolili, ale mohli být v testu voleni

Tab. č. 1 : Četnostní, vzdělanostní a věková skladba respondentů

Graf č. 1 a 2 . Skladba respondentů při administraci I. a II. řady testu

4.3 METODIKA A METODA VÝZKUMU

Vycházeli jsme z pozitivistického paradigmatu, zvolili jsme kvantitativní výzkum. Náš přístup byl sociostatický, snažili jsme se získat sociometrické údaje v mezích deskriptivní sociometrie. Pro uskutečnění výzkumu jsme použili vědecké, metodologicky dostupné prostředky. Pracovali jsme s ordinálním měřením zkoumané proměnné, kterou je obliba, sympatie.

Výzkum byl proveden v období 8/2009 až 12/2009.

a) Proběhla dvojí administrace L-J sociometrického testu (test-retes), administrace doplňkových sociometrických technik, individuální rozhovory s respondenty k získání údajů pro zpracování milieusociogramu skupiny a pozorování skupiny při divadelních zkouškách a představeních.

I. řada L-J sociometrického testu byla administrována dne 27.8.2009 ve zkušebně divadelního souboru J+Č v Praze. Zároveň byly administrovány pomocné sociometrické techniky, a to „Měření stupně agresivity“ a modifikace sociometrické techniky „Hádej kdo?“
II. řada L-J sociometrického testu (retest) byla administrována dne 15.12.2009 tamtéž.

Použitá L-J sociometrická technika byla administrována v souladu s instrukcí J.L. Morena a H.H. Jenningsové - navození motivace a zájmu respondentů, srozumitelnost zadání, vymezení výběrové zóny atd.

Klasifikační teorém konstrukce použité sociometrické metody je 1.1, 2.2, 3.2, 4.1, 5.2, 6.2, 7.2, 8.2, 9.1 .(Petrusek, 1969, str.111)

b) Jako druhou sociometrickou techniku jsme použili Engelmayerův milieusociogram k základnímu popisu faktorů formujících současnou sociální situaci ve skupině (ve vlastní úpravě). Podklady pro sestavení heslového katalogu jsme získali dvojím způsobem- přímo od respondentů při individuálních rozhovorech a od dramaterapeutky souboru.

4.3.1 Výzkumné metody

1. Sociometrická technika v modifikační verzi N. Longa a E. Jonesové.

Konstrukce sociometrické metody:

- Sféra výběru – soubor herců, instrukce pro výběr mezi všemi členy souboru, při II. řadě testu také mezi dvěma momentálně chybějícími členy.
- Počet výběrů - šlo o beta test, restrikce výběrů byla stanovena na maximum a minimum limit 3 výběry.

- Druh výběru – pozitivní i negativní výběry v rámci jednotlivých výběr. kritérií.
 - Intenzita výběru – pokyn k seřazení výběrů podle intenzity.
 - Počet výběrových kritérií – byla použita 3 výběrová kritéria (dále v textu jen VK).
 - Druh výběrových kritérií – VK1 sociodiagnostické reálné, VK2 psychodiagnostické potenciální, VK3 psychodiagnostické esenciální.
 - Motivační faktor – nebyl sledován.
 - Samoodhad – nebyl požadován.
 - Sociotechnický cíl – plán šetření předpokládal sociotechnický zásah do struktury skupiny s cílem zlepšení vztahů mezi herci.
2. Výzkum sociálního milieu členů souboru. Byla použita metoda Engelmayerova milieusociogramu. Homologovaný katalog sociálních nápadností O. Engelmayera (in Musil, Směšná, 2006, str. 34) byl z části použit a z větší části ad hoc přizpůsoben/pozměněn pro dospělé ne-žáky.
 3. Na dokreslení byla použita doplňková metoda Hodnocení stupně agresivity prof. A. Krkoviče. Ze stejných důvodů byla použita přizpůsobená metoda Hádej kdo?, jejímiž autory jsou H. Hartshorne, J. B. Maller, a M. A. May. Tyto soubory hodnotících škál mapují pozitivní a negativní charakteristiky členů šetřené skupiny.
 4. Rating dramaterapeutky stupně oblíbenosti respondentů, validizace nálezu šetření.

4.3.2 Metody matematicko statistického zpracování dat

1. Presentace údajů o skupině získaných v I. řadě testu pomocí L-J sociometrické techniky - grafické zpracování (sociometrické matice, hierarchické a terčové sociogramy).
2. Indexová skupinová analýza. Na základě L-J techniky byla získaná data v kvantifikované formě využita pro výpočet indexů skupinového sociopreferenčního chování (koheze, koherence, integrace).
3. Individuální sociometrický status.
4. Klasická sociometrická deskripce sociální skupiny (prostý popis sociometrických daností skupiny).
5. Milieusociogram - sociografická karta souboru .
6. Histogram.
7. Data získaná z milieusociogramu byla v kvantifikované formě využita pro výpočet kvocientu zátěže a koeficientu četnosti symptomů zátěže.

8. Vyhodnocení doplňkových technik Hodnocení stupně agresivity a techniky Hádej kdo? (evaluační matice).
9. Zpracování II. řady testu (retestu) L-J sociometrické techniky v plném rozsahu (sociometrické matice, hierarchické a terčové sociogramy), indexová skupinová analýza, sociometrická deskripce sociální skupiny.
10. Rating oblíbenosti členů souboru podle dramaterapeutky.
11. Spearmanův koeficient korelace – v rámci druhotné statistické analýzy byl využit pro posouzení těsnosti vztahu mezi průměrnými pořadími vážených skóre 3. výběrového kritéria (sympatie, obliba) a ratingem oblíbenosti herců provedeným dramaterapeutkou pro obě řady šetření.
12. Kendallův koeficient - využit pro posouzení těsnosti vztahu mezi získanými pořadími ve všech pozitivních kritériích v obou sociometrických šetřeních.

4.4 VÝSLEDKY

4.4.1 L-J sociometrická technika, grafické zpracování

V době administrace I. řady testu byl soubor herců kompletní, zúčastnili se a dotazníky vyplnili všichni. (Vzor dotazníku L-J sociometrické techniky je v příloze č. 1)

V době administrace II. řady testu (retestu) nebyli přítomni dva členové souboru, naopak se ho účastnila nová respondentka. Šlo o členku souboru, která se po několika měsíční nepřítomnosti do souboru opět zařadila (cca 2 měsíce před administrací II. řady testu). Morenova podmínka, aby se členové kolektivu znali a byli spolu dostatečnou dobu před administrací dotazníku, byla tedy splněna.

Ve II. řadě testu mohli být voleni také nepřítomní stálí členové souboru, kteří se zúčastnili administrace I. řady testu.

V obou řadách testu byla použita 3 výběrová kritéria v pozitivní i negativní mutaci.

Druh výběrových kritérií:

1. výběrové kritérium (VK1) sociodiagnostické reálné (S kým ze souboru J+Č byste nejraději spolupracoval/a na nové hře?)

2. výběrové kritérium (VK2) psychodiagnostické potenciální (Komu ze souboru J+Č důvěřujete tolik, že byste mu půjčil/a peníze?)

3. výběrové kritérium (VK3) psychodiagnostické esenciální (Kdo ze souboru J+Č je vám nejvíce sympatický?)

L-J sociometrická technika, grafické zpracování testu

- Sociometrické matice, I. řada dotazníků (test) – pozitivní kritéria (VK 1, VK2, VK 3)

I. Řada dotazníků Matice č. 1		S kým ze souboru byste nejraději spolupracoval/a na nové hře?							
		obdržené volby (číslo volené / ho)							
		1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	1			1			3		2
	2				3	2	1		
	3	1			3	2			
	4			1		3			2
	5			1	2			3	
	6			2		1			3
	7				1	2	3		
	8			1			2		
počet voleb	1	0	5	4	5	4	1	3	23
vzájemné	1	0	3	2	3	1	1	1	12
jednostranné	0	0	2	2	2	3	0	2	11
1.volba	1	0	4	1	1	1	0	0	*3
2.volba	0	0	1	1	3	1	0	2	*2
3.volba	0	0	0	2	1	2	1	1	*1
vážené body	3	0	14	7	10	7	1	5	
pořadí	6.	8.	1.	3,5	2.	3,5	7.	5.	

Tab. č. 2 : Sociometrická matice I. řada, kritérium č.1

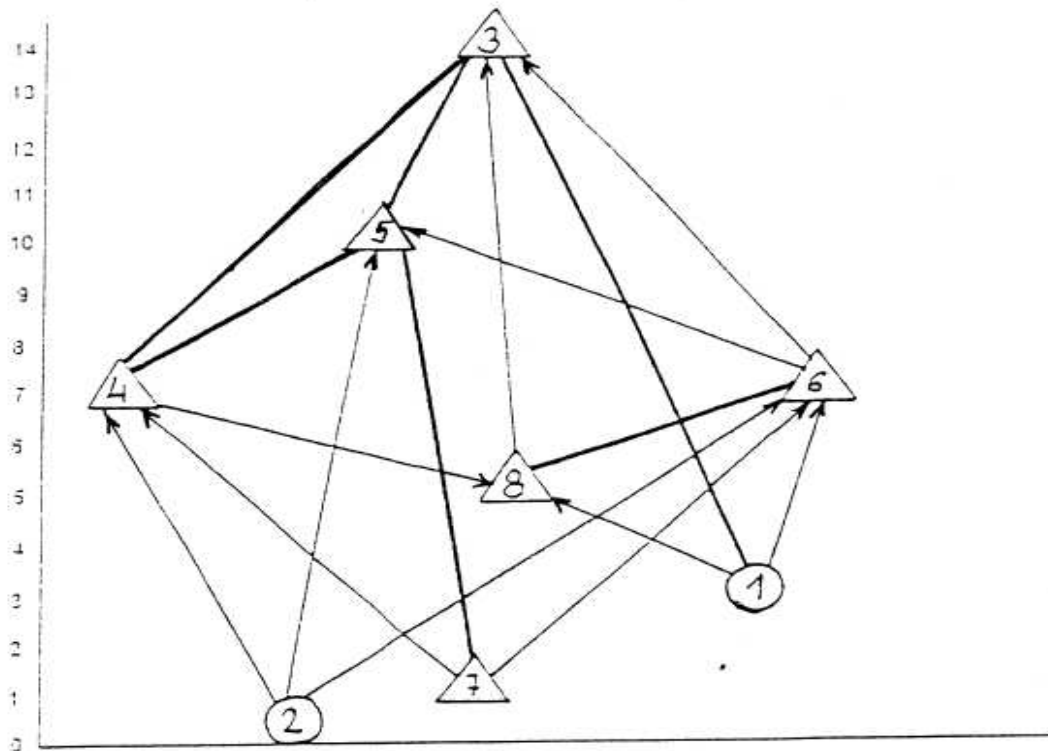
I. Řada dotazníků Matice č. 2		Komu ze souboru tolik důvěrujete, že byste mu půjčil/a peníze?							
		obdržené volby (číslo volené / ho)							
		1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	1			1			2		3
	2				2	1	3		
	3	2			1				3
	4			2		1			3
	5								
	6					1		3	2
	7					1			
	8			1			2		
počet voleb	1	0	3	2	4	3	1	4	18
vzájemné	1	0	3	1	0	1	0	2	8
jednostranné	0	0	0	1	4	2	1	2	10
1.volba	0	0	2	1	4	0	0	0	*3
2.volba	1	0	1	1	0	2	0	1	*2
3.volba	0	0	0	0	0	1	1	3	*1
vážené body	2	0	8	5	12	5	1	5	
pořadí	6.	8.	2.	4.	1.	4.	7.	4.	

Tab. č. 3 : Sociometrická matice I. řada, kritérium č.2

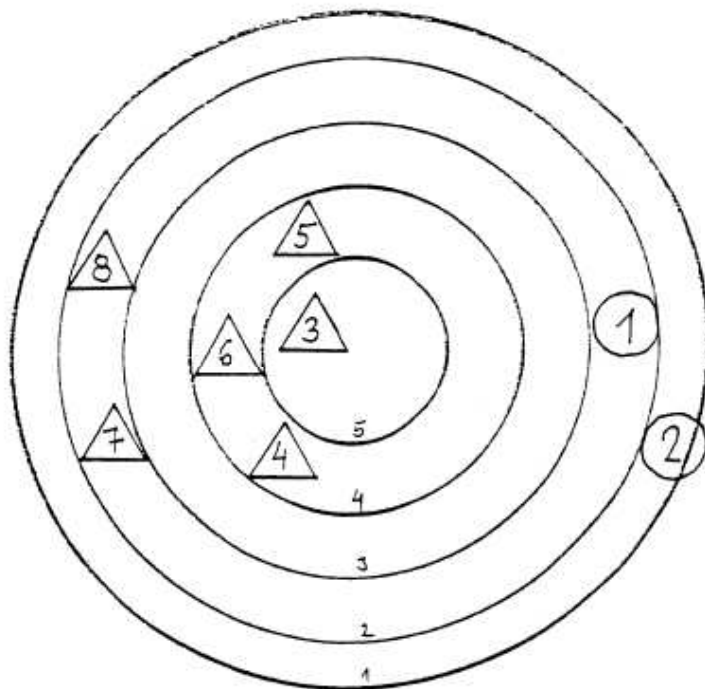
I. Řada dotazníků Matice č. 3		Kdo ze souboru je vám nejvíce sympatický?							
		obdržené volby (číslo volené / ho)							
		1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	1			3			2		1
	2				2	1			3
	3	1			2				3
	4			3		1			2
	5			2	1				
	6	2		3		1			
	7				3	1	2		
	8			1			2		
počet voleb	2	0	5	4	4	3	0	4	22
vzájemné	2	0	3	2	1	1	0	1	10
jednostranné	0	0	2	2	3	2	0	3	12
1.volba	1	0	1	1	4	0	0	1	*3
2.volba	1	0	1	2	0	3	0	1	*2
3.volba	0	0	3	1	0	0	0	2	*1
vážené body	5	0	8	8	12	6	0	7	
pořadí	6.	7,5	2,5	2,5	1.	5.	7,5	4.	

Tab. č. 4 : Sociometrická matice I. řada, kritérium č.3

- Hierarchické a terčové sociogramy, I. řada testu – pozitivní kritéria (VK1, VK2, VK3)

Graf č. 3: Hierarchický sociogram pozitivních výběrů, I. řada testu, VK1

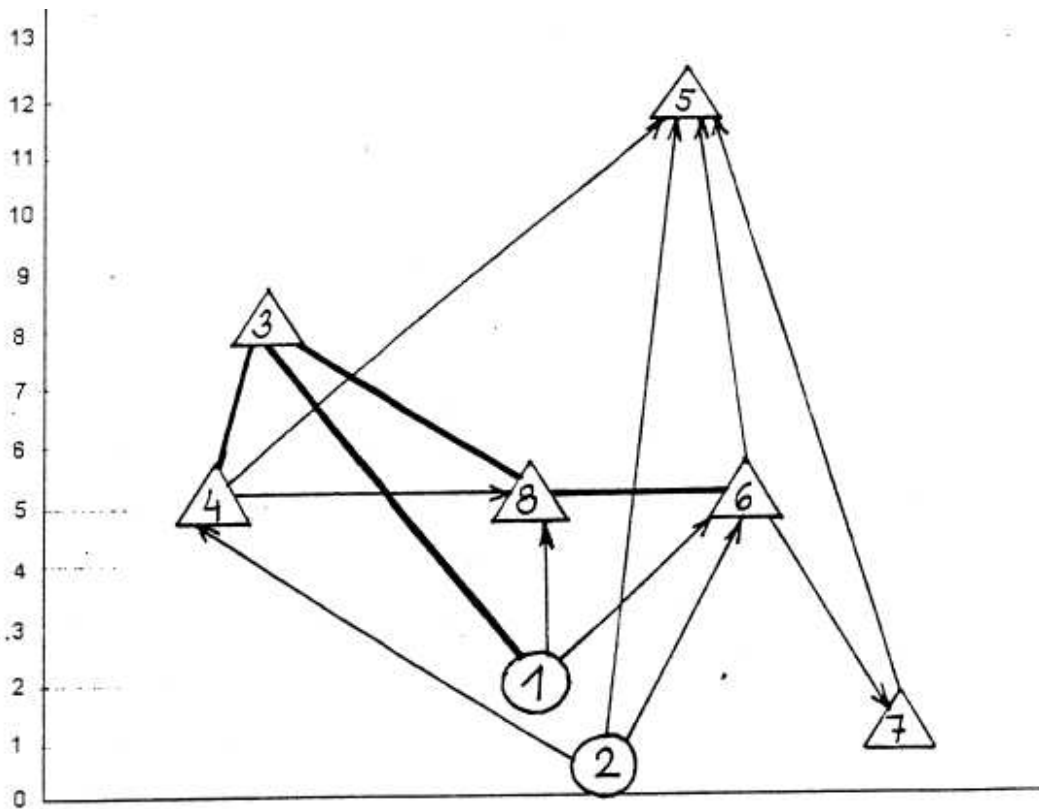

Index koheze = 0,500
 Index koherence = 0,762
 Index integrace = 1,000
 Index interakce = 0,411

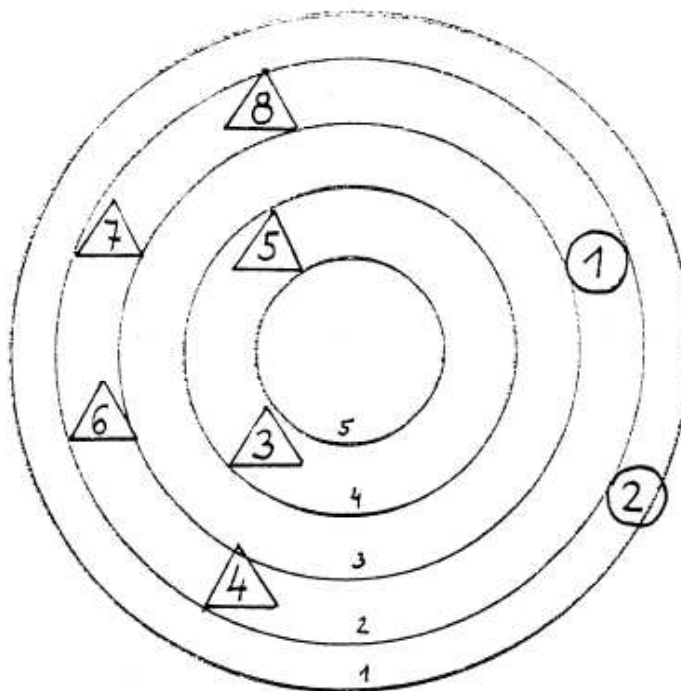
Celkem provedené volby = 23
 Vzájemné (páry) volby = 6
 Jednostranné volby = 11

Volby muži → ženy = 1
 Volby ženy → muži = 6

Graf č. 4: Terčový sociogram pozitivních výběrů, administrace I. řady testu, VK1

Graf č. 5: Hierarchický sociogram pozitivních výběrů, I. řada testu, VK2

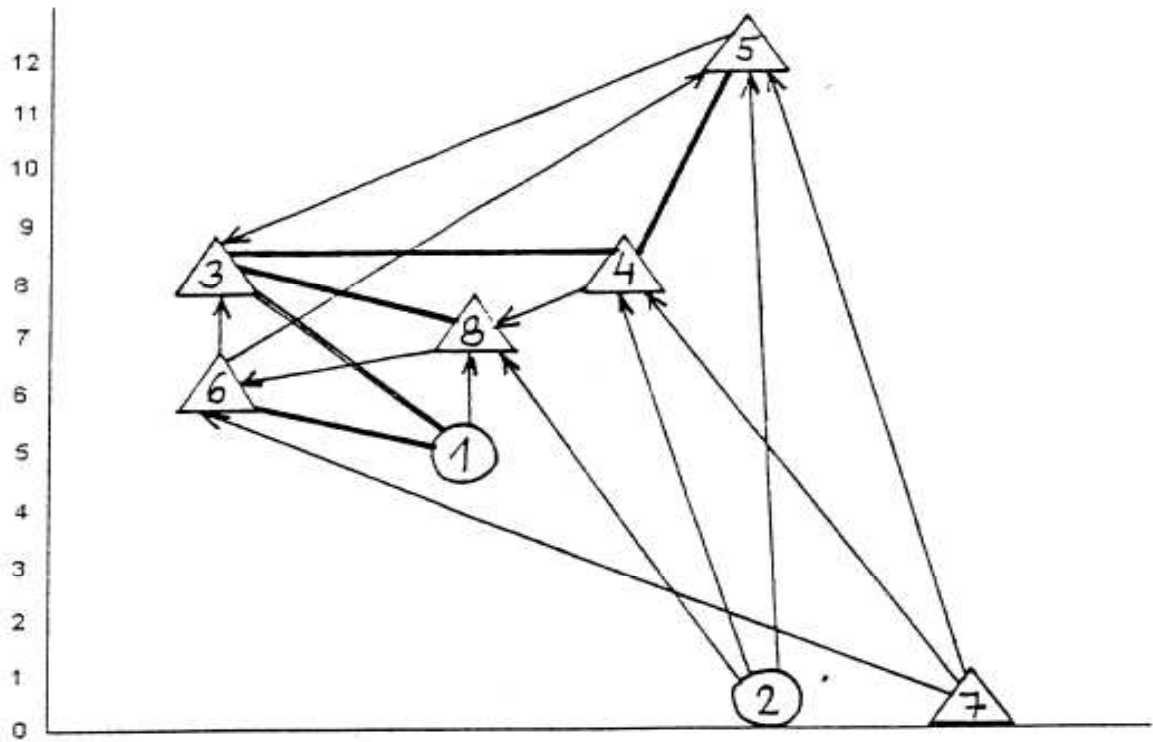

Index koheze = 0,333
 Index koherence = 0,533
 Index integrace = 1,000
 Index interakce = 0,321

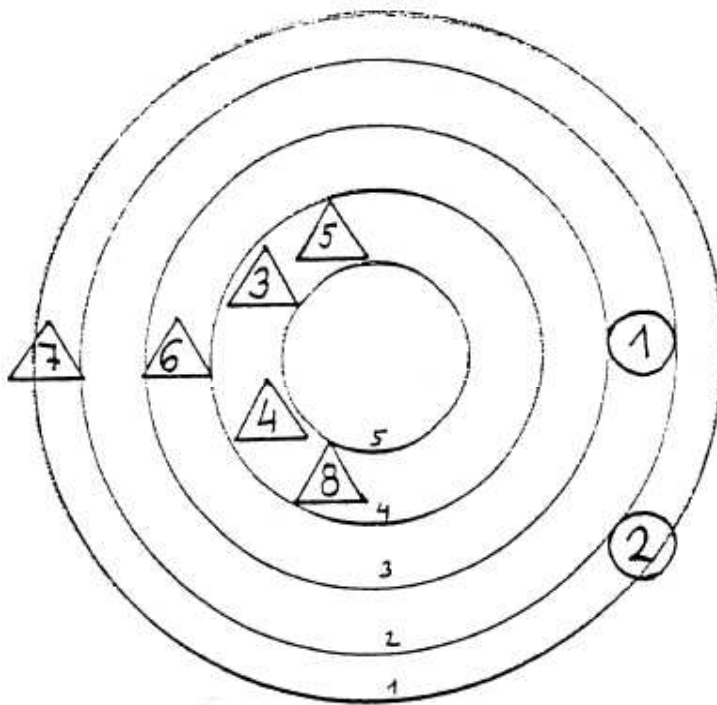
Celkem provedené volby = 18
 Vzájemné (páry) volby = 4
 Jednostranné volby = 10

Volby muži → ženy = 1
 Volby ženy → muži = 6

Graf č. 6: Terčový sociogram pozitivních výběrů, I. řada testu, VK2

Graf č. 7: Hierarchický sociogram pozitivních výběrů, I. řada testu, VK3

Index koheze = 0,416
 Index koherence = 0,560
 Index integrace = 0,500
 Index interakce = 0,393

Celkem provedené volby = 22
 Vzájemné (páry) volby = 5
 Jednostranné výběry = 12

Volby muži → ženy = 2
 Volby ženy → muži = 6

Graf č.8: Terčový sociogram pozitivních výběrů, I. řada testu, VK3

- Sociometrické matice, I. řada dotazníků (test) – negativní kritéria (VK 4, VK 5, VK6)

I. Řada dotazníků Matice č. 4		S kým ze souboru byste nejméně rád/a spolupracoval/a na nové hře?							
		obdržené volby (číslo volené / ho)							
		1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	1		3		2	1			
	2	1		3	2				
	3		1				2	3	
	4		1					2	
	5		2				1		3
	6		2		1				
	7								1
	8								
počet voleb	1	5	1	3	1	2	2	2	17
vzájemné	1	3	1	1	0	0	0	0	6
jednostranné	0	2	0	2	1	2	2	2	11
1.volba	1	2	0	1	1	1	0	1	*3
2.volba	0	2	0	2	0	1	1	0	*2
3.volba	0	1	1	0	0	0	1	1	*1
vážené body	3	11	1	7	3	5	3	4	
pořadí	6.	1.	8.	2.	6.	3.	6.	4.	

Tab. č.5 : Sociometrická matice I. řada, kritérium č.4

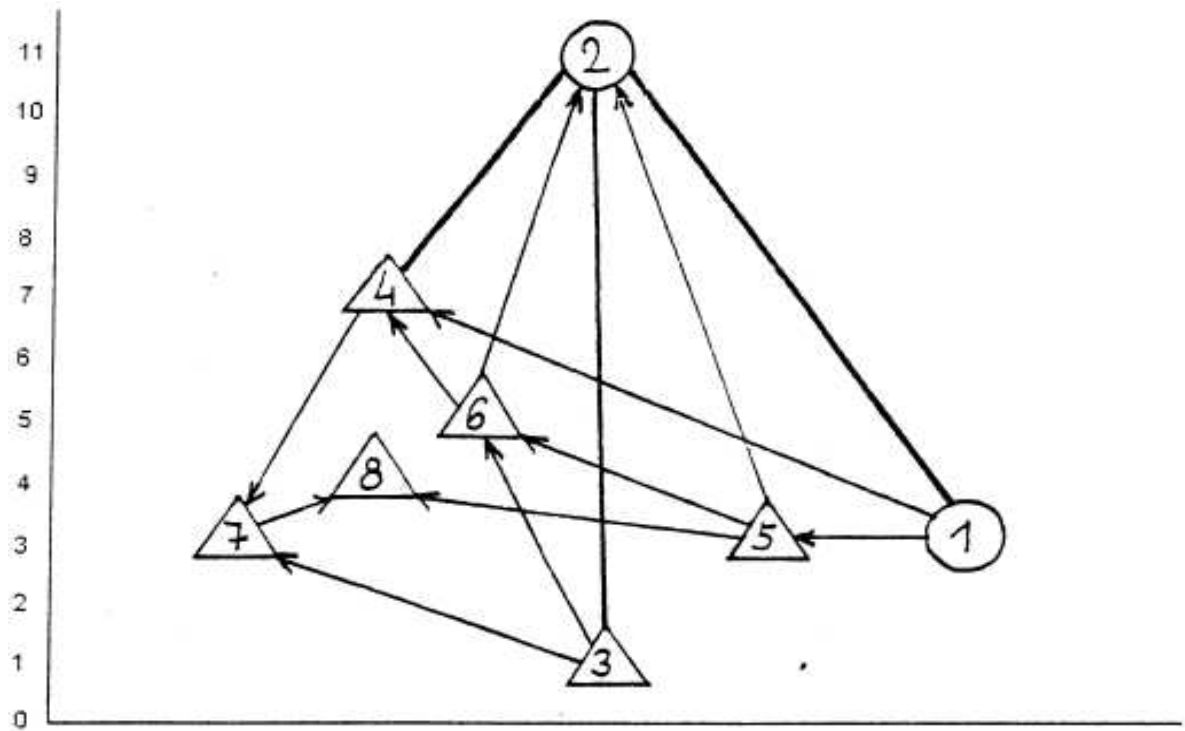
I. Řada dotazníků		Komu ze souboru nejméně důvěrujete, nepůjčil/a byste mu peníze?							
		obdržené volby (číslo volené / ho)							
		1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	1		1			2			
	2	1		2				3	
	3		2				3	1	
	4	1						2	
	5	3	2					1	
	6		1		2				
	7	1							
	8								
počet voleb	4	4	1	1	1	1	4	0	16
vzájemné	2	2	1	0	1	0	0	0	6
jednostranné	2	2	0	1	0	1	4	0	10
1.volba	3	2	0	0	0	0	2	0	*3
2.volba	0	2	1	1	1	0	1	0	*2
3.volba	1	0	0	0	0	1	1	0	*1
vážené body	10	10	2	2	2	1	9	0	
pořadí	1,5	1,5	5.	5.	5.	7.	3.	8.	

Tab. č. 6 : Sociometrická matice I. řada, kritérium č.5

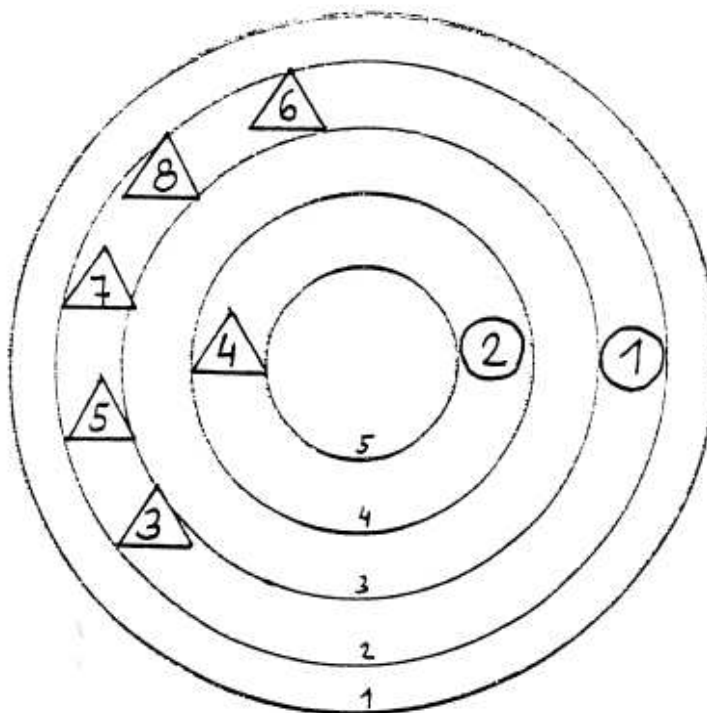
I. Řada dotazníků		Kdo ze souboru je vám neméně sympatický?							
		obdržené volby (číslo volené / ho)							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Matice č. 6	volbu provedl (číslo volící / ho)	1			2	1			
		2	1		2			3	
		3		1				2	
		4		1					
		5	2	1				3	
		6		2		1			
		7							1
		8							
počet voleb	2	4	1	2	1	2	1	1	14
vzájemné	1	1	1	0	1	0	0	0	4
jednostranné	1	3	0	2	0	2	1	1	10
1.volba	1	3	0	1	1	0	0	1	*3
2.volba	1	1	1	1	0	1	0	0	*2
3.volba	0	0	0	0	0	1	1	0	*1
vážené body	5	11	2	5	3	3	1	3	
pořadí	2,5	1.	7.	2,5	5.	5.	8.	5.	

Tab. č. 7 : Sociometrická matice I. řada, kritérium č.6

- Hierarchické a terčové sociogramy, I. řada testu – negativní kritéria (VK 4, VK 5, VK6)

Graf č. 9: Hierarchický sociogram negativních výběrů, I. řada testu, VK4

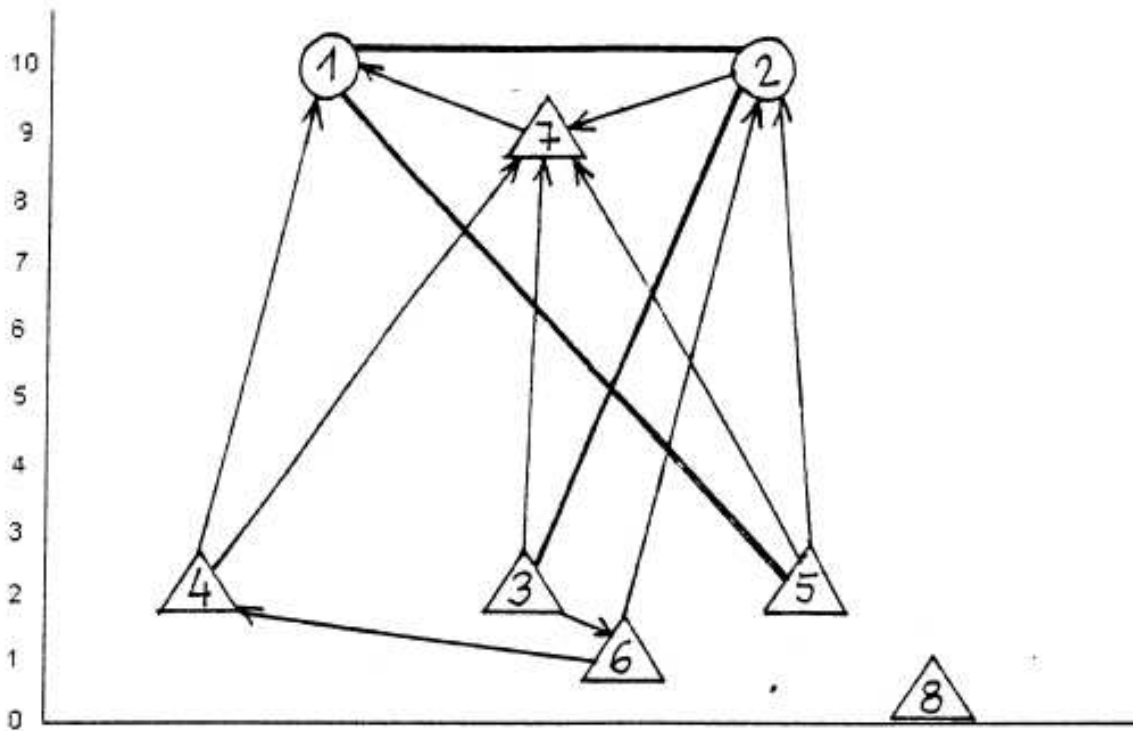

Index koheze = 0,250
 Index koherence = 0,363
 Index integrace = 0
 Index interakce = 0,304

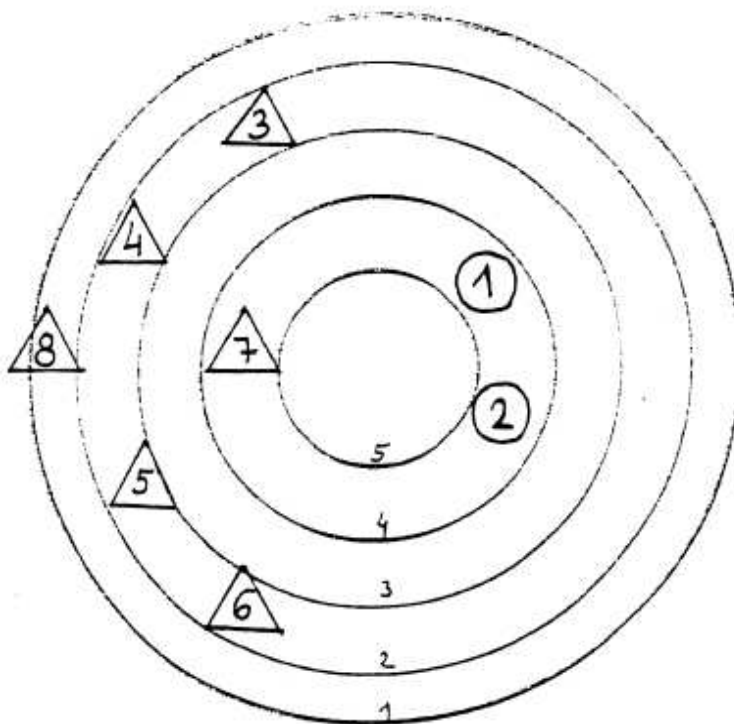
Celkem provedené volby = 17
 Vzájemné (páry) volby = 3
 Jednostranné volby = 11

Volby muži → ženy = 4
 Volby ženy → muži = 4

Graf č. 10 : Terčový sociogram negativních výběrů, I. řada testu, VK4

Graf č. 11 : Hierarchický sociogram negativních výběrů, I. řada testu, VK5

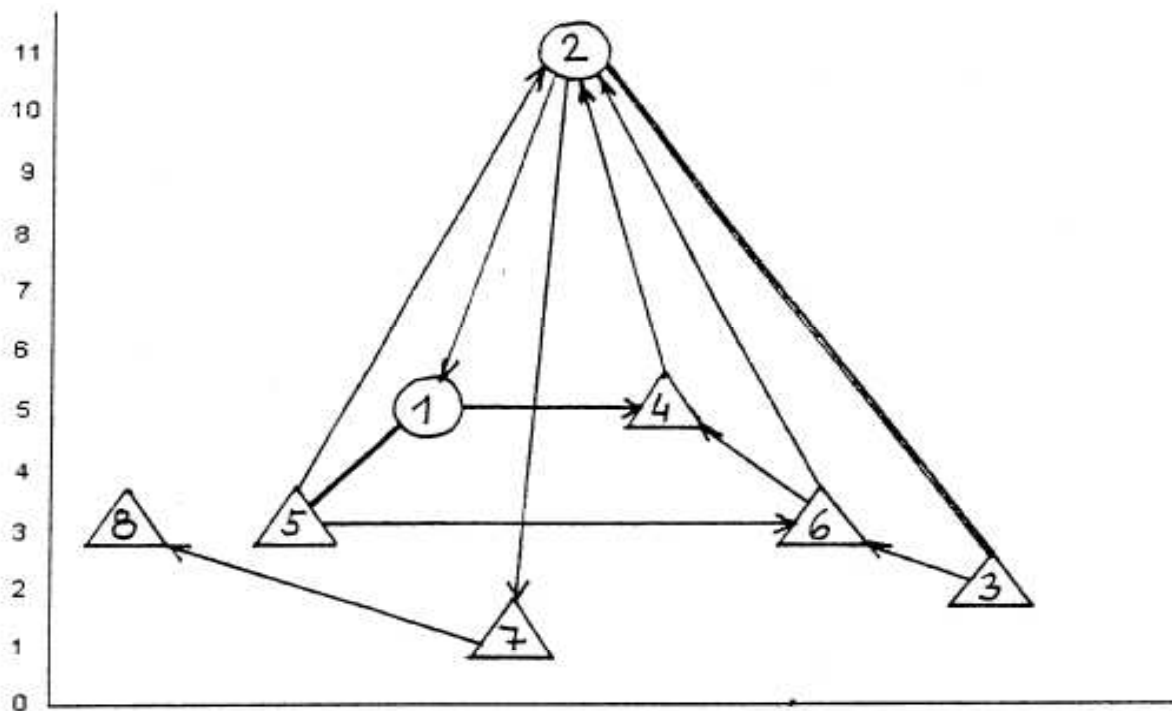

Index koheze = 0,250
 Index koherence = 0,400
 Index integrace = 1,000
 Index interakce = 0,286

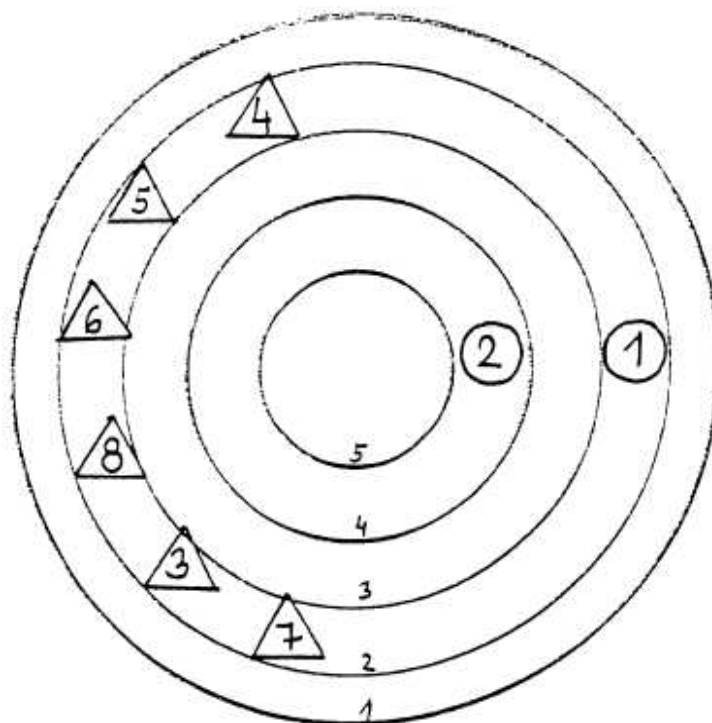
Celkem provedené volby = 14
 Vzájemné (páry) volby = 2
 Jednostranné volby = 10

Volby muži → ženy = 5
 Volby ženy → muži = 4

Graf č. 12 : Terčový sociogram negativních výběrů, I. řada testu, VK5

Graf č.13: Hierarchický sociogram negativních výběrů, I. řada testu, VK6

Index koheze = 0,168
 Index koherence = 0,466
 Index integrace = 0
 Index interakce = 0,250

Celkem provedené volby = 14
 Vzájemné (páry) volby = 2
 Jednostranné volby = 10

Volby muži → ženy = 5
 Volby ženy → muži = 4

Graf č.14: Terčový sociogram negativních výběrů, I. řada testu, VK6

4.4.2 Indexová analýza

Indexová analýza (zkoumání indexů skupinového sociopreferenčního chování) vychází počtu a kvality uskutečněných voleb ve skupině, tedy z jejich zpracování v sociometrické matici.

Výběrové Kritérium	POČET VOLEB		
	počet voleb celkem	vzájemné volby (páry voleb)	jednostranné volby
VK1	23	6	11
VK 2	18	4	10
VK 3	22	5	12
pozitivní VK celkem	63	15	33
VK 4	17	3	11
VK 5	16	3	10
VK 6	14	2	10
negativní VK celkem	47	8	31
Celkem I. řada testu	110	23	64

Tab. č. 8 : Přehled voleb v I. řadě L-J sociometrického testu

Sociometrické indexy umožňují kvantitativní vyjádření výsledků šetření. Indexová analýza poskytne dostatečnou představu o kvalitě skupiny. Podá informace například o soudržnosti či spojitosti skupiny.

Můžeme využít sociometrické indexy individuální, skupinové a indexy charakterizující strukturu podskupin. V této práci budeme pracovat s indexy skupinovými, které lze použít k charakteristice skupiny jako celku, a s indexy individuálními.

Výpočtové vzorce použitých indexů jsou uvedeny v příloze číslo 8.

Individuální sociometrický status respondentů

Kvantifikovaný sociometrický status jednotlivých respondentů představuje informaci o jejich postavení ve skupině.

Výpočtový vzorec tohoto indexu je uveden v příloze číslo 8.

výběrové kritérium č.	SKUPINOVÉ SOCIOMETRICKÉ INDEXY I. řada (počet volících = 8)			
	Index koheze K	index koherence KH	Index integrace I	index interakce Int.
VK 1	0,500	0,727	1,000	0,411
VK 2	0,333	0,533	1,000	0,321
VK 3	0,416	0,556	0,500	0,393
pozitivní VK Ø	0,416	0,605	0,833	0,375
VK 4	0,250	0,364	0,000	0,304
VK 5	0,250	0,400	1,000	0,286
VK 6	0,168	0,267	0,000	0,250
negativní VK Ø	0,223	0,344	0,333	0,280
průměrné indexy	0,320	0,475	0,583	0,328

Tab. č. 9 : Přehled skupinových indexů v I. řadě testu

Indexy skupinové koheze jsou relativně nízké v pozitivních výběrových kritériích. Znamená to, že skupina má nízkou soudržnost. To by odpovídalo nepříliš uspokojivé atmosféře v souboru, která byla příčinou rozhodnutí uskutečnit v souboru tuto sociometrickou studii.

Indexy skupinové koherence jsou průměrné. Odpovídá to počtu vzájemných voleb, kterých není mnoho. To značí relativně dostačující spojitost, spojitost ve smyslu společného přístupu a vymezení vůči jiným skupinám.

Naopak nízké indexy v negativních koherenčních kritériích ukazují, že ve skupině nejsou příliš vyhraněné vzájemné negativní vztahy, jsou spíše jednostranné. Zdá se, že skupina v této fázi svého vývoje relativně dobře spolupracuje.

Indexy integrace jsou vysoké, ale je zřejmé, že naopak indexy interakce jsou dost nízké, zejména v negativních kritériích, což dokumentuje neochotu některých respondentů volit v těchto kritériích

kód respondenta	POZITIVNÍ VOLBY				NEGATIVNÍ VOLBY			
	VK1	VK2	VK3	Průměr	VK4	VK5	VK6	Průměr
0 (1.Ž)	x	x	x	x	x	x	x	x
1 (2.Ž)	0,143	0,143	0,286	0,191	0,143	0,571	0,286	0,333
2 (3.Ž)	0	0	0	0	0,714	0,571	0,571	0,619
3 (1.M)	0,714	0,429	0,714	0,619	0,143	0,143	0,143	0,143
4 (2.M)	0,571	0,286	0,571	0,476	0,429	0,143	0,286	0,286
5 (3.M)	0,714	0,571	0,571	0,619	0,143	0,143	0,143	0,143
6 (4.M)	0,571	0,429	0,429	0,476	0,286	0,143	0,286	0,238
7 (5.M)	0,143	0,143	0	0,095	0,286	0,571	0,143	0,333
8 (6.M)	0,429	0,571	0,571	0,524	0,286	0	0,143	0,143
průměr	0,411	0,322	0,393	0,375	0,304	0,286	0,250	0,280

Tab. č. 10 : Individuální sociometrické indexy podle výsledků I. řady testu

Je zřejmé, že nejvyšší sociometrický status ve skupině mají respondenti s kódem 3 a 5. Nejnižší sociometrický status má respondentka s kódem 2. Toto zjištění potvrzuje také zpracování individuálních indexů z negativních voleb. Indexové výsledky plně korespondují s grafickým vyjádřením.

4.4.3 Sociometrická deskripce

Analýza L-J sociometrických dat, prostý popis sociometrických daností skupiny.

V rámci šetření sociopreferenčního chování (vzájemné obliby) byly prováděny pozitivní i negativní volby, proto můžeme hodnotit výsledky v kategoriích **SPP** (significantly preferred person - signifikantně preferovaná osoba, dříve také hvězda), **SIP** (significantly ignored person - signifikantně ignorovaná, izolovaná osoba). **SSP** (significantly split person - signifikantně rozštěpená osoba) a **SRP** (significantly rejected person - signifikantně odmítaná osoba).

Skupinové indexy a počty voleb jsou pro přehlednost podle zvyku uvedeny přímo u souvisejících terčových grafů.

- *Pozitivní kritérium č.1 „S kým ze souboru J+Č byste nejraději spolupracoval/a na nové hře ?“* (VK1 sociodiagnostické reálné)

SPP = 1 (kód respondenta 3, 14 bodů)

SRP = 1 (kód respondenta 2, 0 bodů)

V průměrné rovině, která koresponduje se statistickým konceptem očekávané náhody (6 vážených bodů), se neumístil nikdo.

Ženy v souboru nejsou příliš oceňovány jako kolegyně v tvůrčím divadelním procesu. Veškeré pozitivní volby (kromě výjimky od kódu 3 ke kódu 1) jsou směřovány do řad mužů. Podle váženého skóru je jako spoluhráč nejoblíbenější respondent s kódem 3. Nejméně oblíbená spoluhráčka získala nulový počet bodů, je to respondentka s kódem 2.

V grafu se nevyskytují žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády. Je zde zřetelná triáda tvořená vzájemnými volbami, a to ve skupině mužů mezi čísly 3, 4, 5.

- *Kritérium č. 2 „Komu ze souboru důvěřujete tolik, že byste mu půjčil/a peníze?“* (VK2 psychodiagnostické potenciální)

SPP = nikdo (nejvíce vážených bodů získal respondent s kódem 5, 12 bodů)

SRP = 1 (kód respondenta 2, 0 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů) se neumístil nikdo.

Ženská část souboru není považována za příliš důvěryhodnou. Veškeré pozitivní volby (kromě jediné výjimky opět od kódu 3 ke kódu 1) jsou směřovány do řad mužů. Podle váženého skóru je jako nejdůvěryhodnější chápán respondent s kódem 5. V tomto světle je zajímavé zjištění, že on jako jediný v tomto VK neprovedl žádnou volbu, nedůvěřuje nikomu z kolegů.

Za nejméně důvěryhodnou je považována respondentka s kódem 2, získala 0 bodů.

V grafu se nevyskytují žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády. Zřetelná hvězdice vzájemných voleb mezi mužem s kódem 3 a kódy 4, 8 (muži) a kódem 1 (žena).

- *Kritérium č. 3 „Kdo ze souboru J+Č je Vám nejvíce sympatický?“* (VK3 psychodiagnostické esenciální)

SPP = nikdo (nejvíce vážených bodů získal respondent s kódem 5, 12 bodů)

SRP = 2 (kód respondenta 2, a. 7, oba 0 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se umístil 1 respondent s kódem 6.

Ženská část souboru získala pouze dvě pozitivní volby v otázce sympatie. Téměř všechny pozitivní volby jsou směřovány do řad mužů. Podle váženého skóru je jako nejsympatičtější chápán respondent s kódem 5. Za nejméně sympatické jsou považováni respondentka s kódem 2 a respondent s kódem 7, oba získali nulový počet bodů. V grafu se nevyskytují žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády. Zřetelná hvězdice vzájemných voleb opět mezi mužem s kódem 3 a kódy 4, 8 (muži) a 1 (žena).

- *Kritérium č. 4 „S kým ze souboru J+Č byste nejméně rád/a spolupracoval/a na nové hře?“ (VK4 sociodiagnostické reálné)*

SIP = nikdo (nejméně vážených bodů získal respondent s kódem 3, získal 1 bod)

SRP = nikdo (nejvíce vážených bodů získala respondentka s kódem 2, získala 11 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů) se neumístil nikdo.

Podle váženého skóru je jako nejméně oblíbená spoluhráčka chápána respondentka s kódem 2. Ta figuruje ve všech negativních výběrových kritériích na čelném místě. V grafu se nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády. Je vidět hvězdice vzájemných negativních voleb mezi respondentkou s kódem 2 a mezi kódy 1 (žena) a kódy 3 a 4 (muži).

- *Kritérium č. 5 „Komu ze souboru J+Č nejméně důvěřujete, nepůjčil/a byste mu peníze?“ (VK5 psychodiagnostické potenciální)*

SIP = 1 (kód respondenta. 8, 0 bodů)

SRP = nikdo (nejvíce vážených bodů získaly respond. s kódem 1 a 2, obě po 10 bodech)

V průměrné rovině (6 vážených bodů) se neumístil nikdo.

Ženská část souboru získala velmi výraznou část negativních voleb v otázce důvěry. Ženy volily také sebe navzájem. Podle váženého skóru jsou obě považovány za nejméně důvěryhodné z celého souboru. Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády ani hvězdice.

- *Kritérium č. 6 „kdo ze souboru J+Č je Vám nejméně sympatický?“ (VK6 psychodiagnostické esenciální)*

SIP = nikdo (nejméně vážených bodů získal respondent s kódem. 7, získal 1 bod)

SRP = nikdo (nejvíce vážených bodů získala respondentka s kódem 2, získal 11 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se neumístil nikdo.

Respondentka s kódem 2 získala velice výraznou část negativních voleb v otázce sympatie. Plná polovina souboru ji považuje za nejméně sympatickou. V grafu se nevyskytují žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády ani hvězdice.

Souhrn indexové deskriptivní analýzy je zpracován v diskusi.

4.4.4 Milieusociogram

Popis sociometrické techniky „milieusociogram Otto Engelmayera“ je uveden v teoretické části. Modifikovaný heslový katalog sociálních nápadností pro sociogram skupiny herců divadla lidí bez domova Ježek a čížek je uveden v příloze č. 2 .

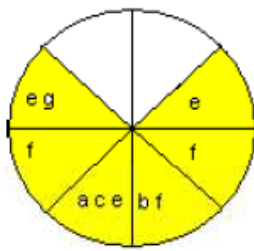
Respondenti odpovídali na otázky podle dotazníku. Otázky posloužily k získání informací o jejich orientační rodině v dětství a o jejich životních peripetiích v oblasti bydlení, obživy, zdraví a vztahů nyní v dospělosti.

Dotazník Otto Engelmayera je především určen ke zkoumání rodinného prostředí školních dětí. Dotazník použitý v tomto výzkumu byl ad hoc přizpůsoben dospělým ne-žákům. Je z části převzatý z heslového katalogu sociálních nápadností O. Engelmayera a z větší části byl doplněn podle výčtu znaků nestability rodiny, které lze použít pro diagnostiku rodinného milieu (Musil, Musilová, 2008). Přizpůsobený katalog byl koncipován také podle X. decenální revize Mezinárodní klasifikace nemocí, konkrétně kapitoly 21.

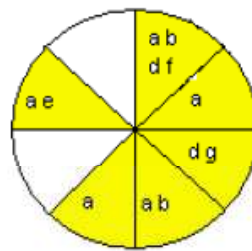
Administrace I. řady testu se účastnilo 8 respondentů, II. řady testu (retestu) se navíc zúčastnila dřívější, nyní znovu docházející členka souboru. Proto jsme zpracovali sociografickou kartu i s jejími údaji.

Kvůli zachování kontinuity a přehlednosti přidělených kódů byl nové respondentce přidělen kód 0 (nula). Takové řešení umožnilo autorce práce zachovat stávající kódy všech respondentů a zároveň přiřadit novou respondentku v sociometrických maticích II. řady testu ke skupině žen. Takové opatření je žádoucí, aby bylo možné v maticích a grafech snadno sledovat vztahy ve skupině také podle pohlaví respondentů.

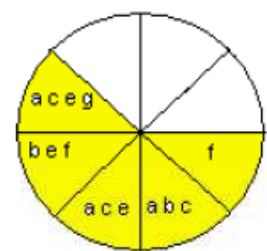
Následující sociografická grafická karta souboru divadla lidí bez domova Ježek a čížek vypovídá o skutečně silné sociální zátěži, které musí čelit od dětství až do současnosti.

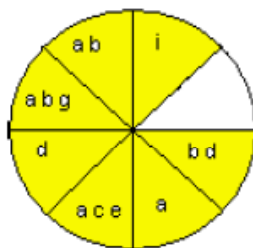
Respondent 0 (1. Ž)

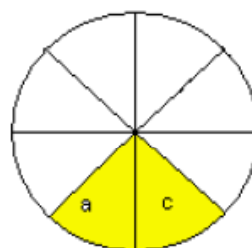
Respondent 1 (2. Ž)

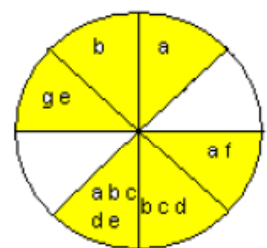
Respondent 2 (3. Ž)

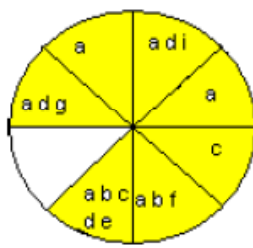
Respondent 3 (1. M)

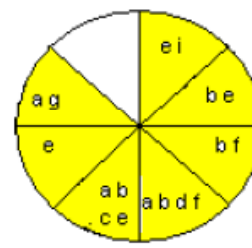
Respondent 4 (2. M)

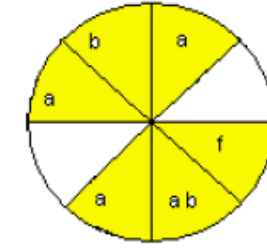
Respondent 5 (3. M)

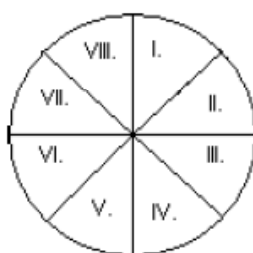
Respondent 6 (4. M)

Respondent 7 (5. M)

Respondent 8 (6. M)

Číslování oktantů

Graf č. 15 : Sociografická karta hereckého souboru divadla lidí bez domova Ježek a Čížek

Není možné zveřejnit všechny zajímavé informace získané v individuálních rozhovorech s respondenty. Výzkumný materiál je příliš rozsáhlý a představuje údaje vhodné spíše ke zpracování pomocí kvalitativního výzkumu. Také respektuje záruku danou několika respondentům, ohledně nezveřejnění některých údajů ani anonymně.

Členové souboru jsou ve velké míře osobnosti s nesmírně nesnadným startem do života. Další vývoj byl v mnoha případech poznamenám zdravotním stavem, nejčastěji psychickou nemocí.

Následující údaje rozšiřují data o respondentech uvedená pod číselnými kódy v heslovém katalogu sociálních nápadností.

▫ *Kód 0 (žena 1)*

Žena, 26 let, ZŠ, studuje večerně SŠ.

Pochází z Prahy.

Je svobodná, bezdětná.

Vyrůstala v normální rodině, má 1 bratra.

Myslí, že otec výrazně dával přednost bratrovi, těžce to nesla.

V pubertě brala rodinné prostředí jako značně neurotizující.

V 17 letech začala brát tvrdé drogy.

V době své drogové závislosti se živila také krádežemi.

Nepobírá žádné příspěvky od státu.

Má bezdomoveckou zkušenost na ulici, vyzkoušela dostupné azyly v Praze, podnájmy, běžné úkryty bezdomovců na ulici (nádraží, chatka, jeskyně, kanál atp.)

Stýká se pouze s osobami v podobné životní situaci.

Několik let byla drogově závislá, nyní dlouhodobě abstínuje.

Kromě následků žloutenky C je zdravá.

Několikrát se pokusila o sebevraždu.

Dosud nebyla trestána.

Nyní pracuje na směny v továrně.

Nyní bydlí u přítele.

V souboru je asi 2 roky.

Kdyby soubor skončil, mrzelo by ji to, ale ne nijak extrémně. V souboru nachází odregování od nudného života.

▫ *Kód 1 (žena 2)*

Nepodala o sobě informace, následující data byla získána od dramaterapeutky souboru

Žena, 19 let, ZŠ.

Pochází ze Slovenska.

Je svobodná, bezdětná.

Nemanželská dcera, vyrůstala bez otce, v rodině občas žili matčini druzi.

Je jedináček.

Nestimulující rodinné prostředí, často bývala doma sama.

Přesídlila s matkou ze Slovenska do Čech.

Rodina žila bez otce, bez přátel.

Nepobírá žádné příspěvky od státu.

Vykonávala pomocné práce, např. při archeologickém výzkumu, byla často bez zaměstnání, občas vykonává příležitostné, nestálé zaměstnání.

Bydlí nyní v podnájmu s přítelem, zatím nemá bezdomoveckou zkušenost vyloženě na ulici
Stýká se s matkou.

Oficiálně nediagnostikovaná, ale podle příznaků v chování s největší pravděpodobností přítomná porucha osobnosti, je pravděpodobná schizofrenie.

Dříve měla problémy s alkoholem, nyní 1 rok abstinuje.

Nejsou známy informace o případném suicidiálním pokusu.

Dosud nebyla trestána.

Nyní žije s přítelem v podnájmu.

V současnosti nepracuje.

V prosinci 2009 přestala docházet do souboru, věnuje se hledání víry.

V souboru je asi 1 rok

▫ *Kód 2 (žena 3)*

*Nepodala o sobě informace, následující data byla získána od dramaterapeutky souboru
Žena, 32 let, VOŠ.*

Pochází z Ostravy.

Je svobodná, bezdětná.

Zemřela jí matka, když jí bylo 25 let.

Má staršího bratra.

Rodiče vzdělaní, podnětné prostředí, matka učitelka.

Otec trpí závažnou duševní poruchou. Domácí prostředí bylo silně neurotizující.

Původním povoláním hudebnice, nyní je dlouhodobě nezaměstnaná. Příležitostně střídavě a nestálé zaměstnání, např. úklid ulic.

Nepobírá žádné příspěvky od státu.

Je dlouhodobě bez přístřeší. Má bezdomoveckou zkušenost na ulici, vyzkoušela dostupné azyly v Praze, podnájmy, běžné úkryty bezdomovců na ulici (nádraží, chatka, kanál atp.).

Z finančních důvodů, kvůli duševní nemoci i z důvodů absence přístřeší se nemohla postarat o dítě, svolila k adopci.

Stýká s občas s bratrem. Otec ještě žije. Nemá žádné přátele.

Trpí únavovým syndromem.

Oficiálně nediagnostikovaná, ale podle příznaků v chování s největší pravděpodobností přítomná schizofrenie.

S největší pravděpodobností trpí dipsománií.

Pokusila se o sebevraždu.

Dosud nebyla trestána.

Nyní žije na ulici.

Nyní nemá žádné zaměstnání.

V souboru je asi 2 roky

□ *Kód 3 (muž 1)*

Muž, 52 let, SŠ.

Pochází z Prahy.

Je rozvedený, 1 dítě.

Matka v době jeho narození byla ve vyšším věku, otec byl ještě o 18 let starší.

Matka pocházela ze Sudet.

Vyrůstal s nevlastní sestrou.

Výchovu v dětství popisuje jako nedětskou až chladnou, rodiče ho brzdili v mimoškolních aktivitách, na své koníčky si musel sám obstarat prostředky.

Původním povoláním provozní technik, do roku 1999 byl trvale zaměstnán, poté se mu stal vážný úraz.

Po dlouhodobém léčení získal invalidní důchod.

Je dlouhodobě bez přístřeší. Má bezdomoveckou zkušenost na ulici, vyzkoušel dostupné azyly v Praze, podnájem, běžné úkryty bezdomovců na ulici (nádraží, chatka, kanál atp.)

Má 17 letého syna, se kterým se stýká, také s bývalou manželkou se stýká. Přispívá na synovu výživu.

Žádní původní příbuzní nežijí.

Je fyzicky invalidní, má deprese

Pokusil se 2x o sebevraždu.

Byl odsouzen k podmíněnému trestu. Byl ve vězení – říká, že záměrně provedl krádež, aby mohl zimu přečkat v teple.

Nyní nepracuje.

Nyní žije ve stanu.

V souboru je asi 5 let.

V souboru nachází seberealizaci, sbírá zkušenosti, chtěl by se herecky prosadit. Kdyby soubor skončil, šel by jinam. Ke kolegům má dobrý vztah, ale nemá zde žádného blízkého člověka.

□ *Kód 4 (muž 2)*

Muž, 31 let, SŠ.

Pochází z Prahy.

Je svobodný, bezdětný.

Vyrůstal v úplné rodině, v normálním výchovném prostředí.

Má dvě sestry, je prostřední sourozenec.

Nikdy nebyl dlouhodobě bez zaměstnání, i když práce neodpovídá jeho kvalifikaci

Nepobírá žádné příspěvky od státu.

Zatím nemá bezdomoveckou zkušenost vyloženě na ulici, bydlí u přátel, nebo v podnájmu.

S orientační rodinou se občas stýká.

Má přátele a známé zejména mimo bezdomovecké prostředí.

Je zdravý.

Jednou vážně uvažoval o sebevraždě, k pokusu nedošlo.

Dosud nebyl trestán.

Původní povolání ekonoma nikdy nevykonával, nyní pracuje jako vrátný

Nyní bydlí v podnájmu.

V souboru je asi 3 roky.

Kdyby soubor skončil trochu by mu to vadilo. V souboru nachází náplň volného času a odreagování.

□ *Kód 5 (muž 3)*

Muž, 41 let, SOU.

Pochází z Teplic.

Je rozvedený, 1 dítě.

Žil v úplné rodině, matka zemřela, když mu bylo 16 let.

Má jednoho bratra.

V rodině abnormální emocionální prostředí, velmi trpěl pocitem, že ho otec nemá rád. Tento pocit dodnes silně ovlivňuje jeho chování.

Původním povoláním zámečnick, delší dobu vykonává jen příležitostné zaměstnání, neodpovídající jeho kvalifikaci. Hlavní zdroj obživy je prodej Nového prostoru.

Nepobírá žádné příspěvky od státu.

Je dlouhodobě bez přístřeší. Vyzkoušel podnájem, komerční ubytovny, běžné úkryty bezdomovců na ulici (nádraží, chatka, jeskyně, kanál atp.)

Má jedno dítě, přispívá na jeho výživu.

Občas se stýká s orientační i bývalou prokreační rodinou.

Stýká se také s lidmi mimo bezdomovecké prostředí.

Je relativně zdrav, ale trpí depresiemi.

Pravděpodobně trpí dipsománií.

Pokusil se o sebevraždu.

Byl podmíněčně odsouzen.

Nyní prodává street paper Nový prostor

Nyní krátkodobě žije v placeném chráněném bydlení.

V souboru je asi 6 let.

Kdyby soubor skončil, chyběla by mu činnost i kolegové herci. Určitě by hledal náhradu v jiném divadle, chtěl by hrát větší kusy.

V souboru nachází sociální kontakt, sebevyjádření přijatelnou formou.

□ *Kód 6 (muž 4)*

Muž, 35 let, ZŠ.

Pochází ze Slovenska.

Úplná rodina, otcí bylo 68 let při jeho narození. Otec zemřel, když mu bylo 17 let.

Je svobodný, bezdětný.

Delší dobu žil u prarodičů.

S matkou přesídlil do Čech.

Je jedináček.

Vnímal nejednotnou výchovu ze strany prarodičů, mladé matky a starého otce.

Často bez zaměstnání, střídal různá zaměstnání.

Dříve se živil také žebráním, krádežemi a prostitucí.

Nyní pobírá sociální dávky.

Je dlouhodobě bez přístřeší. Vyzkoušel podnájem, komerční ubytovny, běžné úkryty bezdomovců na ulici (nádraží, chatka, jeskyně, kanál atp.).

Občas se stýká s matkou.

Stýká se také s lidmi mimo bezdomovecké prostředí.

Trpí epilepsií, je HIV pozitivní. S největší pravděpodobností trpí poruchou identity.

Pokusil se o sebevraždu.

Byl třikrát ve výkonu trestu.

Nyní je nezaměstnaný. Kvůli zdravotnímu stavu nepracuje.

Nyní žije v Domě světla.

V souboru je asi 6 let

Kdyby soubor skončil, našel by si jiné divadlo. Bez umělecké aktivity (také maluje, předvádí travesti show) si neumí svůj život představit a divadlo by mu chybělo. V souboru nachází umělecké sebevyjádření a dobrý kolektiv.

▫ *Kód 7 (muž 5)*

Muž, 32 let, ZŠ (nedokončená konzervatoř).

Pochází ze Slovenska.

Je svobodný, bezdětný.

Do 1 roku žil v původní rodině jako jedno ze 12 dětí.

Od 1 do 3 let byl v kojeneckém ústavu.

Od 3 let byl v opatrovnické péči až do 18 let.

Jeho opatrovník byl o 20 let starší než opatrovnice.

Po narození vlastní dcery opatrovníků, tzv. nevlastní sestry, cítil velké citové ochlazení, zejména ze strany otce.

Emocionální prostředí pociťoval jako neúnosné, těžko snášel změnu ve výchově ve smyslu tvrdé, rejektivní výchovy.

V 18 odešel na vojnu, pokoušel se vrátit k opatrovníkům, poté začal žít sám.

Původním povoláním tanečník, choreograf. Je často bez zaměstnání, vykonává střídavé a nestálé zaměstnání, neodpovídající jeho kvalifikaci. Zkoušel prodávat street paper Nový prostor.

Dříve se živil také krádežemi a prostitucí.

Je dlouhodobě bez přístřeší. Vyzkoušel podnájemy, běžné úkryty bezdomovců na ulici (nádraží, chatka, jeskyně, kanál atp.).

S rodinou opatrovníků s občas stýká.

Stýká se také s lidmi mimo bezdomovecké prostředí, ale nepovažuje nikoho za přítele.

Trpí diagnostikovanou bipolární afektivní poruchou.

V mládí se 3x pokusil o sebevraždu.

Nebyl dosud trestán.

Nyní je bez zaměstnání, příležitostně pracuje v amatérském tanečním souboru.

Nyní žije ve stanu.

V souboru je asi 3 roky

Kdyby soubor skončil, chyběli by mu i kolegové, ale více by postrádal uměleckou tvorbu.

V souboru nachází životní náboj. Divadlo považuje za svou rodinu. Má mezi kolegy pozici profíka jako tanečník a choreograf.

▫ *Kód 8 (muž 6)*

Nepodal o sobě informace, následující data byla získána od dramaterapeutky souboru

Muž, 36 let, ZŠ (nedokončená SŠ).

Pochází ze Slaného.

Rozvedený, bezdětný.

Z rozvedeného manželství, matka silně neurotická.

Počet sourozenců není znám.

Pobírá invalidní důchod.

Občas vykonává střídavé a nestálé zaměstnání.

Bydlení ve squatu, zatím nebyl v azylech, ani přímo na ulici.

Komplikovaná osobnost.

Pravděpodobná psychická porucha, není vyloučena paranoidní schizofrenie (invalidní důchod předpokládáme z těchto důvodů).

Nejsou známy informace o případném suicidiálním pokusu.

Byl podmíněčně odsouzen za akce anarchistů, squaterů.

Nyní je invalidní důchodce, příležitostný zahradník, také literát – vyšla mu kniha.

Nyní bydlí v podnájmu.

V souboru je asi 5 let.

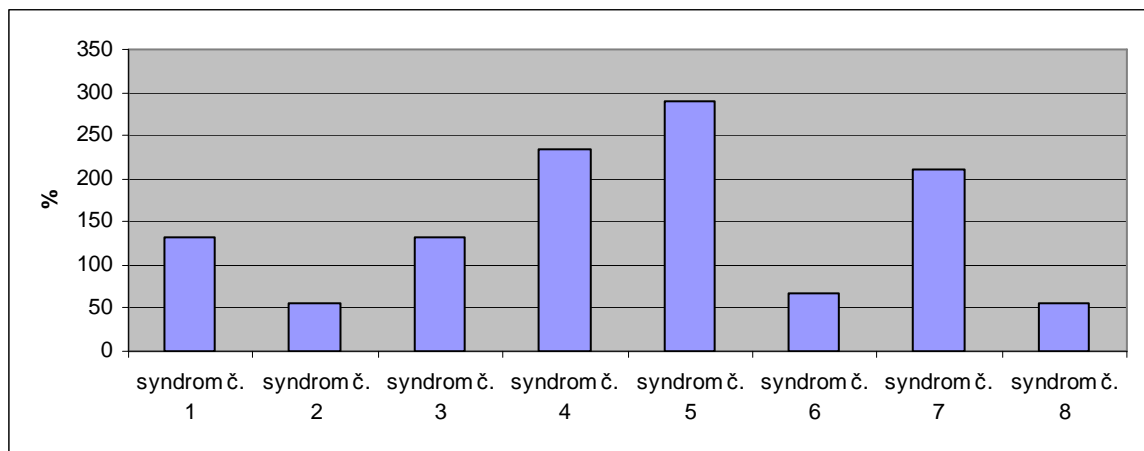
Tabulka s přehledem sumy zátěže respondentů je uvedena v příloze č. 3.

Na základě sociografické karty divadelního souboru byly zpracovány přehledné grafy o stěžejních ukazatelích, které výrazně ovlivňují život respondentů, členů souboru.

Příslušné grafy jsou uvedeny v příloze č. 4.

4.4.5 Histogram, kvocient zátěže

Na základě sociografické karty byl také sestaven tzv. histogram - grafické znázornění sociální zátěže jednotlivců v souboru Ježek a čížek.

Graf č. 16 :Histogram sociálního milieua souboru divadla lidí bez domova J+ Č

1.	2.	3.	4,5	4,5	6.	7,5	7,5
5	4	7	1	= 3	6	2	= 8

Graf č. 17 : Pořadí sociální zátěže zjištěné v souboru divadla J+Č vyjádřené v oktantech

Mezi členy souboru je ze zkoumané sociální zátěže nejvíce přítomný syndrom č.5 (neexistence domova i odpovídajícího bydlení v posledních nejméně 10 letech). Respondenti vykazují většinou několik symptomů společně. Nikdo z respondentů nemá vlastní byt.

Druhým nejčastějším syndromem je č.4 (absence odpovídajícího zdroje obživy v posledních nejméně 10 letech). Jen jediný z nich má stále zaměstnání (i když neodpovídají jeho kvalifikaci), ostatní buď nepracují, nebo vykonávají nestálé příležitostné práce, žijí z invalidního důchodu nebo (v jednom případě) prodávají street paper Nový prostor.

Třetím z vysoce zastoupených syndromů je č. 7 (oblast nedobrého zdravotního stavu). Zdravotní stav respondentů je výrazně nedobry, velmi častá je psychická porucha, také deprese a jiné vážné zdravotní omezení

Na 4. a 5. místě v zastoupení sociální zátěže se ukazují syndromy č. 1 a č.3 získané v orientační rodině (narušená rodina v dětství a abnormální výchovná situace v dětství). Respondenti si v nejméně polovině případů nesou závažnou sociální zátěž z dětství, z orientační rodiny.

Téměř ve všech případech vykazují respondenti více symptomů najednou.

Indexy kvality sociálního milieu v souboru herců Ježek a čížek

Tyto indexy poskytují informace o souboru jako o skupině jednotlivců s individuální sociální zátěží.

- Kvocient zátěže vyjadřuje relativní četnost symptomů zátěže ve skupině, může nabývat hodnot /0,1/. Je vyjádřen poměrem počtu sociálně nápadných členů ku celkovému počtu členů souboru.

$$K_z = \frac{9}{9} = 1 \quad K_z 1 \text{ představuje maximální možnou sociální zátěž skupiny.}$$

- Kvocient střední četnosti symptomů je vyjádřen poměrem celkového počtu symptomů ku počtu sociálně nápadných členů.

$$K_{sčs} = \frac{107}{9} = 11,889 \quad K_{sčs} \text{ v této výši vypovídá o mimořádné sociální zátěži.}$$

..

Oba indexy mají spíše demonstrativní význam pro popis situace ve skupině, než statistický.

Každý člen ve skupině je vykazuje ve své anamnéze jisté znaky sociální nápadnosti (porovnáváme s přizpůsobeným Engelmayerovým katalogem sociálních nápadností – příloha č. 2), což není překvapivé ve skupině lidí bez domova. V běžném pracovním,

školním či podobném kolektivu by se tak vysoká frekvence sociálně nápadných členů byla pravděpodobně nevyskytla.

Ještě zajímavější informaci přináší kvocient střední četnosti symptomů zátěže, dle kterého připadá na každého člena souboru téměř 12 symptomů (viz příloha č. 2). Tento počet je skutečně alarmující.

4.4.6 Doplnkové techniky

Pro validizaci nálezu byly kromě sociometrického testu použity dvě další doplňkové techniky, Hádej kdo? a měření stupně agresivity. *Popis technik je uveden v teoretické části práce.* Jejich vyhodnocení je uvedeno v následující společné evaluační matici doplňkových sociometrických technik a milieusociogramu.

Kód respondenta/ respondentky	Technika měření agresivity počet bodů / pořadí	Technika hádej kdo...?		Sociální zátěž počet / počet syndromů / symptomů
		počet oblastí / počet bodů	počet oblastí / počet bodů	
		+	-	
0 (1.Ž)	---	---	---	6 / 10
1 (2.Ž)	14 / 6.	5 / 8	3 / 6	6 / 12
2 (3.Ž)	19 / 2.	2 / 3	6 / 14	5 / 14
3 (1.M)	18 / 3.	5 / 9	2 / 2	7 / 13
4 (2.M)	16 / 4.	3 / 5	5 / 7	2 / 2
5 (3.M)	15 / 5.	6 / 12	1 / 2	6 / 14
6 (4.M)	12 / 7.	4 / 7	2 / 4	7 / 17
7 (5.M)	22 / 1.	3 / 4	4 / 7	7 / 17
8 (6.M)	10 / 8.	2 / 2	4 / 6	6 / 7

Tab. č. 11 : Přehled dat, získaných administrací metod - Hodnocení stupně agresivity - Hádej kdo? - pozměněný Engelmayerův milieusociogram

Vyhodnocení doplňkových technik spolu se stupněm sociální zátěží nepřineslo prokazatelné souvislosti. Je viditelná souvislost mezi nejvyšší naměřenou agresivitou u respondenta s nejvyšší sociální zátěží. Je také zřetelná souvislost mezi 2. pořadím v agresivitě a nejvyšším počtem negativních bodů v technice „hádej kdo?“ u respondentky s kódem 2. Nicméně u ostatních respondentů, např. s kódem 6, který má také nejvyšší naměřenou sociální zátěž, je agresivita hodnocena jako téměř nejnižší. Také respondent s evidentně nejnižší sociální zátěží se v doplňkových technikách umístil průměrně.

4.4.7 Sociotechnická strategie

První test byl východiskem pro plánování strategie sociotechnického zásahu. Jeho cílem bylo reintegrovat izolované či zamítané jedince.

Po vyhodnocení I. řady sociometrických testů a dalších dvou doplňkových technik bylo zřejmé, jak v době administrace testu vypadaly interpersonální vztahy v souboru herců divadla lidí bez domova Ježek a čížek. To nám dovolilo učinit parciální závěr po administraci I. řady testu pro stanovení strategie sociotechnického zásahu

Získané výsledky sice neprozradily důvod pozvolného zhoršování vztahů v souboru, nicméně přehledně ukázaly vzájemné sympatie a antipatie. Tuto informaci velmi pěkně zprostředkovaly hierarchické sociogramy.

Z výsledků bylo nesporné, že členkou souboru, která je objektem zásadního množství negativních vztahů, je respondentka s kódem 2.

Naopak velmi vysoce oceňovanými ve všech výběrových kritériích jsou respondenti s kódem 5 a 3.

Dramaterapeutka souboru byla seznámena s výsledky administrovaných metod, stejně jako s výsledkem porovnání jejího ratingu vzájemné oblíbenosti herců souboru se skutečnou hierarchií vzájemné oblíbenosti.

Někteří respondenti při individuálních rozhovorech s autorkou práce (v rámci získávání informací pro zpracování milieusociogramu) sdělili své důvody, které je vedly k udělení pozitivní či negativní volby.

Získané informace byly využity při plánování sociotechnického zásahu do souboru. Tam, kde to bylo možné (pokud respondenti neoznámili tyto informace za naprosto důvěrné), byla dramaterapeutka s těmito informacemi seznámena, především s důvody, které vedou k některým negativním vztahům mezi členy souboru. Sama při schůzce s autorkou práce doplnila další informace, které k tomuto tématu znala.

Na základě všech dostupných údajů bylo po velice důkladné konzultaci rozhodnuto, jak pojmout plánovaný sociotechnický zásah do souboru. Dramaterapeutka spolu s autorkou práce připravily strategii tohoto zásahu.

Sociotechnický zásah do vztahů v souboru Ježek a čížek

Při snaze o zlepšení mikroklimatu ve skupině bylo rozhodnuto přistoupit k aplikaci nenásilného a nenápadného sociotechnického zásahu do struktury interpersonálních vztahů v souboru.

Plán sociotechnického zásahu spočíval v několika rovinách.

Sběr informací pro milieusociogram probíhal po zpracování I. řady tesu, takže autorka práce již znala rozložení sympatií v souboru a negativní postavení respondentky s kódem 2. Proto při rozhovorech o respondentových názorech na atmosféru v souboru také nenásilně zjišťovala názory na ostatní členy souboru, zejména s cílem získat informace o vztahu respondenta právě ke člence s kódem 2.

Autorka práce se při sběru dat, při rozhovorech s respondenty, citlivě pokoušela přivést je ke slovnímu vyjádření názoru na členku s kódem 2. Hlasitým vyslovením důvodu v některých případech vystoupila určitá iracionalita zastávaného negativního názoru. Není vyloučeno, že už i tyto rozhovory mohly pozměnit názor některých respondentů na členku s kódem 2 nepatrně k lepšímu.

- Dramaterapeutka navrhla obohacení terapeutických cvičení, která pravidelně probíhala v obdobích, kdy soubor nepracoval na nové hře. Navrhla použití specifických technik, ve kterých určitou roli hrála také členka s kódem 2, a které nenásilným způsobem umožnily jí i ostatním, aby se v předem dané formě vyjádřili o svých pocitech ze souboru.

- Při hereckých cvičeních vybírala do týmu s tzv. hvězdou souboru s kódem 3 nebo 5 odmítanou respondentku s kódem 2.

- Velmi vhod přišla později práce na nové hře. Dramaterapeutka dokázala předem přesvědčit režiséra, aby přizpůsobil nový kus sociotechnickému záměru a dal větší prostor hudbě, neboť členka souboru s kódem 2 je hudebnice.

Průběh sociotechnického zásahu byl sledován a důkladně konzultován. Můžeme ho proto velmi stručně shrnout.

- Nový typ dramaterapeutických cvičení se z počátku příliš neosvědčil, některé techniky hrozily vyvolat právě opačný efekt, než byl zamýšlen. Lépe zvolené techniky naopak umožnily určitou katarzi ve skupině a lze mít za to, že přinesly pozitivní efekt ve vztazích mezi členy souboru.

▫ Herecká cvičení, kdy byla členka s kódem 2 častěji vybírána do týmu s „hvězdou“ souboru se osvědčila mimořádně.

▫ Významný efekt připisujeme velkému prostoru, který dostala členka s kódem 2 pro hudbu v nové hře. Jako herečka není kolegy hodnocena pozitivně, spíše naopak, ale jako tvůrce hudební složky hry byla významným přínosem pro celou hru, ve které také poskytovala hudební podporu jednotlivým výstupům ostatních herců.

Dopad sociotechnického zásahu do skupiny

▫ Domníváme se, že členové souboru nedekodovali snahu dramaterapeutky o strategický sociotechnický zásah s cílem více integrovat respondentku s kódem 2 do souboru. Také přítomnost autorky práce ve zkušebně divadla po nějaké době brali členové souboru jako samozřejmost a nespojili si ji s nějakým záměrem.

▫ Předpokládáme pozitivní dopad společné snahy. Změna atmosféry se postupně projevila např. během přestávek mezi zkouškami, kdy se členka s kódem 2 začala spontánně zapojovat do hovorné kuřácké podskupiny. Vliv sociotechnického zásahu na struktury vztahů ve skupině je pojednán v další části práce.

4.4.8 L-J sociometrická technika, zpracování retestu

Retest, tedy II. řada testu, byla administrována 15/12/2009. Mezi I. řadou testu, který byl administrován 24/8/2009, a retestem byl postupně uskutečněn nenásilný sociotechnický zásah do skupiny, do hereckého souboru lidí bez domova Ježek a čížek.

Retest byl metodicky zpracován stejným postupem, jako test. Kvůli přehlednosti této práce je kompletní materiál (sociometrické matice a grafy hierarchické a terčové) umístěn v příloze č. 7.

Shrnutí sociometrické deskripce sociální skupiny, podložené výsledky II. řady L-J sociometrického testu, je zpracováno v diskusi.

▫ *Indexová analýza - souhrn zjištění*

Stručné shrnutí výsledků II. řady testu, s pozorností věnovanou zejména změnám mezi výsledky I. a II. řady testu, které jsou přehledně zobrazeny v tabulkách.

Výběrové kritérium	POČET VOLEB			
	I. řada (počet volících = 8)			
	II. řada (počet volících = 7)			
	počet voleb celkem	vzájemné volby	jednostranné volby	počet izolovaných a opominutých osob
VK 1	23	6	11	1
	20	4	12	2
VK 2	18	4	10	1
	18	3	12	2
VK 3	22	5	12	2
	20	2	16	2
pozitivní VK	63	15	33	4
	58	9	40	6
VK 4	17	3	11	0
	13	3	7	2
VK 5	16	3	10	1
	14	1	12	3
VK 6	14	2	10	0
	12	2	8	3
negativní VK	47	8	31	1
	39	6	27	8
celkem I. řada	110	23	64	5
celkem II. řada	97	15	67	14

Tab. č.12 : Přehled kvality a počtu voleb v I. a II. řadě dotazníků

Můžeme říci, že mírný pokles počtu voleb v zásadě procentuálně odpovídá poklesu počtu volících respondentů (na cca 88%).

Ve II. řadě procentuálně stoupl celkový počet pozitivních voleb na cca 92%, ale poklesl počet vzájemných voleb na cca 60%, zejména pozitivních. Tato skutečnost je ovlivněna disproporcí v počtu volících a volených respondentů (nepřítomnost dvou stálých členů souboru, kteří byli voleni, ale nevolili) a výpočty proto nejsou validní, slouží jen pro orientaci.

Výběrové kritérium	SKUPINOVÉ SOCIOMETRICKÉ INDEXY			
	I. řada (počet volících = 8)			
	II. řada (počet volících = 7)			
	Index koheze K	index koherence KH	Index integrace I	index interakce Int.
VK 1	0,500	0,762	1,000	0,411
	0,381	0,333	0,200	0,357
VK 2	0,333	0,533	1,000	0,321
	0,286	0,250	0,500	0,321
VK 3	0,416	0,560	0,500	0,393
	0,191	0,125	0,500	0,357
pozitivní VK Ø	0,416	0,618	0,833	0,375
	0,286	0,236	0,400	0,345
VK 4	0,250	0,363	0,000	0,304
	0,286	0,429	0,500	0,232
VK 5	0,250	0,400	1,000	0,286
	0,096	0,083	0,333	0,250
VK 6	0,168	0,466	0,000	0,250
	0,191	0,250	0,333	0,214
negativní VK Ø	0,223	0,410	0,333	0,280
	0,191	0,254	0,389	0,232
průměr I. řada	0,320	0,514	0,583	0,328
průměr II. řada	0,239	0,245	0,394	0,289

Tab. č.13 : Přehled indexů v I. a II. řadě dotazníků

Vidíme, že všechny indexy II. řady oproti I. řadě poklesly v pozitivních i negativních kritériích. Indexy koheze a koherence, integrace a interakce jsou ještě nižší než po I. řadě testu.

Bohužel tento výsledek je ovlivněn nepřítomností dvou členů souboru při administraci retestu.

Snížení indexů by svědčilo o nežádoucím snížení soudržnosti ve skupině, ovšem tyto výpočty jsou bohužel zatíženy značnou chybou, neboť dva respondenti z I. řady testu nebyli přítomni retestu. Jako stálí členové souboru mohli být voleni, ale sami nevolili. I při největší snaze se nám ani dodatečně nepodařilo administrovat těmito dvěma respondentům II. řadu testu (retest), takže veškeré indexové výpočty z retestu nejsou validní

▫ *Individuální sociometrický status*

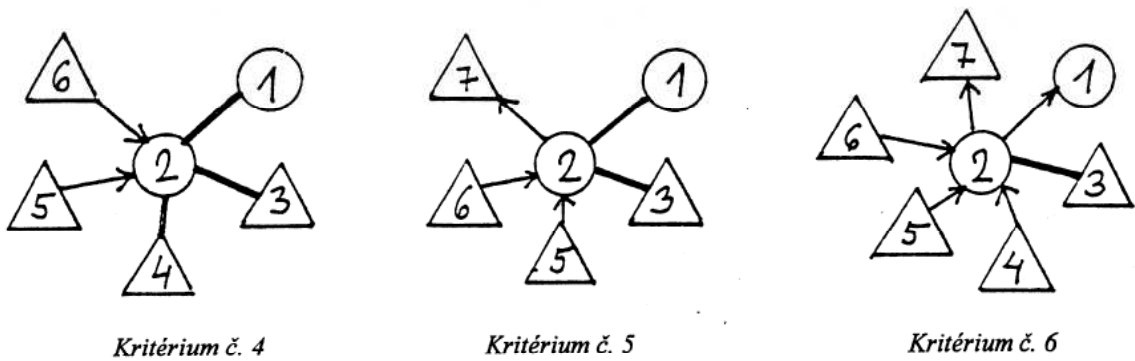
je vyjádřen počtem pozitivních či negativních voleb k celkovému počtu volících členů N-1.

kód respondent a	INDEXY - POZITIVNÍ VOLBY					INDEXY - NEGATIVNÍ VOLBY				
	I. řada		II. řada			I. řada		II. řada		
	Vk 1	VK 2	VK 3	průměr	vývoj statusu	VK 4	VK 5	VK 6	průměr	vývoj statusu
0 (1.Ž)	-	-	-	-	x	-	-	-	-	x
	0,500	0,500	0,333	0,444		0	0	0	0	
1 (2.Ž)	0,143	0,143	0,286	0,190	↑	0,143	0,571	0,286	0,333	↑
	0,143	0,286	0,286	0,238		0,143	0,286	0,143	0,190	
2 (3.Ž)	0	0	0	0	-	0,714	0,571	0,571	0,619	↑↑
	0	0	0	0		0,500	0,333	0,500	0,444	
3 (1.M)	0,714	0,429	0,714	0,619	↓↓	0,143	0,143	0,143	0,143	↓↓
	0,500	0,333	0,167	0,333		0,333	0,500	0,333	0,389	
4 (2.M)	0,571	0,286	0,571	0,476	↑↑	0,429	0,143	0,286	0,286	↑
	0,833	0,500	0,833	0,722		0,333	0,167	0,167	0,222	
5 (3.M)	0,714	0,571	0,571	0,619	↑	0,143	0,143	0,143	0,143	↑
	0,833	0,833	0,667	0,778		0	0	0	0	
6 (4.M)	0,571	0,429	0,429	0,476	↓↓	0,286	0,143	0,286	0,238	↑
	0,167	0,167	0,167	0,167		0,333	0,167	0,167	0,222	
7 (5.M)	0,143	0,143	0	0,095	↓	0,286	0,571	0,143	0,333	↓↓
	0	0	0	0		0,500	0,833	0,667	0,667	
8 (6.M)	0,429	0,571	0,571	0,524	↓	0,286	0	0,143	0,143	↑
	0,286	0,286	0,714	0,429		0	0	0	0	

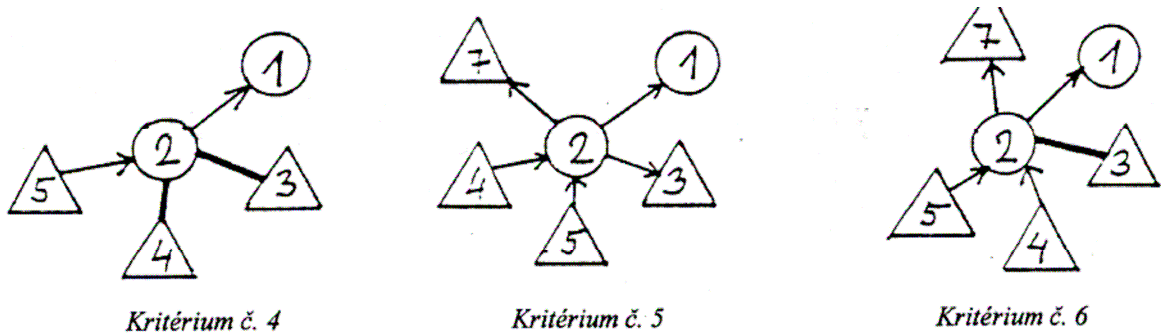
Tab. č.14 : Vývoj individuálních sociometrických indexů

Vidíme, že respondent s kódem 3, dříve jeden z nejoblíbenějších členů souboru, si výrazně pohoršil, také si pohoršili respondenti s kódy 6 a 7. Naopak respondent s kódem 4 je na tom mnohem lépe. Respondentka s kódem 2, která neobdržela v obou řadách testu žádnou kladnou volbu, si v druhé řadě testu polepšila alespoň v počtu negativních voleb, bylo jich méně než v I. řadě.

Zlepšení sociálního statusu respondentky s kódem 2 ve skupině herců Ježek a Čížek byl hlavním záměrem sociotechnického zásahu. Dynamiku vývoje sociometrického statusu nejméně oblíbené členky souboru s kódem 2 lze přehledně porovnat na následujících grafech.

Graf č. 18: Individuální sociogram resp. s kódem 2 v I. řadě testu v negativních VK 4,5,6.

Graf č. 19: Individuální sociogram resp. s kódem 2 ve II. řadě testu v negativních VK 4,5,6.

Je zřejmé, že počet negativních voleb vůči respondentce s kódem 2 (je to žena č.3) se při retestu snížil oproti údajům v testu. Sympatie zůstaly na nule, ale je méně odmítána.

Je otázkou, nakolik lze tento fakt přičíst uskutečněnému sociotechnickému zásahu, a nakolik faktu, že při II. řadě testu nebyli přítomni všichni členové souboru. Například respondentka s kódem 1 nebyla retestu přítomna, přičemž tato v I. řadě testu směřovala svou negativní volbu ve dvou případech vůči respondentce s kódem 2.

Můžeme říci, že respondent s kódem 6 negativní volbu vůči respondentce s kódem 2 ve II. řadě testu již neopakoval. Také respondent s kódem 3 v jednom případě od negativní volby vůči respondentce s kódem 2 ve II. řadě testu upustil. Alespoň zde můžeme potvrdit pozitivní změnu. Respondentka již není nejvíce rejektovaná, ale dělí se o poslední místo s respondentem kód 7.

4.4.9 Rating

Rating oblíbenosti podle dramaterapeutky.

stupeň oblíbenosti	pořadí oblíbenosti	stupeň oblíbenosti vyjádřený verbálně	rating oblíbenosti dle dramaterapeutky	pořadí dle prům. sociometrického indexu *
			kód respondenta	
1	1.	velmi oblíbený člen skupiny, neformální vůdce	5	3, 5
	2.	oblíbený člen skupiny	4	
2	3.		průměrně oblíbený člen skupiny	1
	4.	3		4, 6
3	5.	neoblíbený člen skupiny	6	
	6.		8	
4	7.	velmi neoblíbený člen skupiny, odmítaný	7	7
5	8.		2	2

* viz tabulka č. 14

Tab. č.15 .: Rating stupně oblíbenosti členů skupiny (v rámci I. řady testu)

stupeň oblíbenosti	pořadí oblíbenosti	stupeň oblíbenosti vyjádřený verbálně	rating oblíbenosti dle dramaterapeutky	pořadí dle prům. sociometrického indexu *
			kód respondenta	
1	1.	velmi oblíbený člen skupiny, neformální vůdce	5	5
	2.	oblíbený člen skupiny	3	4
2	3.		průměrně oblíbený člen skupiny	0
	4.	4		8
3	5.	neoblíbený člen skupiny	1	3
	6.		6	1
4	7.	velmi neoblíbený člen skupiny, odmítaný	8	6
	8.		2	2, 7
5	9.		7	

* viz tabulka č. 14

Tab. č.16 .: Rating stupně oblíbenosti členů skupiny (v rámci II. řady testu)

Vidíme, že dramaterapeutka má o interpersonálních vztazích v souboru relativně dobrou představu. Dobře zná nejvíce a nejméně oblíbené členy souboru. Postřehla také skutečné změny, ke kterým došlo po zásahu do struktury vztahů. To je prokázáno také korelací Spearmanovým koeficientem.

4.4.10 Spearmanův a Kendallův koeficient

□ *Spearmanův koeficient pořadové korelace* umožňuje kvantitativní vyjádření vztahu mezi dvěma pořadími dvou proměnných (pokud je možné použít ordinální měření). Slouží ke zjištění těsnosti vztahu mezi dvěma jevy, podle jejichž výskytu byla zkoumaná pořadí sestavena (Chráska, 2006, str.112).

$$r_s = 1 - \frac{6 \cdot \text{suma } d^2}{n \cdot (n^2 - 1)}$$

d = rozdíl mezi oběma pořadími

n = počet respondentů

Spearmanův koeficient může nabývat hodnot -1 , 1 .

-1 = záporný vztah, 0 = žádný vztah, 1 = maximální vztah mezi sledovanými jevy.

Rating obliby je v další části práce zpracován také pomocí Spearmanova koeficientu. Byl využit pro posouzení těsnosti vztahu ke korelaci průměrných pořadí vážených skóre 3. výběrového kritéria (sympatie, obliba) a ratingu oblíbenosti herců provedeného drama-terapeutkou pro obě řady šetření (metoda souběžné validity). Vzhledem k tomu, že nebyl dodržen stejný počet respondentů pro test i retest, není možné použít Spearmanův koeficient ke korelaci výsledků stejných výběrových kritérií mezi I. a II. řadou testu (metoda test-retest validity).

kód respondenta (n=8)	pořadí respondenta		d	d ²
	VK3 (I. řada)	rating I.		
kód 1	6	3	3	9
kód 2	7,5	8	-0,5	0,25
kód 3	2,5	4	-1,5	2,25
kód 4	2,5	2	0,5	0,25
kód 5	1	1	0	0
kód 6	5	5	0	0
kód 7	7,5	7	0,5	0,25
kód 8	4	6	-2	4
suma				16
r_s = 0,810 (vysoká těsnost vztahu *)				

* (Chráska, 2006, str.112)

Tabulka č. 17 : Spearmanův koeficient pořadové korelace mezi VK 3 a ratingem oblíbenosti provedeným drama-terapeutkou pro I. řadu testu

kód respondenta (n=9)	pořadí respondenta		d	d ²
	VK3 (II. řada)	rating II.		
kód 0	4	3	1	1
kód 1	5,5	5	0,5	0,25
kód 2	8,5	8	0,5	0,25
kód 3	5,5	2	3,5	12,25
kód 4	3	4	-1	1
kód 5	1,5	1	0,5	0,25
kód 6	7	6	1	1
kód 7	8,5	9	-0,5	0,25
kód 8	1,5	7	-5,5	30,25
suma				46,5
r_s = 0,613 (střední těsnost vztahu *)				

* (Chráska, 2006, str.112)

Tabulka č.18 : Spearmanův koeficient pořadové korelace mezi VK 3 a ratingem oblíbenosti provedeným dramaterapeutkou pro II. řadu testu

Vidíme, že korelační indexy jsou poměrně vysoké, ukazují překvapivou shodu mezi ratingem dramaterapeutky a skutečnou oblibou členů souboru změřenou testem i retestem.

▫ *Kendallův koeficient shody* umožňuje posoudit těsnost vztahu mezi více než dvěma pořadími. Zde jsme ho využili k určení míry těsnosti vztahu mezi získanými pořadími vážených skóre ve všech pozitivních kritériích v obou sociometrických šetřeních.

Koeficient lze vypočítat podle vzorce (Chráska, 2006, str.114):

$$W = \frac{\text{suma } X^2 - \frac{(\text{suma } X)^2}{n}}{\frac{1}{12} \cdot k^2 \cdot (n^3 - n)}$$

X = součet pořadí

n = počet posuzovaných objektů

k = počet kritérií

Kendallův koeficient může nabývat hodnot /0,1/.

0 = žádný vztah mezi sledovanými jevy, 1 = maximální vztah mezi sledovanými jevy.

I. řada - TEST						II. řada - RETEST					
kód respon denta	získané pořadí			součet pořadí x	x ²	kód respon denta	získané pořadí			součet pořadí x	x ²
	I. VK1	I. VK2	I. VK3				II. VK1	II. VK2	II. VK3		
-	-	-	-	-	-	kód 0	3,5	2	4	9,5	90,25
kód 1	6	6	6	18	324	kód 1	7	6,5	5,5	19	361
kód 2	8	8	7,5	23,5	552,25	kód 2	8,5	8,5	8,5	25,5	650,25
kód 3	1	2	2,5	5,5	30,25	kód 3	2	3,5	5,5	11	121
kód 4	3,5	4	2,5	10	100	kód 4	3,5	3,5	3	10	100
kód 5	2	1	1	4	16	kód 5	1	1	1,5	3,5	12,25
kód 6	3,5	4	5	12,5	156,25	kód 6	6	6,5	7	19,5	380,25
kód 7	7	7	7,5	21,5	462,25	kód 7	8,5	8,5	8,5	25,5	650,25
kód 8	5	4	4	13	169	kód 8	5	5	1,5	11,5	132,25
suma				108	1810	suma				135	2497,5
W = 0,860						W = 0,875					

Tabulka č.19 : Kendallův koeficient shody - určení těsnosti vztahu mezi pořadími respondentů v pozitivních kritériích pro obě řady testu

Vidíme, že indexy jsou velice vysoké, ukazují překvapivou shodu mezi hodnocením všech respondentů v pozitivních kritériích, a to v obou řadách testu.

4.5 DISKUSE

Diskuse hodnotí závěry vycházející z deskripce sociopreferenčního chování členů skupiny parciálně po vyhodnocení I. řady testu, po sociotechnickém zásahu a závěry z celkové situace po vyhodnocení II. řady testu (retestu).

Nálezy, ke kterým jsme dospěli na základě administrace zvolených sociodiagnostických technik sociální psychologie podávají kvalitní deskripci situace v souboru. Šetření dává dostatek podkladů rovněž ke strukturální analýze, nezbytné pro úvahy o sociotechnických opatřeních a pro jejich odpovědné plánování.

Z hierarchických sociogramů *I. řady testu* vyplývá, že zde nejsou zřetelné podskupiny, s výjimkou vzájemných pozitivních voleb mezi respondenty s kódy 3, 4, 1, 5, 8 v různých kombinacích v různých kritériích.

Příjemcem většiny voleb v pozitivních kritériích (I. řada testu) jsou muži, zejména respondent s kódem 5, eventuálně respondent s kódem 3 (výběrové kritérium1). Naopak příjemce většiny negativních voleb v negativních kritériích tvoří ženy, zejména respondentka s kódem 2, kterou nacházíme ve velmi vyhraněné pozici - žádná pozitivní volba. V obdobné pozici nacházíme ještě respondenta s kódem 7, který obdržel významný podíl negativních voleb.

Je zajímavé, že v průměrné rovině, která koresponduje se statistickým konceptem očekávané náhody (6 vážených bodů), se v obou testech pro všechna kritéria umístil pouze jediný respondent.

Pouze jediný respondent se v jediném kritériu umístil v zóně 5 (více než 12 bodů), získal 14 bodů.

V souhrnu lze říci, že v souboru je jako výrazně pozitivní osobnost chápán respondent s kódem 5, který má největší sociometrický status. Naopak můžeme brát za prokázané, že v souboru je jako výrazně negativní osobnost chápána respondentka s kódem 2, na kterou jsou koncentrovány negativní sociální preference. Nikdo není v pozici oblíbeného a zároveň odmítaného člena skupiny.

V souboru je nápadný poměrně pozitivní poměr mezi vzájemnými a jednostrannými volbami v pozitivních výběrových kritériích. U každého pozitivního výběrového kritéria tvoří vzájemné volby téměř polovinu všech voleb. U negativních výběrových kritérií je vzájemných voleb méně, z čehož lze usoudit, že se může jednat o animozity, které nevznikly na základě vážných vzájemných konfliktů.

Ze získaných údajů byla zpracována analýza indexů skupinového sociopreferenčního chování. Hodnoty skupinových operacionálních charakteristik, jako je sociometrická integrace, koheze a koherence skupiny jsou velice nízké. Sociometrické indexy nabývají nízkých hodnot a svědčí tak o relativně nepříznivém sociálním mikroklimatu v souboru.

Toto zjištění není příliš překvapivé ve skupině lidí, kteří jsou poznamenáni určitou ostražitostí a uzavřeností, jak kvůli negativním životním zkušenostem, tak z titulu jakési herecké individuality. Navíc skupina je polootevřená, takže občas se do ní na čas zařadí nový člen, který někdy potvrdí jejich negativní zkušenosti s lidmi.

Další metodou zvolenou k základnímu popisu faktorů preformujících současnou sociální situaci v souboru byla technika Engelmayerova milieusociogramu, kde jsme pracovali s ad hoc pozměněným katalogem sociálních nápadností. Zpracování *výsledků milieusociogramu* potvrdilo, že každý člen ve skupině vykazuje ve své anamnéze významné množství znaků sociální nápadnosti, což lze očekávat ve skupině lidí bez domova.

Mezi členy souboru je ze zkoumané sociální zátěže nejvíce přítomný syndrom neexistence domova a odpovídajícího bydlení, dále je to absence odpovídajícího zdroje obživy, vysoce zastoupený je také syndrom nedobrého zdravotního stavu. Zdravotní stav respondentů je výrazně nedobrá, velmi častá je psychická porucha. Snad nejdůležitější v sociální zátěži jsou syndromy získané v orientační rodině (narušená rodina v dětství a abnormální výchovná situace v dětství). Respondenti si v nejméně polovině případů nesou závažnou sociální zátěž z dětství, z orientační rodiny. Nositel syndromu většinou vykazuje několik symptomů společně.

Ke kvantitativní analýze sociální zátěže byly použity Engelmayerovy indexy. Podle kvocientu střední četnosti symptomů zátěže připadá na každého člena souboru téměř 12 symptomů (příloha č. 2). Tento počet je skutečně alarmující.

Vyhodnocení doplňkových technik spolu se sociální zátěží nepřineslo prokazatelné souvislosti se sociometrickým statutem. Je tu např. viditelná souvislost nejvyšší naměřené agresivity u respondenta s nejvyšší sociální zátěží. Je také zřetelná vazba mezi 2. pořadím v agresivitě a nejvyšším počtem negativních bodů v technice „hádej kdo?“. Nicméně u ostatních respondentů, např. s kódem 6, který má také nejvyšší naměřenou sociální zátěž, je agresivita hodnocena jako téměř nejnižší. Také respondent s evidentně nejnižší sociální zátěží se v doplňkových technikách umístil průměrně.

Deskribovali jsme tedy stávající situaci a pokusili jsme se vymezit a specifikovat determinanty současného stavu. Díky sociometrickým údajům bylo možno pokusit se formulovat a adekvátně sociotechnicky zasáhnout do sociální struktury kolektivu a pozměnit jej příznivěji vzhledem ke stanoveným cílům.

Bylo rozhodnuto provést *sociotechnický zásah*, jehož průběh je stručně popsán v textu práce. Cílem zásahu bylo především zlepšit mikroklima v souboru se zřetelem na zlepšení sociometrického statusu nejvíce rejektované respondentky s kódem 2. Průběh sociotechnického zásahu byl sledován a důkladně konzultován s dramaterapeutkou, která navrhla způsob provedení a sama ho se skupinou (se snahou nedat členům skupiny rozpoznat sociotechnický cíl) prováděla.

Některé zvolené metody se příliš neosvědčily, naopak lépe zvolené techniky přinesly pozitivní efekt ve vztazích mezi členy souboru. Změna atmosféry se postupně projevila např. během přestávek mezi zkouškami, kdy se členka s kódem 2 (objekt sociotechnické snahy o lepší začlenění do skupiny) začala spontánně zapojovat do hovorné kuřácké podskupiny.

Po cca třech měsících (tedy po dostatečném časovém odstupu) od zahájení pokusu změnit mikroklima ve skupině byla administrována *II. řada testu (retest)*. Následující závěry vycházejí z deskripce sociopreferenčního chování vyjádřeného pomocí hierarchických a terčových grafů po vyhodnocení II. řady testu:

Mírný pokles počtu voleb v retestu percentuelně odpovídá poklesu počtu volících respondentů. Trvá menší ochota respondentů uvést negativní volby oproti pozitivním volbám

V souboru stále nejsou zřetelné žádné podskupiny, s výjimkou pozitivních vzájemných voleb mezi respondenty s kódy 0, 3, 4, 5 v různých kombinacích. Oproti první řadě se složení těchto osob změnilo.

Příjemcem většiny voleb v pozitivních kritériích je stále respondent s kódem 5. Je jedinou tzv. sociometrickou „hvězdou“ v kolektivu, což lze považovat za zdravé. Na velmi dobré pozici se umístila respondentka s kódem 0 (nula). Je výrazně nejoblíbenější ze žen v souboru, ačkoli několik předchozích měsíců v souboru nepůsobila. Oproti I. řadě již není příjemcem většiny voleb v negativních kritériích respondentka s kódem 2, ale respondent s kódem 7. Výrazně se také zhoršil sociometrický status respondenta s kódem 3.

V průměrné rovině, která koresponduje se statistickým konceptem očekávané náhody (6 vážených bodů), se pro všechna kritéria umístili 3 respondenti vůči jednomu v I. řadě.

Nikdo se neumístil v zóně 5, v centru terčového sociogramu, neboť nikdo nezískal více než 12 bodů. V I. řadě to byl 1 respondent.

V souhrnu lze říci, že v kolektivu je jako výrazně pozitivní osobnost chápán respondent s kódem 5 a ze žen se vysoko umístila žena s kódem 0 (nula).

Můžeme brát za prokázané, že v kolektivu je jako výrazně negativní osobnost chápán respondent s kódem 7. Oproti I. řadě, kdy byla nejvíce odmítaná respondentka s kódem 2, nastal u tohoto respondenta výrazný pokles preferencí, resp. se zvýšil počet jeho odmítnutí. Zhoršení sociometrického statusu u respondenta s kódem 7 připisujeme propuknutí depresivního stavu při jeho diagnostikované bipolární afektivní poruše. Cca měsíc před administrací retestu jsme si všimli nápadné změny v jeho chování a prožívání. Co se týče výrazného zhoršení sociometrického statusu respondenta s kódem 3, připisujeme to poměrně nečitelné změně jeho chování v souvislosti se znovu zařazením respondentky s kódem 0 (nula) do souboru.

Nikdo ze souboru není hodnocen zároveň pozitivně i negativně. Do kategorie SIP (significantly ignored person) můžeme zařadit respondenty s kódy 1 a 8. Tato informace ovšem není validní, neboť právě tyto dva respondenti nebyli přítomni administraci II řady testu.

Poměrně pozitivní poměr mezi vzájemnými a jednostrannými volbami v pozitivních výběrových kritériích z I. řady testu poklesl a ve II. řadě testu tvoří jen zhruba 1/3 všech voleb.

Celkově můžeme označit interaktivní chování členů souboru jako centrifugální, tzn., že v grafickém vyjádření se více šetřených osob nachází v okrajových zónách sociometrického terče. To svědčí o nízkém stupni sounáležitosti souboru.

Také z retestu byla zpracována indexová analýza. Indexy skupinové sociopreference skýtají informaci o negativním vývoji mikroklimatu v souboru, neboť hodnoty sledovaných indexů vykázaly pokles. Indexy koheze a koherence, integrace a interakce jsou nižší než po I. řadě testu. To by svědčilo o nežádoucím snížení soudržnosti ve skupině, ovšem tyto výpočty jsou bohužel zatíženy značnou chybou, neboť došlo k disproporcii mezi počtem volených a volících - dva respondenti z I. řady testu nebyli přítomni retestu. Jako stálí členové souboru mohli být voleni, ale sami nevolili. To s sebou nese chybu v počtu vzájemných voleb, které jsou při výpočtu zmíněných indexů stěžejní.

Změna počtu volících mezi I. a II. řadou testu znemožňuje korelovat Spearmanovým koeficientem. Tato okolnost brání zjistit a vyjádřit Spearmanovým koeficientem pořadové korelace souvislosti mezi hodnotami získanými vzájemnou korelací jednotlivých sociometrických kritérií test proti retestu. Zároveň je touto okolností znemožněno použít korelační matice a zhodnotit dynamiku vývoje vztahů ve skupině korelací jednotlivých výběrových kritériích a mezi oběma řadami testu.

Posouzení Spearmanovým koeficientem jsme alespoň použili k validizaci nálezu v testu i retestu - korelovali jsme výsledek hodnocení průměrných pořadí vážených skóre (výběrové kritérium 3 -sympatie) s ratingem oblíbenosti posuzovaných osob podle dramaterapeutky. Hodnoty koeficientů prokazují souběžnou validitu výsledků sociometrického šetření.

Korelační indexy ratingu dramaterapeutky jsou velmi vysoké a potvrdily, že dramaterapeutka má velmi správnou představu interpersonálních vztazích v souboru.

Vzhledem k osobitosti respondentů, kteří zpravidla teprve pracují na zdokonalení svých klíčových sociálních kompetencí prací v souboru Ježek a čížek, je třeba považovat za velice pozitivní a dostačující fakt, že se administrace I. řady testu zúčastnili všichni respondenti.

U respondentů s kódy 3 a 7 výrazně poklesl sociometrický status, naopak respondent s kódem 4 je na tom lépe. Respondentka s kódem 2 stále neobdržela žádnou kladnou volbu, ale polepšila si v počtu negativních voleb. Sympatie zůstaly na nule, ale je méně odmítána.

Zlepšení sociometrického statusu respondentky s kódem 2 ve skupině herců Ježek a čížek bylo hlavním záměrem sociotechnického zásahu. Je otázkou, nakolik lze fakt zlepšení sociometrického statusu přičíst sociotechnickému zásahu a nakolik faktu, že při II. řadě testu nebyli přítomni všichni členové souboru. Zlepšení statusu respondentky s kódem 2 podle našeho názoru bylo odstartováno strategickým sociotechnickým zásahem, ale v reakci na vstřícnější přístup kolegů se také ona začala chovat přívětivěji. Podle individuálního grafu pro respondentku kód 2 v testu a retestu je vidět pozitivní změna. V tomto bodě můžeme potvrdit cílenou pozitivní změnu.

ZÁVĚR

Záměrem tohoto výzkumu sociálního mikroklimatu v malé sociální skupině v divadle Ježek a čížek bylo v konečném důsledku prospět členům souboru, lidem bez domova, aby byli ve skupině lépe sociálně provázáni. Přívětivější tvůrčí prostředí by znásobilo teatroterapeutický efekt práce v souboru, což by přinášelo větší sociálně pedagogický efekt.

Mezilidské vztahy herců bezdomoveckého divadla byly zkoumány L-J sociometrickou technikou (a dalšími sociometrickými metodami) a terapeutickými metodami byl učiněn pokus o jejich zlepšení. K administraci sociometrického testu došlo ve dvou termínech o dostatečném časovém odstupu.

Před zahájením výzkumu jsme stanovili 4 cíle a zde informujeme o jejich splnění.

Cíl 1 : Pomocí vědecké metody umožnit základní vhled do struktury mezilidských vztahů v souboru, umožnit popsat stávající situaci sociálně psychologickými prostředky a analyzovat určující faktory současného stavu tak, aby rozbor umožnil co nejpřesnější interpretaci stavu.

Pomocí L-J sociometrické metody jsme deskribovali stávající situaci, což nám umožnilo vhled do struktury mezilidských vztahů v souboru a také analýzu a interpretaci současného stavu

Cíl 2: Na základě zjištěných sociometrických údajů formulovat návrh vhodných sociotechnických zásahů do struktury kolektivu pro případ nápravy zjištěného nesouladu ve struktuře vztahů mezi členy skupiny.

Byla formulována strategie sociotechnického zásahu s cílem zvýšit soudržnost kolektivu a napravit zjištěné nerovnosti ve struktuře vztahů ve skupině a reintegrovaná rejektovaná členy skupiny. Tento zásah byl uskutečněn a řízeným psychagogickým úsilím intervenoval ke změně sociálního začlenění nejvíce rejektované respondentky. Jak doporučuje Musil, byly k tomu využity oblíbené osoby s centrálním sociometrickým statutem. Přitom nebyla opomenuta významná zákonitost, že výkonnost osob ve skupině je funkcí právě sociometrického statusu. (Musil, Musilová, 2008) Dále bylo navrženo zvýšit pozitivní motivaci členů souboru pro plnění formálních cílů, např. včasné docházky, systém odměn apod., a hledat způsob zvýšení soudržnosti souboru nejen uvnitř, ale také navenek, účastí v hereckých soutěžích atd. Zásah měl zkvalitnit tvůrčí a terapeutickou práci ve skupině.

Cíl 3: V dostatečném časovém odstupu provést readministraci testu, která by měla informovat o dynamice vztahů v souboru. Druhý výzkum by měl zpětnovazebně informovat o tom, do jaké míry bylo toto řízené socioterapeutické působení dramaturgyně na soubor účinné.

Administrovali jsme retest a provedli jeho zpracování. Sociometrické indexy ukázaly nežádoucí pokles koheze a koherence skupiny. Výsledky retestu nejsou bohužel validní, neboť při jeho administraci nebyli přítomni a nevolili všichni volení členové souboru. Proto nebyly provedeny korelační výpočty a porovnána dynamika vývoje vztahů. Sociometrická deskripce určila status nejvíce rejktované respondentky, který se po provedení sociotechnického zásahu zlepšil oproti testu v I. řadě. Žádoucí pozitivní změnu ve statusu rejktované členky lze s největší pravděpodobností připsat vlivu sociotechnického zásahu.

Cíl 4: Ověřit přínos sociometrické techniky při plánování socioterapeutického ovlivňování skupiny.

Sociometrická technika se ukázala jako citlivý nástroj poznání struktury interpersonálních vztahů a posloužila při plánování socioterapeutického ovlivňování skupiny. V našem případě byla dramaterapeutka, tedy vedoucí souboru, o interpersonálních vztazích v souboru velmi dobře informována a náš výzkum potvrdil její odhad. Sociometrická metoda je nosná, nejlépe v kombinaci s dalšími technikami pro prohloubení nálezu.

Výzkum byl zaměřen na determinanty kvantity a kvality interpersonálních vztahů, které jsme v práci vymezili. Je třeba chápat, že relativně obtížná práce se souborem závisí mj. na značné kumulaci symptomů soc. zátěže. Nepochybně existují i faktory čistě psychologického a medicínského rázu, které jsme ale nehodlali výzkumně postihnout: např. mentální úroveň respondentů nebo stupeň psychopatizace či sociopatizace. Tyto faktory jsou skryté, předem dané a nezměnitelné. Roli hraje také motivovanost pro hraní v divadle. K tomu přistupují aktuálně prožívané komplikace s uspokojením těch nejzákladnějších lidských potřeb členů souboru. Je vhodné tyto příčiny znát a snažit se redukovat jejich nepříznivý účinek.

Tato sociometrická studie byla provedena na společenskou objednávku a splnila všechny stanovené cíle. Pro soubor divadla lidí bez domova Ježek a čížek znamenaly výsledky šetření určitý prospěch, napravení některých vztahů, zlepšení mikroklimatu v souboru. Podrobně zpracovaný sociometrický nálezu může být uplatněn při eventuálním individuálním psychologickém poradenství pro zúčastněné respondenty.

Provedený výzkum pokračuje v řadě těch, které v Československu v 70. letech započal prof. Musil a které ověřily platnost L-J sociometrické techniky pro plánování strategického socioterapeutického ovlivnění mezilidských vztahů v malé sociální skupině.

Během šetření se nám podařilo zjistit důvod náhlého zhoršení mikroklimatu v souboru, ke kterému došlo během roku 2009. Respondenti cítili negativní napětí mezi oblíbenou dramaterapeutkou a vedením organizace Ježek a Čížek. Dalším důvodem byla obava o osud souboru kvůli finanční nouzi této neziskové organizace a ohrožené dotaci na další rok. Nadaná a obětavá dramaterapeutka počátkem roku 2010 ze souboru odešla, herců se ujali mladí lidé z DAMU a soubor pracuje dál.

Věříme, že započaté úsilí o zlepšení klimatu v souboru sociálního divadla Ježek a Čížek bude pokračovat a že teatroterapeutická skupina bude úspěšně pracovat v přátelském, a integrativním prostředí. Protože člověka člověkem dělá interakce, komunikace a cit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BARTOŠOVÁ Vlasta *Interpersonální vztahy a vlastnosti osobnosti*. Brno: Ústav pro další vzdělávání ZSP, 1970. ISBN není
- [2] BELZ, Horst, SIEGRIST, Marco *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6
- [3] ČERNOUŠKOVÁ, Viola *Sociální psychologie: užitá sociometrie v pedagogické praxi*. Olomouc:PF Univerzita Palackého,1987. ISBN není
- [4] DISMAN, Miroslav *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-822-9
- [5] DRÁBEK, Miroslav *Náhradní služba*. Praha: Revolver revue, 2008. ISBN 978-80-87037-09-6.
- [6] DUNOVSKÝ Jiří *Dítě a poruchy rodiny*. Praha:Avicenum, 1986. ISBN není
- [7] GEIST, Bohumil *Psychologický slovník*. 2. vydání. Praha: Vodnář, 2000. ISBN 80-86226-07-7
- [8] HANÁKOVÁ Marie *Divadlo jako nástroj pomoci v bezdomoveckém divadle Ježek a čížek*. Diplomová práce. Brno, 2009. Vedoucí práce MgA. Lenka Remsová
- [9] HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena *Psychologický slovník*. 1. vydání, Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- [10] HAYESOVÁ, Nicky *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-415-X.
- [11] HRADECKÝ, Ilja, HRADECKÁ, Vlastimila *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4
- [12] CHRÁSKA, Miroslav *Úvod do výzkumu v pedagogice*. Olomouc: PF Univerzita Palackého, 2006. ISBN 80-244-13678-1.
- [13] CHRÁSKA, Miroslav *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu*. Praha : Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [14] JANDOUREK, Jan *Sociologický slovník*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0
- [15] KRATOCHVÍL Stanislav *Skupinová psychoterapie v praxi*. Praha: Galén, 1995. ISBN 80-85824-20-5
- [16] KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra a kol. *Člověk - prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2

- [17] KRAUS, Blahoslav Sociální aspekty výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-841-9
- [18] KŘIVOHLAVÝ, Jaro *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-774-4.
- [19] LANGMAIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada Publishing a.s., 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- [20] MATOUŠEK, Oldřich *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9
- [21] MUSIL, Jiří V. *Sociometrie v psychologické kognici. Nástroj sociální kompetence učitele*, Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, Cyrilometodějská teologická fakulta UPOL, 2003. ISBN 80-238-8935-4.
- [22] MUSIL, Jiří V.; SMĚŠNÁ, Michaela *L-J sociometrická technika*. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 2006. ISBN 80-903449-1-7.
- [23] MUSIL, Jiří V.; MUSILOVÁ, Marcela *Sociografie- milieusociogram*. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 2008. ISBN 978-80-903449-5-2.
- [24] PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0607-9
- [25] PETRUSEK, Miloslav *Sociometrie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1969. ISBN není
- [26] PETRUSEK, Miloslav; MILTOVÁ, Alena; VODÁKOVÁ, Alena *Sociologické školy, směry, paradigmata*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-81-8
- [27] ŘEŘICHOVÁ, Markéta Teatrot terapie. Diplomová práce. Brno 2006. Vedoucí diplomové práce PhDr. Mgr. Dana Zámečnicková, Ph.D.
- [28] ŘEZÁČ, Jaroslav *Sociální psychologie* Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6
- [29] SCHECHNER, Richard, SCHUMAN Mady *Ritual, play and performance: readings in the social science/theatre*. New York: The seabury press, 1976. ISBN 0-8164-9285-9
- [30] SLEJŠKA, Dragoslav *Sociometrické výzkumy pracovních skupin*. Hradec Králové: Institut pro sociální analýzu v Hradci Králové, 1970. ISBN není
- [31] VÁGNEROVÁ, Marie *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- [32] VALENTA Milan a kol. *Rukověť dramaterapie a teatrot terapie*. Olomouc: Univerzita Palackého PF, 2006. ISBN 80-244-1358-2

Elektronické zdroje:

[33] Ježek a čížek, <http://www.jezekacizek.cz/>

[34] Naděje, <http://www.nadeje.cz>

[35] [mistnikultura.cz](http://www.mistnikultura.cz): Divadlo bez přístřeší. [online],[cit.27.ledna 2009] dostupné na
< <http://www.mistnikultura.cz/divadlo-lidi-bez-pristresi>>

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Dotazník L-J sociometrické techniky pro šetření v divadle Ježek a čížek
- P II Heslový katalog sociálních nápadností pro milieusociogram
- P III Rozložení sociální zátěže respondentů
- P IV Složení respondentů dle různých aspektů
- P V Dotazník pro metodu „Hádej kdo?“
- P VI Dotazník pro metodu „Měření agresivity“
- P VII Kompletní zpracování II. řady testu (retestu) L-J sociometrické techniky
- P VIII Výpočtové vzorce pro indexovou analýzu

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK L-J SOCIOMETRICKÉ TECHNIKY

Dotazník pro herce divadelního souboru Ježek a Čížek k vypracování L.-J. sociogramu.				
Prosím OZNAČTE SVÉ JMÉNO v seznamu, doplňte informace o sobě a ODPOVĚZTE NA OTÁZKY.				
jméno	věk	vzdělání	pův. profese	místo původu
jméno - kód 1				
jméno - kód 2				
jméno - kód 3				
jméno - kód 4				
jméno - kód 5				
jméno - kód 6				
jméno - kód 7				
jméno - kód 8				
(jméno - kód 0)				
1. otázka : S kým ze souboru J+Č byste nejraději spolupracoval/a na nové hře ?				
	1.			
	2.			
	3.			
2. otázka: Komu ze souboru J+Č tolik důvěřujete, že byste mu půjčil/a peníze?				
	1.			
	2.			
	3.			
3. otázka: Kdo ze souboru J+Č je vám nejsympatičtější?				
	1.			
	2.			
	3.			
4. otázka: S kým ze souboru J+Č byste nejméně rád/a spolupracoval/a na nové hře ?				
	1.			
	2.			
	3.			
5. otázka: Komu ze souboru J+Č nejméně důvěřujete, nepůjčil/a byste mu peníze?				
	1.			
	2.			
	3.			
6. otázka: Kdo ze souboru J+Č je vám nejméně sympatický?				
	1.			
	2.			
	3.			

Děkuji za spolupráci.

PŘÍLOHA P 2: HESLOVÝ KATALOG SOCIÁLNÍCH NÁPADNOSTÍ PRO MILIEUSOCIOGRAM SOUBORU J+Č

1. Narušená rodina v dětství:

- a) Vinou otce-matky, neúplná rodina v důsledku rozvodu rodičů, úmrtí otce-matky,
- b) neharmonické, nespořádané manželství rodičů, společná domácnost s druhem,
- c) nevlastní otec – matka,
- d) výchova prarodiči,
- e) dětství v domově, v opatrovnické péči (vráceno zpět do rodiny),
- f) nemanželské dítě,
- g) v dětství žil otec - matka mimo rodinu (vzdálené pracoviště s delší odlukou od domova, vězení, práce v zahraničí),
- h) jako dítě v adopci (osvojené dítě), dítě v pěstounské péči.
- i) neobvyklé stáří rodičů, velký věkový rozdíl

2. Abnormální struktura orientační rodiny:

- a) jedináček,
- b) početná rodina (od 5 dětí),
- c) nepřiměřené postavení dítěte mezi sourozenci (benjamín),
- d) opožděnc (velký věkový rozdíl mezi sourozenci),
- e) v dětství preferované – zamítané dítě (otcem – matkou).

3. Abnormální výchovná situace v dětství:

- a) abnormální emocionální, overprotektivní, hyperprotektivní výchova, přílišná péče erotizující, rozmazlující výchovný přístup, nadměrné hýčkání,
- b) nepřiměřená, tvrdá, rejektivní (zavrhující), nedětská, chladná výchova,
- c) bezcílná, nejednotná, 'zmatená výchova',
- d) nedostatečně výchovně stimulující prostředí (nezájem rodičů o dítě, lhostejné okolí, dítě často ponecháno samo sobě),
- e) negativní či nepřátelský postoj rodičů ke škole, neschopnost rodičů vychovávat,
- f) výrazně neurotizující rodinné prostředí,
- g) rodina přesídlence.

4. Zaměstnání, zdroj obživy v posledních 10 letech většinou:

- a) bez zaměstnání,
- b) střídavé a nestálé zaměstnání
- c) zaměstnání neodpovídající kvalifikaci,
- d) prodej NP
- e) nikdy nepracoval/a
- f) náhodný příjem (sběr, žebrání, krádeže, prostituce atd.)

5. Bydlení v posledních 10 letech většinou:

- a) u přátel, v podnájmu, v chatce
- b) na komerční ubytovně,
- c) v azylu pro osoby bez přístřeší (ubytovna AS, Naděje, Hermes atd.),
- d) Dům na půl cesty, Dům světla, chráněné bydlení atd.
- e) bez přístřeší (alternativní přístřeší – vagón, jeskyně, most, kanál, stan atd.)

6. *Rodina orientační a reprodukční, sociální síť:*

- a) založil/a rodinu, se kterou se dlouhodobě nestýká
- b) nepřispívá na živobytí a výchovu dítěte
- c) s orientační rodinou se nestýká,
- d) rodiče nežijí, žádní příbuzní již nežijí
- e) nemá žádné přátele
- f) společenský styk pouze s osobami v podobném životním postavení

7. *Zdraví*

- a) duševní, psychická nemoc
- b) fyzické omezení, invalidita
- c) chronické nemoci (astma, srdeční choroby, oběhové poruchy atd.)
- d) HIV pozitivní
- e) závislost alkoholová, závislost drogová
- f) věk nad 60 let
- g) pokus o sebevraždu

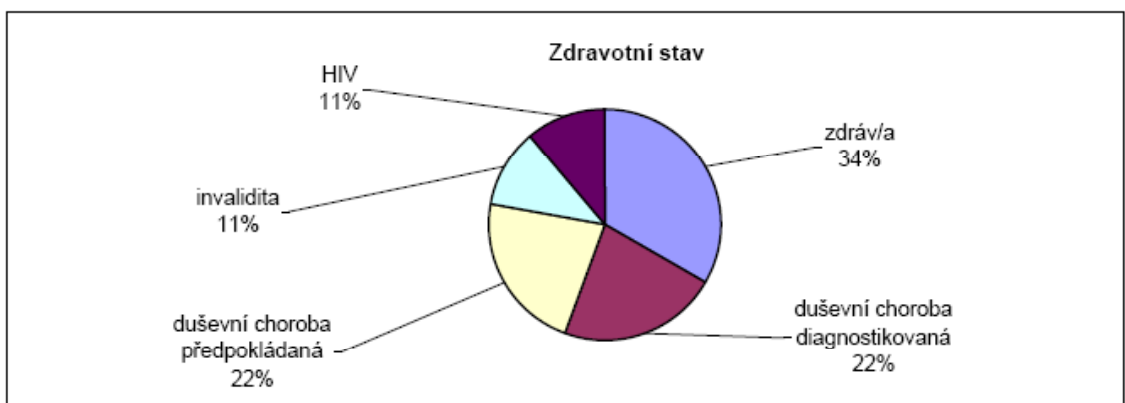
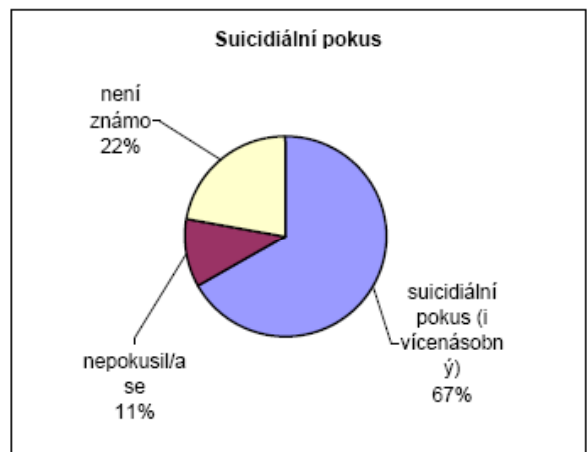
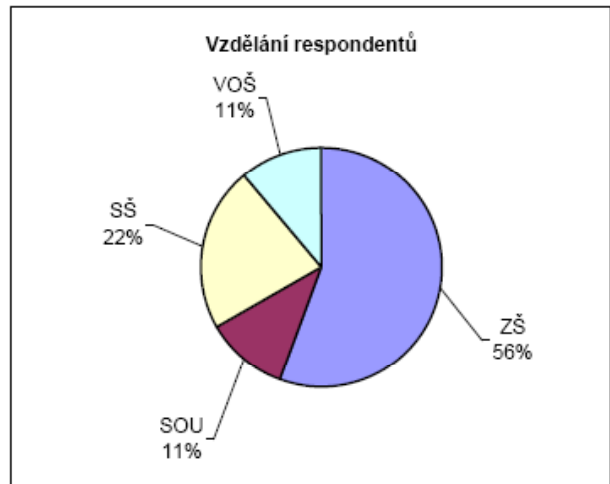
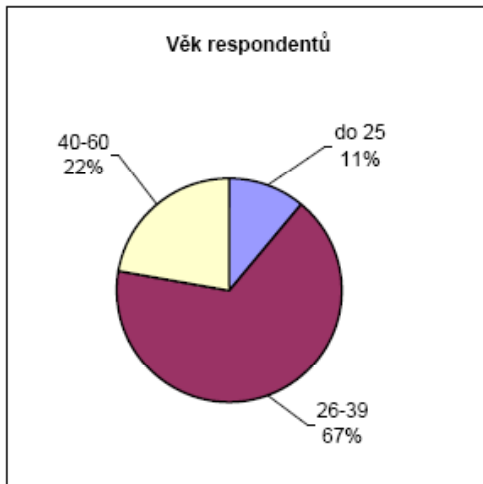
8. *Vězení,*

- a) Pobyť ve vězení
- b) Podmínečný trest OS

PŘÍLOHA P 3: ROZLOŽENÍ SOCIÁLNÍ ZÁTĚŽE, PODKLAD PRO ZPRACOVÁNÍ HISTOGRAMU A SOCIOGRAFICKÉ KARTY

kód soc. zátěže	kód respondenta								suma soc. zátěže		
	0	1	2	3	4	5	6	7		8	
1	a		X				X	X		X	4
	b		X								1
	c										-
	d		X					X			2
	e								X		1
	f		X								1
	g										-
	h										-
	i				X			X	X		3
2	a		X					X			2
	b								X		1
	c										-
	d										-
	e	X							X		2
3	a						X				1
	b		X		X				X		3
	c							X			1
	d				X						1
	e										-
	f	X		X			X		X	X	5
	g		X								1
4	a		X	X	X			X	X		5
	b	X	X	X			X	X	X	X	7
	c			X		X	X			X	4
	d					X		X			2
	e										-
	f	X						X	X		3
5	a	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9
	b						X	X	X		3
	c	X		X	X		X	X	X		6
	d						X	X			2
	e	X		X	X		X	X	X		6
6	a										-
	b			X							1
	c										-
	d				X						1
	e			X					X		2
	f	X		X							2
7	a		X	X	X			X	X	X	6
	b				X						1
	c			X							1
	d							X			1
	e	X	X	X			X				4
	f										-
	g	X		X	X		X	X	X		6
8	a				X			X			2
	b				X				X		3
soc.	10	12	14	13	2	14	17	17	7	106	

PŘÍLOHA P 4: VĚKOVÉ, VZDĚLANOSTNÍ, ZDRAVOTNÍ AJ. SLOŽENÍ RESPONDENTŮ

**PŘÍLOHA P 5 : DOTAZNÍK PRO ADMINISTRACI METODY
„HÁDEJ KDO?“**

Dotazník pro herce divadelního souboru J+Č , modifikace metody "Hádej kdo?"	
Prosím, OZNAČTE SVÉ JMÉNO v seznamu, případně doplňte do seznamu.	
jméno respondenta/tky 1	
jméno respondenta/tky 2	
jméno respondenta/tky 3	
jméno respondenta/tky 4	
jméno respondenta/tky 5	
jméno respondenta/tky 6	
jméno respondenta/tky 7	
jméno respondenta/tky 8	
jméno respondenta/tky 0	
VEŠKERÉ INFORMACE JSOU NAPROSTO ANONYMNÍ PRO OSTATNÍ ČLENY SOUBORU.	
1. otázka : Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejpilnější v divadle ?	
2. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejpravdomluvnější?	
3. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejodvážnější?	
4. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejméně přátelský?	
5. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejoblíbenější?	
6. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejméně oblíbený?	
7. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejbystřejší při divadelní práci?	
8. otázka : Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejslušnější ?	
9. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejdrzejší?	
10. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejméně příjemný?	
11. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejpomalejší?	
12. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejvíce uzavřený?	
13. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejvíce přátelský?	
14. otázka: Kdo ze souboru J+Č je podle vás nejprohnanější?	

Děkuji za spolupráci.

PŘÍLOHA P 6 : DOTAZNÍK PRO ADMINISTRACI METODY „MĚŘENÍ AGRESIVITY“

Dotazník pro herce divadelního souboru Ježek a Čížek , metoda A. Krkoviče

Prosím, PŘÍRAĎTE PODLE SVÉHO NÁZORU ČÍSLICI 1 - 5 PODLE NÁSLEUJÍCÍ ŠKÁLY
KE KAŽDÉMU JMÉNU včetně svého.

ŠKÁLA 1 - 5:	
1.	Vyhýbá se nedorozumění a srážkám s kolegy i tehdy, jestliže ho svým jednáním k tomu vyzývají. Nikdy se nezlobí na kolegy ani na režiséra/režisérku a ani je nekritizuje
2.	Občas se na některé kolegy rozzlobí, také je kritizuje, ovšem jen tehdy, jestliže ho velmi urazí nebo skutečně napadnou.
3.	Dovede být útočný/á vždy, když je napaden/a. Nebojí se, nemá přehnaný sklon k nepřátelství vůči jiným (ani vůči útočníkům).
4.	Často upadá do hádek a sporů, rád/a je vyvolává, dovede se vysmívat jiným, má sklon kritizovat vše a každého.
5.	Útočí a napadá téměř bez příčiny. Těžko se dohodne s jinými, nedovede spolupracovat s většinou kolektivu, je připraven/a na hádky a bitky i při nepatrných neshodách.

jméno	přiřaďte číslo škály 1 - 5
Jméno respondenta/tky s č. 1	
Jméno respondenta/tky s č. 2	
Jméno respondenta/tky s č. 3	
Jméno respondenta/tky s č. 4	
Jméno respondenta/tky s č. 5	
Jméno respondenta/tky s č. 6	
Jméno respondenta/tky s č. 7	
Jméno respondenta/tky s č. 8	

**VEŠKERÉ INFORMACE JSOU
NAPROSTO ANONYMNÍ
PRO OSTATNÍ ČLENY SOUBORU**

Děkuji za spolupráci.

PŘÍLOHA P 7 : KOMPLETNÍ ZPRACOVÁNÍ II. ŘADY TESTU (RETESTU) L-J SOCIOMETRICKÉ METODY

1. Presentace registrovaných údajů o skupině - grafické zpracování (sociometrické matice, hierarchické a terčové sociogramy)

- Matice, pozitivní VK

II. Řada dotazníků		S kým ze souboru byste nejraději spolupracoval/a na nové hře?								
		obdržené volby (číslo volené / ho)								
Matice č. 1		0	1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	0				1		2			3
	1	x		x	x	x	x	x	x	x
	2					2	3	1		
	3	1				3	2			
	4		3		2					1
	5	2			1	3				
	6	2				3	1			
	7					2	1			
	8	x	x	x	x	x	x	x	x	
počet voleb	3	1	0	3	5	5	1	0	2	20
vzájemné	2	0	0	3	1	2	0	0	0	8
jednostranné	1	1	0	0	4	3	1	0	2	12
1.volba	1	0	0	2	0	2	1	0	1	*3
2.volba	2	0	0	1	2	2	0	0	0	*2
3.volba	0	1	0	0	3	1	0	0	1	*1
vážené body	7	1	0	8	7	11	3	0	4	
pořadí	3,5	7.	8,5	2.	3,5	1.	6.	8,5	5.	

Sociometrická matice II. řada, VK 1

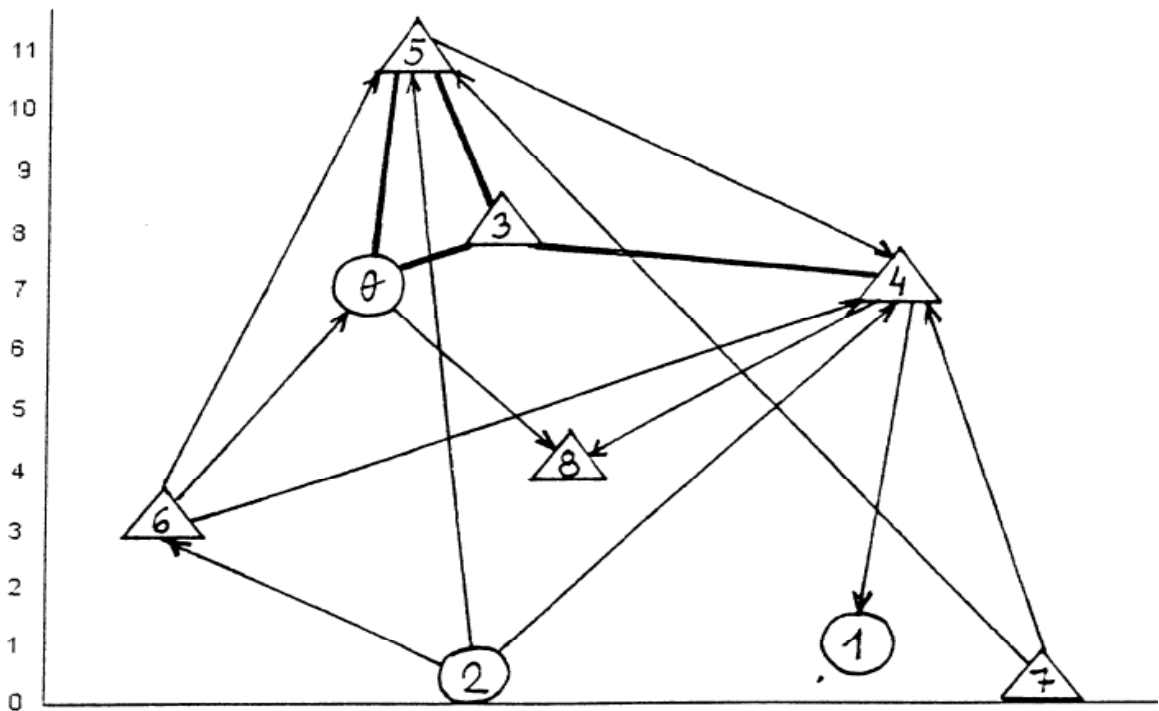
II. Řada dotazníků		Komu ze souboru tolik důvěrujete, že byste mu půjčil/a peníze?								
		obdržené volby (číslo volené / ho)								
		0	1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	0			1		2				
	1	x		x	x	x	x	x	x	x
	2					3	2	1		
	3	1				2	3			
	4	2	3							1
	5	1			2					
	6		2				1			3
	7					2	1			
	8	x	x	x	x	x	x	x	x	
počet voleb	3	2	0	2	3	5	1	0	2	18
vzájemné	2	0	0	2	0	2	0	0	0	6
jednostranné	1	2	0	0	3	3	1	0	2	12
1.volba	2	0	0	1	0	2	1	0	1	*3
2.volba	1	1	0	1	2	2	0	0	0	*2
3.volba	0	1	0	0	1	1	0	0	1	*2
vážené body	8	3	0	5	5	11	3	0	4	
pořadí	2.	6,5	8,5	3,5	3,5	1.	6,5	8,5	5.	

Sociometrická matice II. řada, VK2

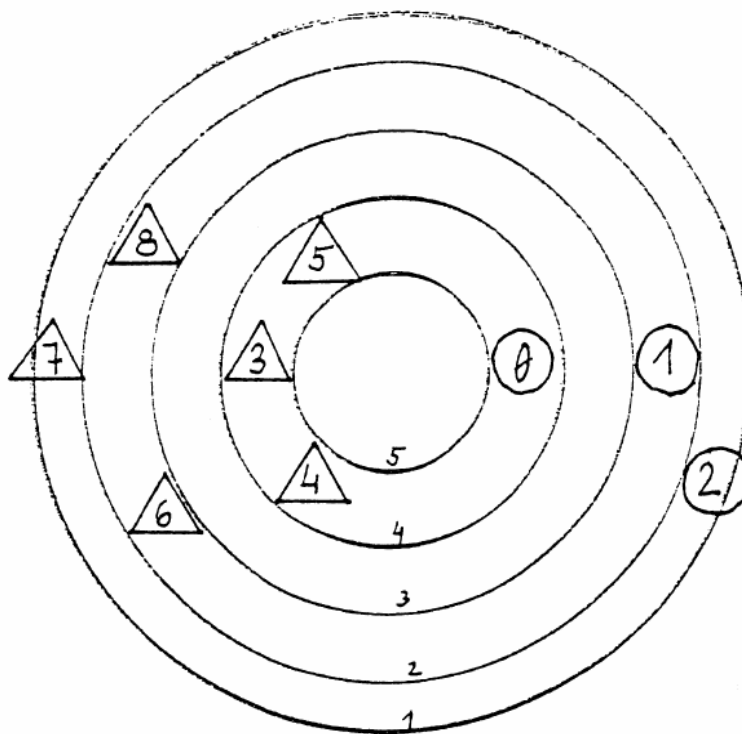
II. Řada dotazníků		Kdo ze souboru je vám nejvíce sympatický?									
		obdržené volby (číslo volené / ho)									
Matice č. 3		0	1	2	3	4	5	6	7	8	
volbu provedl (číslo volící / ho)	0				1	3	2				
	1	x		x	x	x	x	x	x	x	
	2					2	1			3	
	3	1				3				2	
	4		2					3		1	
	5	1				2				3	
	6		3				2			1	
	7					2	1				
	8	x	x	x	x	x	x	x	x		
počet voleb		2	2	0	1	5	4	1	0	5	20
vzájemné		2	0	0	1	0	1	0	0	0	4
jednostranné		0	2	0	0	5	3	1	0	5	16
1.volba		2	0	0	1	0	2	0	0	2	*3
2.volba		0	1	0	0	3	2	0	0	1	*2
3.volba		0	1	0	0	2	0	1	0	2	*1
vážené body		6	3	0	3	8	10	1	0	10	
pořadí		4.	5,5	8,5	5,5	3.	1,5	7.	8,5	1,5	

Sociometrická matice II. řada, VK 3

- Grafy, pozitivní VK

Hierarchický sociogram pozitivních výběrů, II. řada testu, VK1

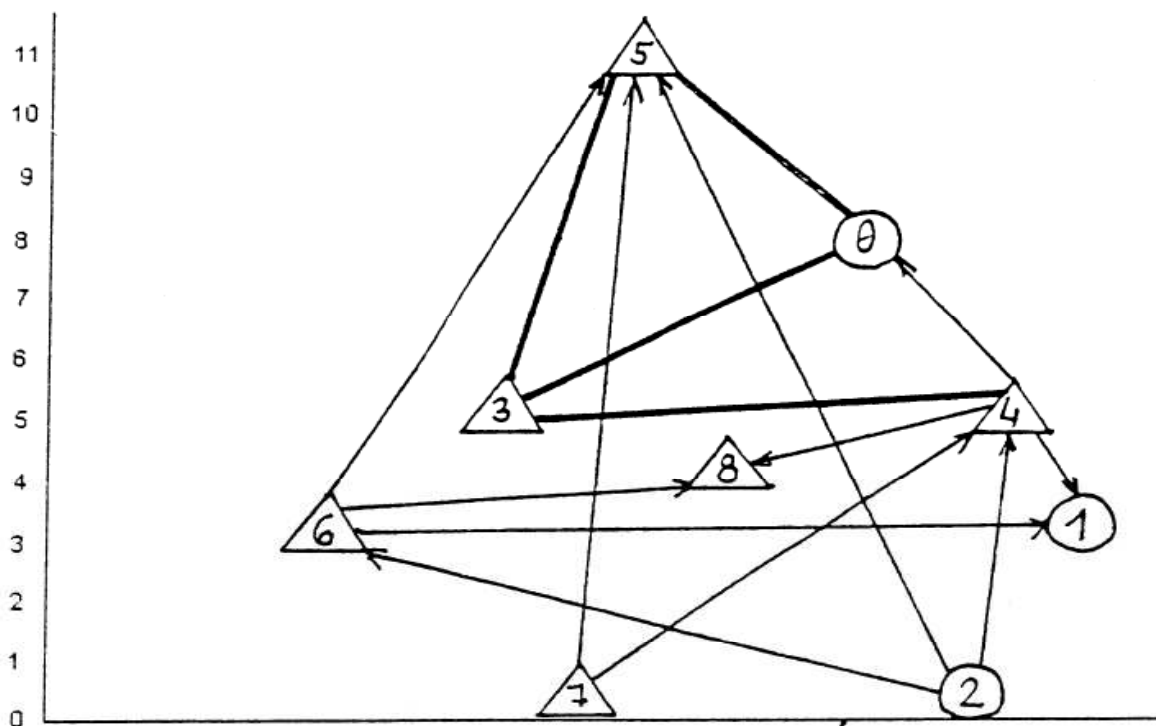

Index koheze = 0,381
 Index koherence = 0,333
 Index integrace = 0,200
 Index interakce = 0,357

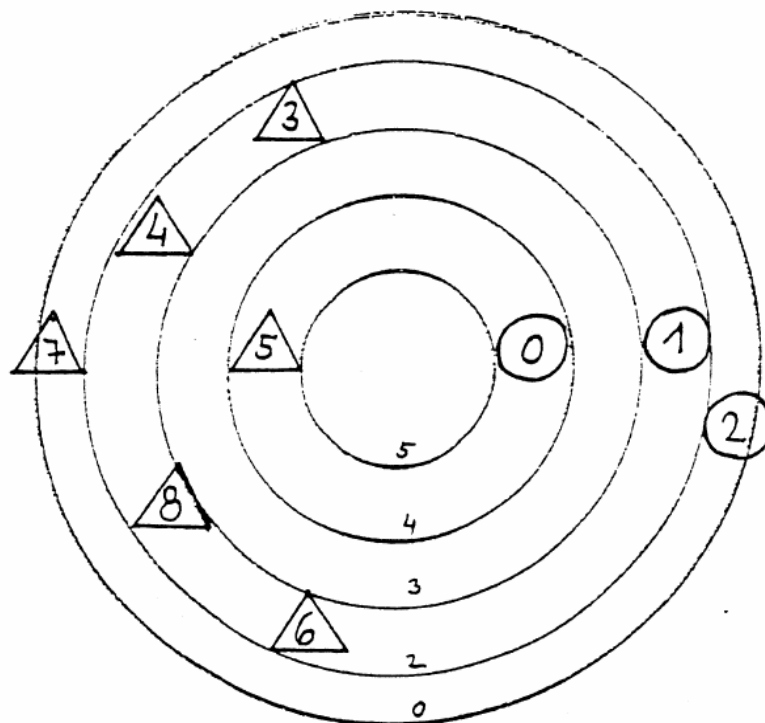
Celkem provedené volby = 20
 Vzájemné (páry) výběry = 4
 Jednostranné výběry = 11

Výběry muži → ženy = 4
 Výběry ženy → muži = 6

Terčový sociogram pozitivních výběrů, II. řada testu, VK1

Hierarchický sociogram pozitivních výběrů, II. řada testu, VK2

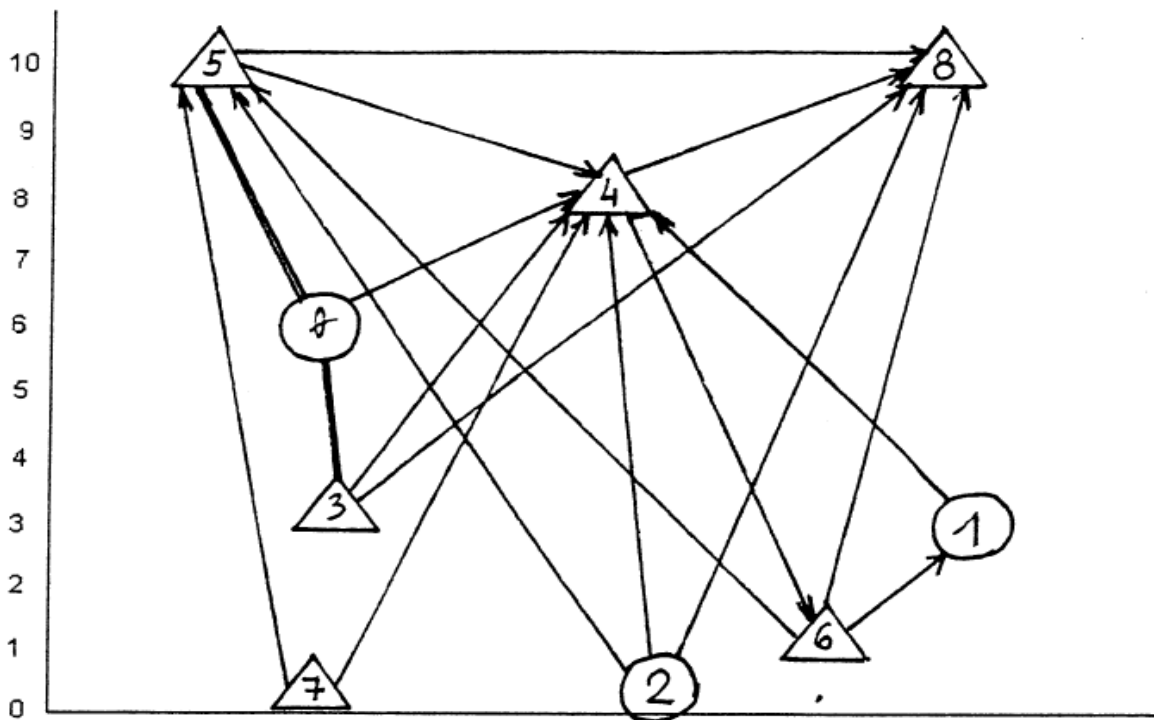

Index koheze = 0,286
 Index koherence = 0,250
 Index integrace = 0,500
 Index interakce = 0,321

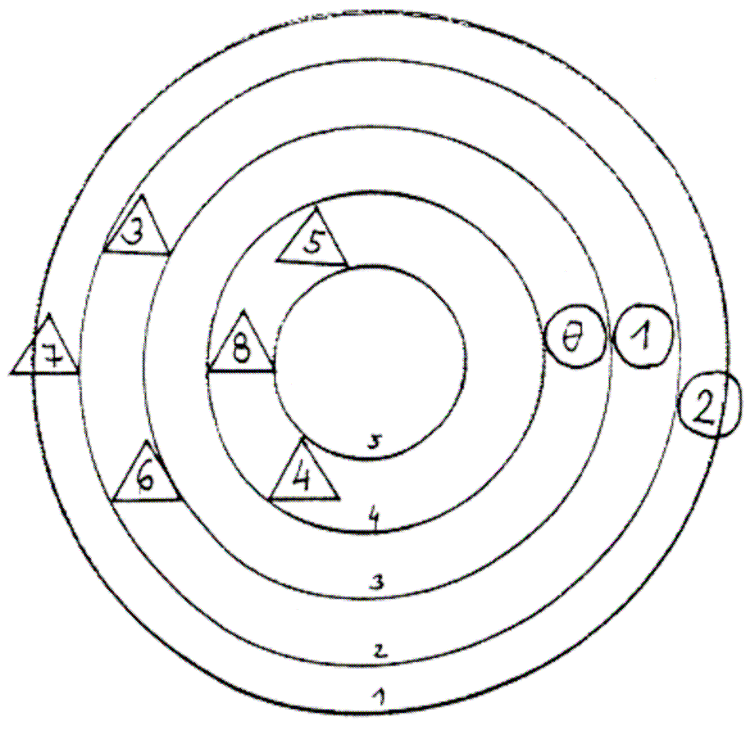
Celkem provedené volby = 18
 Vzájemné (páry) výběry = 3

Jednostranné výběry = 12
 Výběry muži → ženy = 5
 Výběry ženy → muži = 5

Terčový sociogram pozitivních výběrů, II. řada testu, VK2

Terčový sociogram pozitivních výběrů, II. řada testu, VK3

Index koheze = 0,191
 Index koherence = 0,125
 Index integrace = 0,500
 Index interakce = 0,357

Celkem provedené volby = 20
 Vzájemné (páry) výběry = 2
 Jednostranné výběry = 16

Výběry muži → ženy = 4
 Výběry ženy → muži = 6

Terčový sociogram pozitivních výběrů, II. řada testu, VK3

- Matice, negativní VK

II. Řada dotazníků		S kým ze souboru byste nejméně rád/a spolupracoval/a na nové hře?								
		obdržené volby (číslo volené / ho)								
Matice č. 4		0	1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	0									
	1	x		x	x	x	x	x	x	x
	2		2		3	1				
	3			3				2	1	
	4			1					2	
	5			1				2		
	6					2			1	
	7				1					
	8	x	x	x	x	x	x	x	x	
počet voleb	0	1	3	2	2	0	2	3	0	13
vzájemné	0	0	2	2	1	0	0	1	0	6
jednostranné	0	0	1	0	1	0	2	2	0	6
1.volba	0	0	2	1	1	0	0	2	0	*3
2.volba	0	1	0	0	1	0	2	1	0	*2
3.volba	0	0	1	1	0	0	0	0	0	*1
vážené body	0	2	7	4	5	0	4	8	0	
pořadí	8.	6.	2.	4,5	3.	8.	4,5	1.	8.	

Sociometrická matice II. řada, VK 4

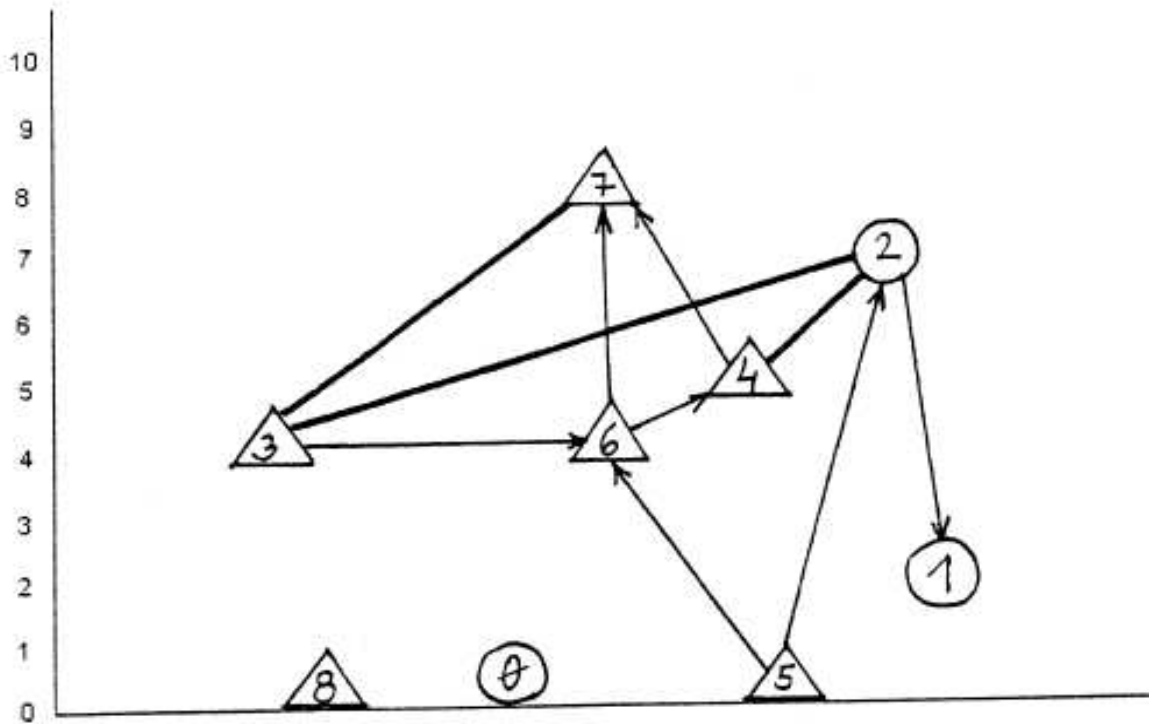
II. Řada dotazníků		Komu ze souboru nejméně důvěrujete, nepůjčil/a byste mu peníze?								
		obdržené volby (číslo volené / ho)								
		0	1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	0								1	
	1	x		x	x	x	x	x	x	x
	2		1		2				3	
	3		3					2	1	
	4			2	3				1	
	5			1						
	6					1			2	
	7				1					
	8	x	x	x	x	x	x	x	x	
počet voleb	0	2	2	3	1	0	1	5	0	14
vzájemné	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
jednostranné	0	2	2	2	1	0	1	4	0	12
1.volba	0	1	1	1	1	0	0	3	0	*3
2.volba	0	0	1	1	0	0	1	1	0	*2
3.volba	0	1	0	1	0	0	0	1	0	*1
vážené body	0	4	5	6	3	0	2	12	0	
pořadí	8.	4.	3.	2.	5.	8.	6.	1.	8.	

Sociometrická matice II. řada, VK 5

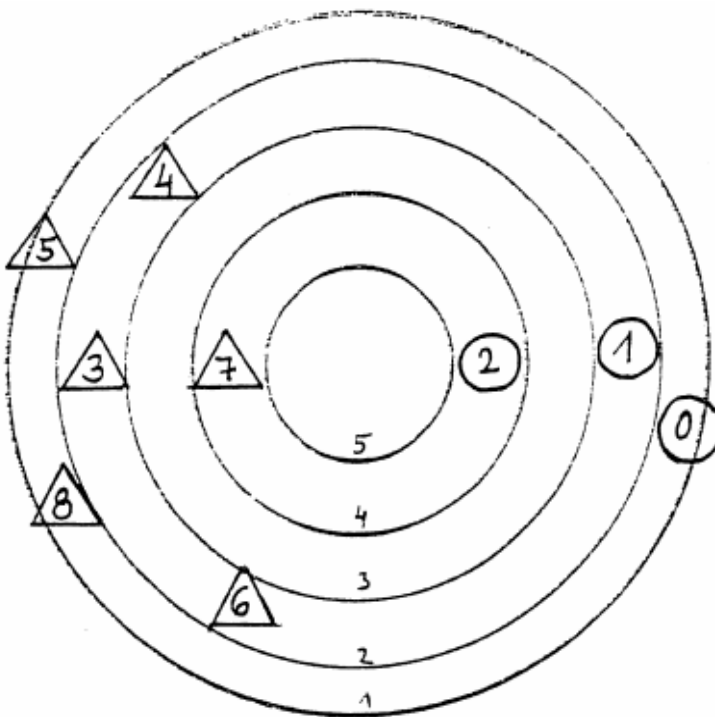
II. Řada dotazníků Matice č. 6		Kdo ze souboru je vám neméně sympatický?								
		obdržené volby (číslo volené / ho)								
		0	1	2	3	4	5	6	7	8
volbu provedl (číslo volící / ho)	0									
	1	x		x	x	x	x	x	x	x
	2		1		2				3	
	3			3				2	1	
	4			2					1	
	5			1						
	6					1			2	
	7				1					
	8	x	x	x	x	x	x	x	x	
počet voleb	0	1	3	2	1	0	1	4	0	12
vzájemné	0	0	1	2	0	0	0	1	0	4
jednostranné	0	1	2	0	1	0	1	3	0	8
1.volba	0	1	1	1	1	0	0	2	0	*3
2.volba	0	0	1	1	0	0	1	1	0	*2
3.volba	0	0	1	0	0	0	0	1	0	*1
vážené body	0	3	6	5	3	0	2	9	0	
pořadí	8.	4,5	2.	3.	4,5	8.	6.	1.	8.	

Sociometrická matice II. řada, VK 6

- Grafy, negativní VK

Hierarchický sociogram negativních výběrů, II. řada testu, VK4

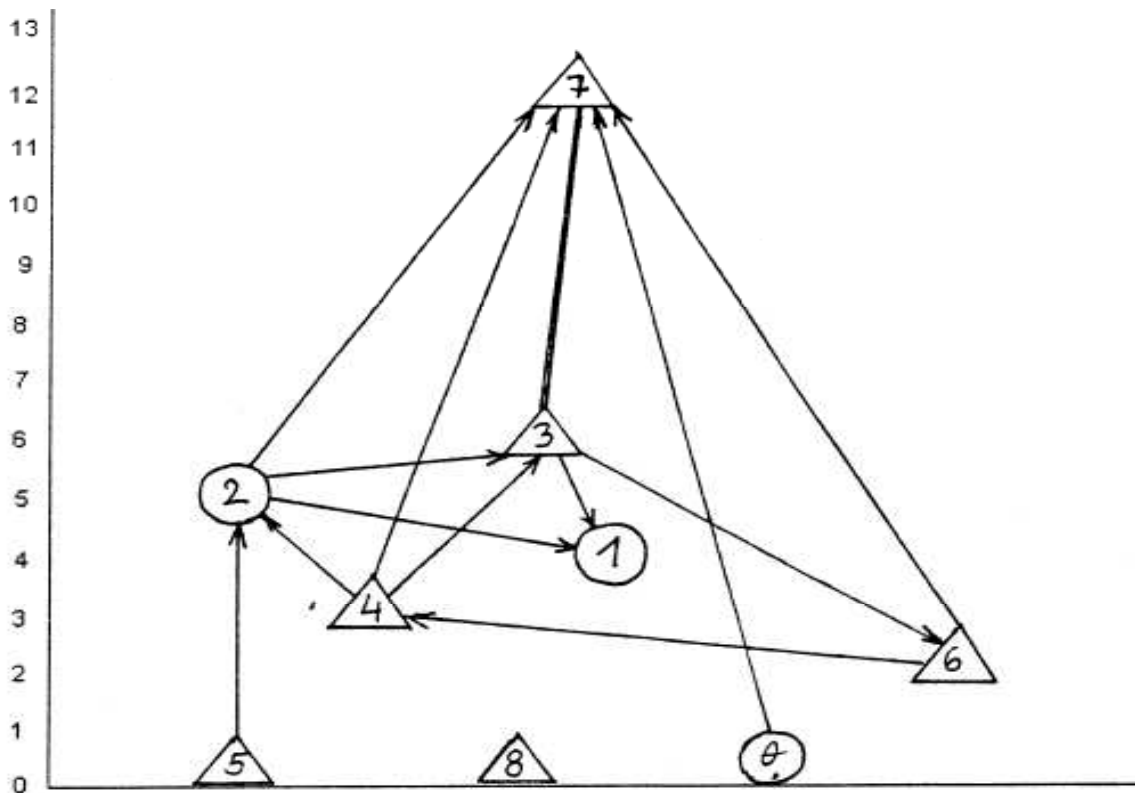

Index koheze = 0,333
 Index koherence = 0,584
 Index integrace = 0,500
 Index interakce = 0,232

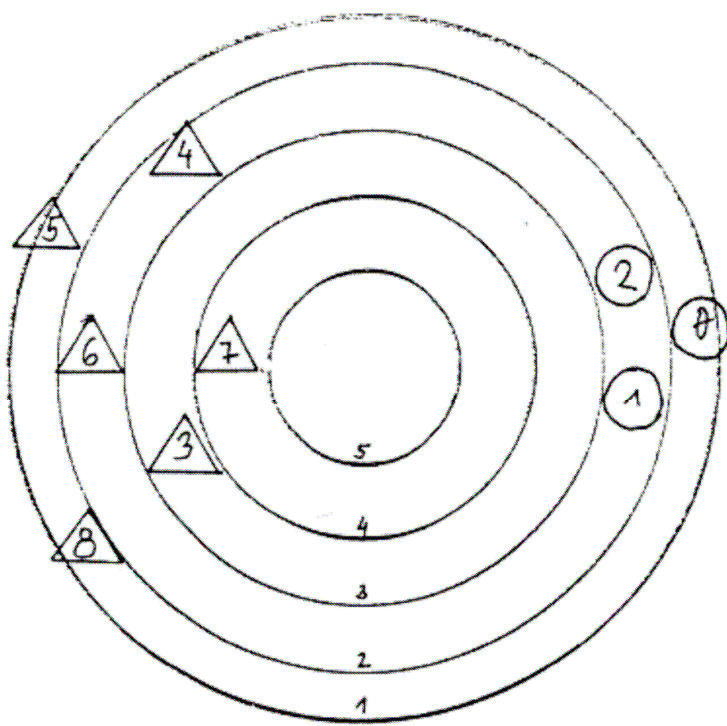
Celkem provedené volby = 13
 Vzájemné (páry) výběry = 3
 Jednostranné výběry = 6

Výběry muži → ženy = 3
 Výběry ženy → muži = 2

Terčový sociogram negativních výběrů, II. řada testu, VK4

Hierarchický sociogram negativních výběrů, II. řada testu, VK5

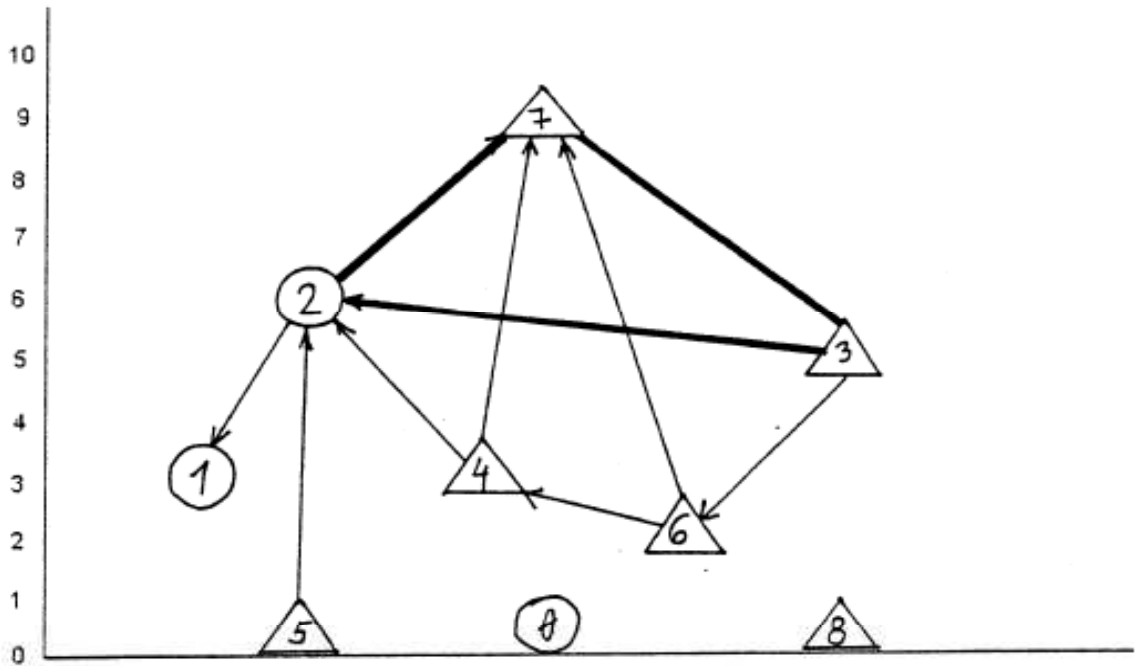

Index koheze = 0,095
 Index koherence = 0,084
 Index integrace = 0,333
 Index interakce = 0,250

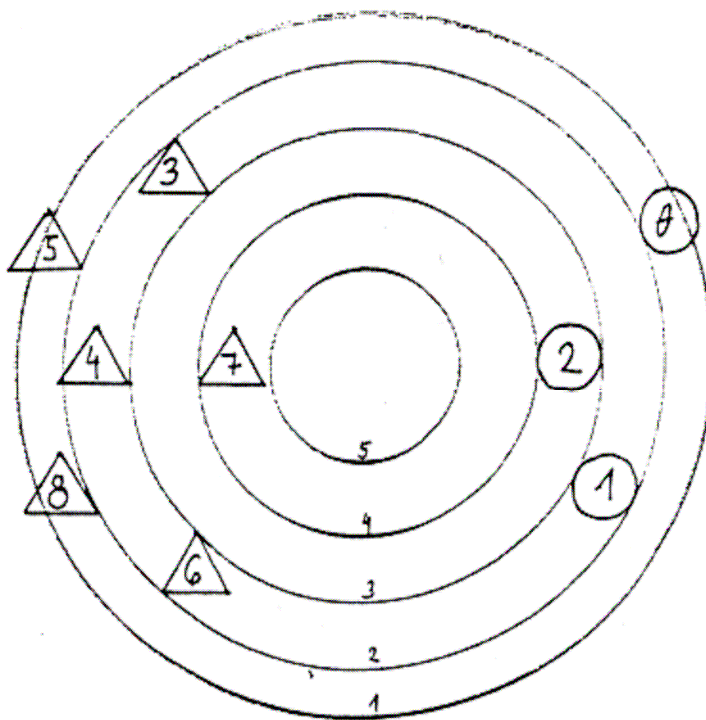
Celkem provedené volby = 14
 Vzájemné (páry) výběry = 1
 Jednostranné výběry = 12

Výběry muži → ženy = 4
 Výběry ženy → muži = 4

Terčový sociogram negativních výběrů, II. řada testu, VK5

Hierarchický sociogram negativních výběrů, II. řada testu, VK6

Index koheze = 0,191
 Index koherence = 0,250
 Index integrace = 0,333
 Index interakce = 0,214

Celkem provedené volby = 12
 Vzájemné (páry) výběry = 4
 Jednostranné výběry = 8

Výběry muži → ženy = 4
 Výběry ženy → muži = 2

Terčový sociogram negativních výběrů, II. řada testu, VK6

2) Klasická sociometrická deskripce sociální skupiny (prostý popis sociometrických daností skupiny) - II. řada testu (retest)

Stejně jako v I. řadě testu byly prováděny pozitivní i negativní volby, byla použita stejná výběrové kritéria. *Respondenti testu bohužel nebyli v plném počtu, proto nejsou následující závěry zcela validní.*

- *Kriterium č. 1 „S kým ze souboru J+Č byste nejraději spolupracoval/a na nové hře?“ (VK1 sociodiagnostické reálné),*

SPP = 0 (nejvíce vážených bodů získal respondent s kódem 5 = 11 bodů)

SRP = 2 (kódy respondentů 2 a 7 = 0 bodů)

V průměrné rovině, která koresponduje se statistickým konceptem očekávané náhody (6 vážených bodů), se neumístil nikdo.

Data vypovídají o tom, že s příchodem respondentky s kódem 0 (nula) se zvýšil počet pozitivních výběrů muži – ženy. Podle váženého skóru je jako spoluhráč nejoblíbenější muž, respondent s kódem 5. Nejméně oblíbení spoluhráči jsou dva, získali nulový počet bodů, je to respondentka s kódem 2 a respondent s kódem 7. Další respondentka s kódem 1 získala pouze 1 bod.

Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády. Je zde zřetelná triád tvořená vzájemnými volbami, a to ve skupině mužů mezi čísly 0+3+5.

- *Kriterium č. 2 „Komu ze souboru J+Č tolik důvěřujete, že byste mu půjčil peníze?“ (VK2 psychodiagnostické esenciální)*

SPP = 0 (nejvíce vážených bodů získal respondent s kódem 5, 11 bodů)

SRP = 2 (kódy respondentů 2 a 7, oba 0 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se neumístil nikdo.

Data vypovídají o tom, že s příchodem respondentky s kódem 0 (nula) vzrostla důvěra v ženskou část souboru.

Podle váženého skóru je jako nejdůvěryhodnější chápán muž, respondent s kódem 5. Tento respondent v I. řadě testu nevedl nikoho ze souboru, kterému by důvěřoval, zatímco ve II. řadě provedl dvě pozitivní volby. Za nejméně důvěryhodné jsou považováni respondenti s kódem 2 a 7, oba získali nulový počet bodů..

Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, hvězdice. Zřetelná je triáda vzájemných voleb mezi respondenty s kódy 0+3+5.

- *Kriterium č. 3 „kdo ze souboru J+Č je Vám nejvíce sympatický?“*

VK3 psychodiagnostické reálné

SPP = 0 (nejvíce vážených bodů získali respondenti s kódem 5 a 8, oba 10 bodů)

SRP = 2 (kód respondenta. č.2, a č. 7, oba 0 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se umístil 1 respondent s kódem 0 (nula).

Data vypovídají o tom, že se také u tohoto kritéria zvýšil počet voleb od mužů k ženám. Podle váženého skóru jsou jako nejsympatičtější chápáni muži, respondenti s kódem 5 a 8. To v obou řadách testu jediný výsledek, kdy dva respondenti získali nejvyšší a stejný počet vážených bodů. Taková situace znamená dva vůdce. V případě této skupiny je to ale spíš náhoda. Za nejméně sympatické jsou považováni respondentka s kódem 2. a respondent s kódem 7, oba získali nulový počet bodů.

Nápadné je velké množství voleb, které získal respondent s kódem 4. Získal více než tzv. hvězdy, ale v nižší kvalitě.

Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády.

- *Kriterium č. 4 „S kým ze souboru J+Č byste nejméně rád/a spolupracoval/a na nové hře?“ (VK4 sociodiagnostické reálné),*

SIP = 0 (nejméně negativních vážených bodů získali respond. s kódy 0, 5, 8, všichni 1 bod)

SRP = 0 (nejvíce negativních vážených bodů získal respondent s kódem 7, získal 8 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se neumístil nikdo.

Podle váženého skóru je jako nejméně oblíbený spoluhráč brán respondent s kódem 7. Ten ve II. řadě figuruje ve všech negativních kritériích na čelném místě.

Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády. Jsou zde izolovaní respondenti s kódy 8 a 0 (nula). Resp. s kódem nula nebyl přítomen administraci II. řady testu (nicméně v I. řadě neudělil žádnou zápornou volbu).

- *Kriterium č. 5 „Komu ze souboru J+Č nejméně důvěřujete, nepůjčil byste mu peníze?“ VK5 psychodiagnostické esenciální,*

SIP = 3 (kódy respondentů 0, 5, 8, všichni 0 bodů)

SRP = 0 (nejvíce vážených bodů získal respondent s kódem 7, získal 12 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se neumístil nikdo.

Data vypovídají o tom, že se výrazně změnil poměr nedůvěry k ženské části souboru oproti I. řadě testu. Podle váženého skóru je a nejméně důvěryhodného člena souboru považován respondent s kódem 7 a to s velkým bodovým náskokem.

Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, triády ani hvězdice.

- *Kriterium č. 6 „kdo ze souboru J+Č je Vám nejméně sympatický?“*

VK6 psychodiagnostické reálné

SIP = 0 (nejméně vážených bodů získal respondent s kódem.č. 7, získal 1 bod)

SRP = 0 (nejvíce vážených bodů získala respondentka s kódem 2, získal 11 bodů)

V průměrné rovině (6 vážených bodů), se umístila jedna respondentka s kódem 2.

Data vypovídají o tom, že oproti výsledkům I. řady testu si respondent s kódem 7 velmi pohoršil v oblibě u členů souboru. Z nejméně rejektovaného člena souboru se ocitl v čele. Naopak respondentka s kódem 2 si poměrně polepšila, z 11 odmítnutí v I řadě testu u tohoto výběrového kritéria na 6 odmítnutí. Získala velice výraznou část negativních voleb v otázce sympatie. Plná polovina souboru ji považuje za nejméně sympatickou.

Nevyskytují se žádné zřetelné řetězce, žádné samostatné dyády, ani hvězdice. Je výrazná triáda negativních vztahů mezi respondenty s kódy 2+3+7.

Výsledky sociometrické deskripce po II. řadě testu jsou shrnuty v diskusi.

PŘÍLOHA P 8: VÝPOČTOVÉ VZORCE PRO INDEXOVOU ANALÝZU

o *Index koheze*

Sociometrická koheze, vzájemnost skupiny, vyjadřuje stupeň sounáležitosti, spjitosti členů skupiny. Závisí na počtu vzájemných preferencí.

Je vyjádřen vzorcem
$$K = \frac{\text{suma } V}{N \cdot d} \cdot \frac{1}{2}$$

$V = \text{počet vzájemných voleb (párů voleb)}$
 $N = \text{počet volících}$
 $d = \text{stanovený počet voleb}$

o *Index koherence*

Sociometrická koherence vyjadřuje stupeň soudržnosti, kompaktnosti skupiny, velikost vzájemné vázanosti členů skupiny (jinak také index zjišťuje relativní intenzitu vzájemných voleb - podle Nejezchleba in Musil, 2003) .

Je vyjádřen vzorcem
$$KH = \frac{\text{suma } V \cdot q}{\text{suma } J \cdot p}$$

$V = \text{počet vzájemných voleb (párů voleb)}$
 $J = \text{počet jednostranných voleb}$
 $N = \text{počet volících}$
 $d = \text{stanovený počet voleb}$
 $p = \text{stanovený počet voleb dělen počtem volících } N-1$
 $q = 1 - p$

o *Index integrace*

Integrace vyjadřuje stupeň sjednocení skupiny, zapojení členů do skupiny.

Je vyjádřen poměrem 1 ku počtu izolovaných osob. Může nabývat hodnoty /0,1/

$$I = \frac{1}{\text{suma izolovaných osob}}$$

o *Index interakce*

je vyjádřen poměrem všech provedených voleb ku počtu všech možných voleb

Int. =
$$\frac{N \text{ všech provedených voleb}}{N \cdot (N - 1)}$$

$N = \text{počet volících}$
(podle Nehnevajsy in Musil, Směšná, 2006)

o *Individuální sociometrický status*

$$S = \frac{p}{N - 1}$$

$p = \text{počet obdržených pozitivních voleb}$
 $N = \text{počet respondentů}$